

УКРАЇНА
ВИЩА РАДА ПРАВОСУДДЯ
РІШЕННЯ

28 березня 2019 року

Київ

№ 991/0/15-19

Про затвердження Щорічної доповіді за 2018 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні»

Вища рада правосуддя, розглянувши пропозицію Постійної комісії Вищої ради правосуддя з підготовки щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні про затвердження Щорічної доповіді за 2018 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» та проект Щорічної доповіді,

встановила:

відповідно до пункту 7 частини першої статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя Вища рада правосуддя готує у співпраці з органами суддівського самоврядування, іншими органами та установами системи правосуддя, громадськими об'єднаннями і оприлюднює щорічну доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

Рішенням Вищої ради правосуддя від 30 травня 2017 року № 1333/0/15-17 створено Постійну комісію з підготовки щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні (далі – Постійна комісія).

Протягом 2018 року до Вищої ради правосуддя надходили пропозиції стосовно змісту Щорічної доповіді за 2018 рік від органів державної влади, суддівського врядування і самоврядування, окремих судів. Крім того, Верховний Суд, Державна судова адміністрація України, Рада суддів України та Національна школа суддів України надіслали інформацію з окремих питань суддівської незалежності для включення до Доповіді. Зазначені пропозиції та інформацію враховано Постійною комісією під час підготовки проекту Щорічної доповіді.

Рішенням Постійної комісії від 27 лютого 2019 року № 3 схвалено проект Щорічної доповіді за 2018 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні».

Вища рада правосуддя, заслухавши заступника Голови Вищої ради правосуддя Беяневича В.Е., керуючись пунктом 9 частини першої статті 3, пунктом 7 частини першої статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»,

вирішила:

1. Затвердити Щорічну доповідь за 2018 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні».

2. Протягом семи днів оприлюднити Щорічну доповідь за 2018 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-порталі «Судова влада України».

**Голова
Вищої ради правосуддя**

І.М. Бенедисюк

ПРО СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ

за 2018 рік

**Затверджено рішенням
Вищої ради правосуддя
від 28 березня 2019 року
№ 991/0/15-19**

Київ
2019

ЗМІСТ

Вступ	7
Частина А. ОГЛЯД ВАЖЛИВИХ ПОДІЙ СУДОВОЇ РЕФОРМИ, ЩО ПОЗИТИВНО ВПЛИНУЛИ НА СТАН СУДДІВСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	9
1. Створення Вищого антикорупційного суду	9
2. Виконання указів Президента України про ліквідацію і утворення судів першої та апеляційної інстанцій	13
3. Вирішення питань суддівської винагороди у перехідний період	19
4. Забезпечення принципу «більшість суддів, обраних суддями» у складі Вищої ради правосуддя	23
5. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини у групі справ «Салов проти України»	24
6. Розвиток судової комунікації	26
Частина Б. ВИЯВЛЕНІ ВИЩОЮ РАДОЮ ПРАВОСУДДЯ ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ	33
I. Неналежне забезпечення гарантій незалежності суддів органами прокуратури та Національної поліції	33
1. Недодержання норм статті 481 Кримінального процесуального кодексу України під час повідомлення судді про підозру	33
2. Неналежне виконання органами Національної поліції обов'язку щодо гарантування безпеки судів і суддів	37
3. Порухення вимог статті 214 Кримінального процесуального кодексу України щодо обов'язкової та своєчасної реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя	42
<i>3.1. Невнесення Генеральним прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення щодо судді на підставі повідомлення судді про втручання</i>	
<i>3.2. Невнесення територіальними правоохоронними органами до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення щодо судді на підставі повідомлення судді про втручання</i>	
II. Аналіз випадків втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя	48
<i>Передмова</i>	
1. Правові засади розгляду Вищою радою правосуддя повідомлень суддів про втручання в діяльність щодо здійснення правосуддя	50
2. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку правоохоронних органів	54
<i>2.1. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України, як засіб тиску на суддю з метою прийняття певного рішення у справі</i>	
<i>2.2. Затягування досудового розслідування кримінальних проваджень щодо суддів</i>	
<i>2.3. Проведення органами Національної поліції перевірок судів і суддів</i>	
<i>2.4. Інші випадки втручання у діяльність суддів з боку правоохоронних органів</i>	

3. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку народних депутатів України, депутатів місцевих рад, інших представників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування	71
<i>3.1. Направлення депутатських звернень до суду у зв'язку із розглядом конкретних справ</i>	
<i>3.2. Інші випадки порушення представниками органів державної влади та місцевого самоврядування гарантій незалежності суддів</i>	
4. Втручання у діяльність суддів з боку громадян та їх об'єднань, засобів масової інформації	76
<i>4.1. Загальні зауваження за результатами розгляду повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя з боку громадян та їх об'єднань</i>	
<i>4.2. Порушення порядку в судовому засіданні</i>	
<i>4.3. Звернення до суду у позапроцесуальний спосіб</i>	
<i>4.4. Поширення неправдивої інформації щодо суддів</i>	
<i>4.5. Висловлення погроз фізичною розправою на адресу суддів</i>	
<i>4.6. Повідомлення суддів про випадки зловживання учасниками судових справ процесуальними правами</i>	
<i>4.7. Подання учасниками судового процесу дисциплінарних скарг на дії судді</i>	
<i>4.8. Звернення учасників судових справ до правоохоронних органів щодо винесення суддею завідомо неправосудного рішення або вчинення інших злочинів під час здійснення правосуддя</i>	
<i>4.9. Блокування роботи суду</i>	
<i>4.10. Фізичний тиск на суддю або членів його родини, пошкодження майна суддів</i>	
<i>4.11. Неefективність роботи поліції породжує систематичний характер протиправних дій</i>	
5. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку адвокатів	116
Висновки та пропозиції за фактами порушення гарантій незалежності суддів	123
Додатки	127

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод	–	Конвенція
Європейський Союз	–	ЄС
Європейський суд з прав людини	–	ЄСПЛ
Консультативна рада європейських суддів	–	КРЕС
Висновок Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи	–	Висновок КРЕС
Європейська комісія «За демократію через право»	–	Венеціанська комісія
Вища рада правосуддя	–	Рада
Вища кваліфікаційна комісія суддів України	–	ВККС України
Державна судова адміністрація України	–	ДСА України
Національне антикорупційне бюро України	–	НАБУ
Національне агентство з питань запобігання корупції	–	НАЗК
Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ	–	ВССУ
Кримінальний кодекс України	–	КК України
Кримінальний процесуальний кодекс України	–	КПК України
Кодекс України про адміністративні правопорушення	–	КУпАП
Кодекс адміністративного судочинства України	–	КАС України
Цивільний процесуальний кодекс України	–	ЦПК України
Господарський процесуальний кодекс України	–	ГПК України
Єдиний реєстр досудових розслідувань	–	ЄРДР
повідомлення судді про втручання у діяльність як судді щодо здійснення правосуддя	–	повідомлення про втручання; повідомлення

ВСТУП

Незалежність судової гілки влади і кожного судді зокрема – це запорука довіри громадян до системи і гарантія справедливого вирішення спорів.

Важлива роль в її забезпеченні, безумовно, належить Вищій раді правосуддя. У цій Доповіді, яка є другим системним документом, присвяченим питанням суддівської незалежності, ми вирішили акцентувати увагу на відповідній діяльності Ради.

На жаль, у свідомості громадян не відбулося суттєвих змін у відношенні до судді як до процесуально незалежної фігури. Постійно відбуваються спроби тиску на суддів з боку правоохоронних органів, адвокатів і громадських організацій. З моменту запуску роботи реєстру повідомлень про втручання в діяльність суддів Рада отримала вже більше 800 таких звернень.

Звісно, далеко не в кожному випадку втручання дійсно має місце. Водночас перевірені Радою повідомлення уже дають можливість згрупувати та проаналізувати найбільш поширені ситуації, які судді розцінюють як загрозу їхній незалежності під час здійснення правосуддя. Це порушення порядку в залі судових засідань, блокування роботи суддів, висловлення на їхню адресу різноманітних погроз, спроби безпідставно притягнути суддю до дисциплінарної чи кримінальної відповідальності, поширення негативної інформації про суддів у засобах масової інформації, соціальних мережах тощо.

При цьому співпраця Вищої ради правосуддя з Генеральною прокуратурою України та Національною поліцією свідчить, що факти очевидного втручання в діяльність суддів розслідуються занадто повільно, а це єдиний ефективний метод припинення подібних порушень.

Протягом перших двох років реалізації нових повноважень стосовно перевірки повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя та ухвалення рішень за результатами такої перевірки Радою напрацьовано певні підходи у визначенні випадків впливу на суд та реагуванні на них.

Узагальнення таких підходів дасть суддям уявлення щодо можливих наслідків розгляду Радою відповідних звернень. З іншого боку, сформовані Вищою радою правосуддя правові позиції будуть корисними для врахування в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, в тому числі прокуратури, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро, народних депутатів України та депутатів місцевих рад. Також вони будуть цікавими для міжнародних експертів, які, аналізуючи інформацію стосовно ймовірних порушень державами-членами Ради Європи стандартів, що регулюють незалежність і неупередженість суддів, звертають особливу увагу на повідомлення суддів про втручання, які оприлюднюються у відповідному реєстрі на офіційному веб-сайті Ради.

Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя є далеко не єдиною проблемою суддівської незалежності. Не менш актуальними є питання створення нових судів, подолання дефіциту кадрів у судовій системі, завершення кваліфікаційного оцінювання суддів, забезпечення однакового рівня суддівської винагороди та належної судової охорони тощо. Всі ці питання детально висвітлювалися у Щорічній доповіді за 2017 рік.

Вказувалося, що основні труднощі полягають у налагодженні процесу імплементації нового законодавства, створеного на першому «законодавчому» етапі судової реформи.

Попри докладені зусилля, у 2018 році вказані проблеми повністю не розв'язано. Кваліфікаційне оцінювання перебуває в активній стадії, відповідно, залежні від нього завдання щодо формування штатів нових судів та забезпечення всім суддям однакового рівня суддівської винагороди вирішено лише частково. Суттєво удосконалено законодавче регулювання діяльності Служби судової охорони, що було необхідним для створення та належного укомплектування цього органу. Водночас відповідно до закону Служба судової охорони мала розпочати виконання своїх повноважень не пізніше 1 січня 2019 року. На сьогодні цей строк не дотримано.

Проміжні результати, отримані у вказаних проблемних питаннях суддівської незалежності, а також конкретні досягнення судової реформи у 2018 році, оглянуті у цій Доповіді в загальному контексті у межах наявної у нас інформації. У свою чергу, завершення відповідних процесів дасть можливість сформулювати більш детальні та об'єктивні висновки щодо рівня дотримання визначених національним законодавством та міжнародними документами гарантій незалежності суддів в Україні.

Вища рада правосуддя залишається відкритою для коментарів та пропозицій від органів суддівського врядування і самоврядування, інших державних структур та громадських об'єднань стосовно удосконалення структури та змістовного наповнення доповіді у майбутніх документах.

Частина А
ОГЛЯД ВАЖЛИВИХ ПОДІЙ СУДОВОЇ РЕФОРМИ,
ЩО ПОЗИТИВНО ВПЛИНУЛИ НА СТАН СУДДІВСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

1. Створення Вищого антикорупційного суду

1.1. У Висновку № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів КРЄС підтвердила попередню позицію щодо можливості створення спеціалізованих судів лише за виняткових обставин, коли це необхідно з огляду на складність проблеми для належного здійснення правосуддя. Водночас, натхненна висновками GREGO, КРЄС закликала держави-члени розглянути можливість запровадження центрального органу з питань боротьби з корупцією на національному рівні, незалежно від наявності децентралізованих органів влади й установ. Цей орган необов'язково повинен мати слідчі та/або прокурорські повноваженнями, але він повинен слугувати компетентним і неупередженим посередником і точкою контакту, коли мова йде про випадки корупції на високих рівнях (пункт 52).

Як відомо, у 2015 році були створені та розпочали діяльність Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізована антикорупційна прокуратура. У 2018 році в Україні на законодавчому рівні створено Вищий антикорупційний суд.

1.2. Варто пригадати, що інституційний етап судової реформи, яка нині триває в Україні, передбачає зміну системи судоустрою.

Так, відповідно до статті 125 Конституції України судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Згідно із Законом України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» систему судоустрою складають місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди (стаття 17). Зокрема, вищими спеціалізованими судами є Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Зазначені суди діють як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ, віднесених до їх юрисдикції процесуальним законом (стаття 31).

У межах здійснення інституційного етапу судової реформи у 2017 було створено новий Верховний Суд, започатковано створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, а також розпочато оптимізацію системи місцевих та апеляційних судів.

Водночас у 2017 році залишилося невирішеним питання створення Вищого антикорупційного суду, що потребувало прийняття спеціального закону (зокрема, відповідно до пункту 16 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Вищий антикорупційний суд утворюється та проведення конкурсу на посади суддів у цьому суді має бути оголошено протягом дванадцяти місяців з дня набрання чинності законом, яким визначаються спеціальні вимоги до суддів цього суду). Обидва внесені до Верховної Ради

України протягом 2017 року законопроекти щодо створення антикорупційних судів або запровадження відповідної спеціалізації суддів існуючих судів отримали критичні зауваження Венеціанської комісії та були відкликані (більш детально про це вказано у пункті 12 розділу I Щорічної доповіді за 2017 рік).

1.3. Окремо слід зауважити, що на створенні в Україні спеціалізованого антикорупційного суду наполягали міжнародні організації, які надають підтримку антикорупційним програмам в Україні.

Як зазначила Венеціанська комісія, «з огляду на те, що корупція є однією з основних проблем в Україні, що окремі компоненти судової влади впродовж багатьох років вважалися слабкими, політизованими і корумпованими, що триваюча реформа судової влади, яка включає перевірку всіх суддів, є довгостроковим процесом і, за підрахунками експертів триватиме ще 4–5 років, враховуючи очікування громадянського суспільства після Революції гідності (Євромайдану), у контексті створення в 2016 році спеціалізованих органів правопорядку, уповноважених на розслідування значних корупційних правопорушень (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура), а також беручи до уваги повну відсутність обвинувальних вироків загальних судів у таких справах, міжнародні організації, включаючи ЄС й іноземних донорів, неодноразово закликали Україну створити Вищий антикорупційний суд»¹.

25 січня 2017 року Парламентська асамблея Ради Європи «заохотила органи влади України створити спеціалізований антикорупційний суд та боротися з поширеною корупцією в судовій владі, що необхідно для успіху боротьби з корупцією загалом»².

У Звіті Групи держав проти корупції Ради Європи GRECO за результатами четвертого раунду оцінювання України з питань запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів (Страсбург, 23 червня 2017 року) міжнародні експерти відзначили, що створення Вищого антикорупційного суду широко підтримується як у самій Україні, так і за її межами. «Прихильники вважають його появу в Україні особливо важливою, оскільки із плином кількох років після Революції гідності жодна особа досі не була засуджена за корупційний злочин» (пункт 119). На переконання експертів, «пауза, яку можна спостерігати зараз, несумісна з принципом рівності правосуддя. Вона надсилає дуже небезпечні сигнали діючим посадовцям, а також суспільству в цілому, яке має особливо високі очікування після Євромайдану» (пункту 120).

Незважаючи на те, що «створення спеціалізованих антикорупційних судів є винятковим кроком, який, як видається, держави GRECO роблять рідко» група експертів GRECO вказала на необхідність створення в Україні Вищого антикорупційного суду з метою отримання результатів кримінальних проваджень проти високопосадовців. При цьому експерти наголосили на обов'язковості дотримання міжнародних стандартів щодо запровадження спеціалізації судів і суддів, що не має порушувати єдність судової системи та послаблювати якість правосуддя як у загальних, так і в спеціалізованих судах (пункти 120, 121 зазначеного Звіту).

¹ Висновок Венеціанської комісії від 9 жовтня 2017 року № CDL-AD(2017)020 щодо законопроекту про антикорупційні суди і законопроекту про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень). П. 8.

² Там само. П. 12.

1.4. Безспірно, що результативна боротьба з корупцією є важливою передумовою існування справедливого, безстороннього та неупередженого суду, забезпечення прав і свобод кожного та побудови держави, керованої верховенством права. Водночас Вища рада правосуддя погоджується із висновками Венеціанської комісії про те, що судді місцевих судів не готові до розгляду гучних справ про корупцію, які часто є складними та супроводжуються значним зовнішнім тиском на суд³. Очевидною є потреба в існуванні спеціалізованого суду і суддів для забезпечення належного здійснення судочинства у таких справах.

У Меморандумі про економічну і фінансову політику від 2 березня 2017 року Україна взяла на себе зобов'язання перед Міжнародним валютним фондом започаткувати антикорупційний суд, «діяльність якого відповідатиме Європейській Конвенції з прав людини та іншим стандартам Ради Європи» і забезпечуватиме, «щоб переслідування корупційних діянь з боку посадових осіб високого рівня отримувало спеціалізований та пріоритетний судовий розгляд» (пункт 26 «с»).

У Посланні до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» (доступне за посиланням: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-43086>) Президент України підкреслив, що питання створення спеціального антикорупційного судового органу є невідкладним.

1.5. У лютому 2017 року народними депутатами України було внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про антикорупційні суди» (законопроект № 6011). За результатами його аналізу Вища рада правосуддя у консультативному висновку, затвердженому рішенням Ради від 9 березня 2017 року № 475/0/15-17, висловила узагальнену правову позицію Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України та Ради суддів України щодо недоцільності прийняття законопроекту № 6011 як такого, що суперечить Конституції України та не узгоджується із законами України «Про судоустрій і статус суддів» і «Про Вищу раду правосуддя», які є базовими імплементаційними законами до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».

Основні зауваження Вищої ради правосуддя були підтримані Венеціанською комісією у Висновку від 9 жовтня 2017 року № CDL-AD(2017)020 щодо законопроекту про антикорупційні суди і законопроекту про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень). Зокрема, Венеціанська комісія схвалила законодавчі ініціативи, спрямовані на створення Вищого антикорупційного суду з повноваженнями розглядати резонансні справи про корупцію, але при цьому запропонувала Президенту України подати свій проект закону про антикорупційні суди, який би враховував надані європейськими експертами рекомендації. Серед іншого, було наголошено на необхідності дотримання загальних засад цілісності судової системи та рівного статусу суддів, «спеціальні правила для антикорупційних судів та суддів (включно з правилами їх призначення та їхнім статусом), які відхиляються від загальних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», слід обмежити тими, які є необхідними для забезпечення ефективної роботи спеціалізованих судів і суддів» (пункт 72).

³ Висновок Венеціанської комісії від 9 жовтня 2017 року № CDL-AD(2017)020. П. 27.

22 грудня 2017 року Президентом України внесено на розгляд Верховної Ради України та визначено як невідкладний проект Закону про Вищий антикорупційний суд (реєстраційний № 7440). У цьому законопроекті враховано рекомендації Венеціанської комісії, а також більшість зауважень органів суддівського врядування і самоврядування, висловлених стосовно законопроекту № 6011.

Після розгляду у двох читаннях та внесення низки поправок 7 червня 2018 року Верховною Радою України прийнято Закон України № 2447-VIII «Про Вищий антикорупційний суд» (набув чинності 14 червня 2018 року). 21 червня 2018 року прийнято Закон України № 2470-VIII «Про утворення Вищого антикорупційного суду».

1.6. Законом визначено, що Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України, який діє з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів. Територіальна юрисдикція цього суду поширюється на всю територію України. Вищий антикорупційний суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції процесуальним законом (статті 1, 3, 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»).

Вимоги до кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду визначено статтею 7 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». При цьому статтею 9 вказаного Закону передбачено створення Громадської ради міжнародних експертів як допоміжного органу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, який сприятиме їй у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду, зокрема, щодо встановлення відповідності кандидатів критеріям доброчесності (моралі, чесності, непідкупності), наявності знань та практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду. Громадська рада міжнародних експертів виконує свої повноваження у складі шести членів, які призначаються ВККС України виключно на підставі пропозицій міжнародних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України.

Згідно з частиною п'ятою статті 8 зазначеного Закону за ініціативою не менше трьох членів Громадської ради міжнародних експертів питання щодо відповідності кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду визначеним у Законі критеріям розглядається на спільному засіданні ВККС України та Громадської ради міжнародних експертів. Рішення щодо відповідності такого кандидата цим критеріям ухвалюється більшістю від спільного складу ВККС України та членів Громадської ради міжнародних експертів, за умови, що за нього проголосували не менше половини членів Громадської ради міжнародних експертів. У разі неприйняття такого рішення кандидат вважається таким, що припинив участь у конкурсі.

1.7. 20 липня 2018 року Голова ДСА України надіслав до Вищої ради правосуддя пропозицію погодити кількість суддів у Вищому антикорупційному суді – 39 штатних одиниць, з яких 12 – посади суддів Апеляційної палати цього суду. Рішенням від 31 липня 2018 року № 2455/0/15-18 Вища рада правосуддя погодила зазначену кількість суддів у Вищому антикорупційному суді.

ВККС України 2 серпня 2018 року оголошено конкурс на зайняття 39 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду, з яких до:

- ✓ Вищого антикорупційного суду – 27 посад суддів;
- ✓ Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду – 12 посад суддів.

За даними ВККС України до участі у конкурсі на зайняття вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду та Апеляційної палати цього суду було допущено 270 осіб. З них до етапу співбесід та дослідження досьє дійшли 71 кандидат у Вищий антикорупційний суд і 19 – в Апеляційну палату Вищого антикорупційного суду. Всі кандидати надали дозвіл на ознайомлення членами Громадської ради міжнародних експертів із повною інформацією, що міститься у їхніх досьє.

Членів Громадської ради міжнародних експертів було відібрано ВККС України 6 листопада 2018 року з-поміж кандидатів, запропонованих міжнародними партнерами України: Радою Європи, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським Союзом, Організацією економічної співпраці та розвитку, Європейським бюро боротьби з шахрайством.

Після закінчення чергового етапу конкурсу на спільному брифінгу представників ВККС України та Громадської ради міжнародних експертів, що відбувся 28 січня 2019 року, голова Громадської ради міжнародних експертів сер Ентоні Хупер заявив, що Україна є першою країною в світі, яка запросила міжнародних експертів та долучила їх до процесу призначення суддів. При цьому законом передбачено важливу роль експертів та надано право вето стосовно кандидатів. Як зазначив сер Хупер, «жодна інша країна такого не робила, і на мою думку, Україна має пишатися своїм законодавчим досягненням»⁴.

2. Виконання указів Президента України про ліквідацію і утворення судів першої та апеляційної інстанцій

2.1. У грудні 2017 року Президентом України проведено оптимізацію мережі судів з метою приведення її у відповідність до закону та виконання Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (передумови, процедура прийняття відповідних рішень та їхнє значення описано у пункті 14 розділу IV, пунктах 7–15 розділу VI Щорічної доповіді за 2017 рік).

Зокрема, указами Президента України від 29 грудня 2017 року № 452/2017 «Про ліквідацію апеляційних судів та утворення апеляційних судів в апеляційних округах», від 29 грудня 2017 року № 454/2017 «Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах», від 29 грудня 2017 року № 455/2017 «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» ліквідовано апеляційні, апеляційні господарські та апеляційні адміністративні суди і утворено апеляційні, апеляційні господарські та апеляційні адміністративні суди в апеляційних округах.

Указами Президента України від 12 грудня 2017 року №№ 412/2017, 413/2017, від 29 грудня 2017 року №№ 449/2017, 450/2017 «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів», від 29 грудня 2017 року № 451/2017 «Про реорганізацію місцевих загальних судів» і № 453/2017 «Про ліквідацію місцевих господарських судів та утворення окружних

⁴ Международное браво // Юридическая практика. 5 февраля 2019 года. № 6/1102. С. 5.

господарських судів» ліквідовано господарські суди та утворено окружні господарські суди, а також ліквідовано/реорганізовано місцеві загальні суди та утворено окружні місцеві суди.

Погоджуючи проекти зазначених указів Президента України про ліквідацію місцевих та апеляційних судів і утворення замість них окружних судів та апеляційних судів в апеляційних округах, Вища рада правосуддя у своїх рішеннях наголосила на необхідності неухильного дотримання принципу незмінюваності суддів, що гарантує перебування судді на посаді до досягнення ним шістдесяти п'яти років та передбачає у зв'язку із цим переведення суддів ліквідованих судів до інших судових установ.

2.2. За даними ДСА України на виконання зазначених указів Президента України у 2018 році зареєстровано як юридичні особи в установленому порядку:

- ✓ 26 апеляційних судів (100%);
- ✓ 8 апеляційних адміністративних судів (100%);
- ✓ 7 апеляційних господарських судів (100%);
- ✓ 27 окружних господарських судів (100%);
- ✓ 262 окружні місцеві суди (93%) (не зареєстровано 20 новоутворених окружних місцевих судів, які розташовані в зоні операції Об'єднаних сил Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя).

Порівняльна інформація кількості апеляційних та місцевих судів до і після проведення оптимізації наведена ДСА України у таблиці:

Юрисдикція	Кількість судів до оптимізації	Кількість судів після проведення оптимізації
апеляційні адміністративні	9	8
апеляційні господарські	8	7
апеляційні загальні	27	26
окружні адміністративні*	27	27
місцеві господарські	27	27
місцеві загальні	663	282
Разом	761	377

* Указу Президента України стосовно ліквідації та утворення окружних адміністративних судів не було

Станом на кінець 2018 року утворено та функціонує 35 апеляційних судів, зокрема:

- ✓ 6 апеляційних адміністративних судів (не утворено 2 суди: Другий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Полтавську, Сумську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові; Четвертий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі);

- ✓ 6 апеляційних господарських судів (не утворено Південний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі);
- ✓ 23 апеляційні загальні суди (не утворені 3 суди: Кримський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим, з місцезнаходженням у містах Сімферополі та Феодосії; Севастопольський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі; Черкаський апеляційний суд в апеляційному окрузі, що включає Черкаську область, з місцезнаходженням у місті Черкасах).

2.3. Кількість суддів у новоутворених апеляційних судах погоджено на 2018 рік рішенням Вищої ради правосуддя від 31 липня 2018 року № 2454/0/15-18 та затверджено:

- ✓ наказом ДСА України від 31 липня 2018 року № 373 «Про визначення кількості суддів апеляційних судів, утворених в апеляційних округах» у кількості 964 посади суддів;
- ✓ наказом ДСА України від 31 липня 2018 року № 374 «Про визначення кількості суддів в апеляційних господарських судах, утворених в апеляційних округах» у кількості 218 посад суддів;
- ✓ наказом ДСА України від 31 липня 2018 року № 375 «Про визначення кількості суддів апеляційних адміністративних судів, утворених в апеляційних округах» у кількості 257 посад суддів.

Згідно із зазначеними наказами ДСА України в нових апеляційних судах всіх юрисдикцій має працювати 1439 суддів, але заплановано, що в подальшому кількість суддів збільшиться. Затверджений штатний розпис було погоджено із головами всіх діючих на той момент апеляційних судів як тимчасовий, що розрахований під поточну ситуацію, пов'язану з кваліфікаційним оцінюванням і процесом оптимізації судів.

Наразі ДСА України із залученням міжнародних експертів проводиться робота щодо визначення кількості суддів в окружних адміністративних, окружних господарських та окружних місцевих судах.

Нормативна чисельність суддів у судах першої та апеляційної інстанцій на 2019 рік має бути визначена з урахуванням нормативів часу та коефіцієнтів складності справ відповідно до нового процесуального законодавства.

2.4. У 2018 році більшість суддів апеляційних судів успішно пройшли кваліфікаційне оцінювання. Переведення таких суддів до новоутворених апеляційних судів здійснювалося Президентом України та Вищою радою правосуддя на підставі рекомендацій ВККС України. Упродовж 2018 року в апеляційні суди всіх юрисдикцій, утворені в апеляційних округах, було переведено 870 суддів.

Зокрема, указами Президента України від 28 вересня 2018 року «Про переведення суддів» переведено 731 суддю (з них 3 судді в подальшому звільнились у відставку):

- ✓ Указом № 295/2018 переведено 119 суддів до новоутворених апеляційних господарських судів;
- ✓ Указом № 296/2018 переведено 150 суддів до новоутворених апеляційних адміністративних судів;

- ✓ Указом № 297/2018 переведено 462 судді до новоутворених апеляційних судів.

Відповідно до підпункту 7 пункту 16-1 Перехідних положень Конституції України повноваження Президента України здійснювати переведення суддів з одного суду до іншого закінчилися 30 вересня 2018 року. Відтоді прийняття рішень про переведення суддів перебуває у компетенції Вищої ради правосуддя (пункт 8 частини першої статті 131 Основного Закону України).

З 1 жовтня по 31 грудня 2018 року рішеннями Вищої ради правосуддя переведено 139 суддів до новоутворених апеляційних судів, а саме:

- ✓ до апеляційних господарських судів – 17 суддів;
- ✓ до апеляційних адміністративних судів – 21 суддю;
- ✓ до апеляційних загальних судів – 101 суддю.

Наразі процес переведення триває. Водночас уже станом на кінець 2018 року суддівські корпуси окремих апеляційних судів є переведеними у повному складі. Наприклад:

- ✓ всіх суддів апеляційного суду Житомирської області переведено до Житомирського апеляційного суду;
- ✓ всіх суддів апеляційного суду Миколаївської області – до Миколаївського апеляційного суду;
- ✓ всіх суддів апеляційного суду Сумської області – до Сумського апеляційного суду;
- ✓ всіх суддів апеляційного суду Хмельницької області – до Хмельницького апеляційного суду;
- ✓ всіх суддів Вінницького та Житомирського апеляційних адміністративних судів – до Сьомого апеляційного адміністративного суду;
- ✓ всіх суддів Донецького та Харківського апеляційних господарських судів – до Східного апеляційного господарського суду.

2.5. Відсоток укомплектованості посад суддів апеляційних і місцевих судів за інформацією ДСА України станом на 17 грудня 2018 року складає:

Юрисдикція	Гранична кількість суддів	Фактична кількість суддів*	Вакантні посади	Відсоток укомплектованості посад суддів, %
апеляційні адміністративні	257	154	103	59,9
апеляційні господарські	218	134	84	61,4
апеляційні загальні	964	527	437	54,6
окружні адміністративні	588	538	50	91,4

місцеві господарські	619	521	98	84,2
місцеві загальні	4339	3149	1190	72,6
Разом	6985	5023	1962	71,9

**з урахуванням фактичної кількості суддів діючих судів*

На сьогодні кадровий дефіцит у судах залишається актуальною проблемою судової системи України. На її наявності як побічному наслідку судової реформи було акцентовано увагу Вищою радою правосуддя у Щорічній доповіді за 2017 рік (пункти 16-19 розділу VI), а також спостерігачами КРЕС у Звіті про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік⁵ (пункти 99 – 100). Протягом 2018 року проблему не вирішено.

Заплановані заходи щодо забезпечення належного укомплектування кадрами судів першої та апеляційної інстанції визначено у пункті 17 розділу VI Щорічної доповіді за 2017 рік. В їх числі – завершення процедури добору кандидатів на посаду судді місцевого суду з урахуванням 600 прогнозованих вакантних посад, яку було розпочато у квітні 2017 року та відповідно до графіка проведення має бути закінчено у середині 2019 року, а також переведення до інших судів суддів Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів, які припинили роботу.

За інформацією, наданою Національною школою суддів України, у період з 26 березня до 23 червня 2018 року здійснено спеціальну підготовку 285 кандидатів на посаду судді, які мають стаж роботи на посаді помічника судді щонайменше три роки. Вони навчалися протягом 70 робочих днів із тривалістю дня теоретично-практичної частини 10 академічних годин шість днів на тиждень. Матеріали щодо них надіслані до ВККС України.

Відповідно до рішення ВККС України від 1 серпня 2018 року до Національної школи суддів України направлено 387 кандидатів на посаду судді для проходження спеціальної підготовки впродовж дев'яти місяців.

Повільними темпами у 2018 році відбувалося переведення суддів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів, які припинили роботу.

Зокрема, станом на лютий 2019 року указами Президента України та рішеннями Вищої ради правосуддя на підставі рекомендацій ВККС України до інших судів переведено лише 29 таких суддів. Водночас Вища рада правосуддя залишила без розгляду та повернула ВККС України 56 матеріалів у зв'язку із тим, що суддів було рекомендовано до переведення в апеляційні суди, які станом на час розгляду відповідних рекомендацій припинили свою роботу.

2.6. Модельне річне навантаження на суддю у 2018 році становило 183 модельні справи на рік. Реальне навантаження по судах за 9 місяців 2018 року визначено ДСА України у таблицях.

⁵ Звіт підготовлено Бюро КРЕС на запит Генерального Секретаря Ради Європи та затверджено 7 лютого 2018 року. Переклад Звіту українською мовою доступний за посиланням <http://rm.coe.int/ccje-bu-2017-11e-07-02-2018-docx-uk-edited-ak/16807bee35>

Надходження та розгляд модельних справ за 9 місяців 2018 року по юрисдикціях судів

9

Навантаження за надходженням модельних справ за 9 місяців 2018 року на одного суддю з повноваженнями

10

3. Вирішення питань суддівської винагороди у перехідний період

3.1. У Висновку № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів КРЕС підкреслила, що відповідальність кожної країни полягає в забезпеченні достатніх бюджетних коштів для досягнення належного рівня оснащення судової системи, яка може здійснювати правосуддя шляхом ухвалення обґрунтованих і своєчасних рішень. КРЕС закликала компетентні органи завжди забезпечувати судову гілку влади належним рівнем заробітної плати, пенсіями й іншими соціальними виплатами (пункт 19).

Проблеми, пов'язані із нарахуванням суддівської винагороди під час здійснення процедури кваліфікаційного оцінювання суддів окреслено у пунктах 24–27 розділу VI Щорічної доповіді за 2017 рік. У 2018 році вони вирішені частково.

Так, на розмір винагороди суддів, кваліфікаційне оцінювання яких ще не завершено, позитивно вплинуло прийняття Верховною Радою України 15 травня 2018 року Закону України № 2415-VIII «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» (Закон набрав чинності 22 липня 2018 року), яким внесено зміни до пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону України від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України».

Зокрема, відповідно до первинної редакції вказаного пункту розрахункова величина для визначення, в тому числі, рівня винагороди суддям, які ще не пройшли кваліфікаційне оцінювання, була встановлена у сумі 1600 гривень. У Прикінцевих та перехідних положеннях Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» слово та цифри «1600 гривень» замінено словами та цифрами «прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня календарного року, починаючи з 1 січня 2017 року». Таким чином, для всіх суддів визначено однакову розрахункову величину для обчислення суддівського окладу.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2017 року становив 1600 гривень. Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2018 року визначено в розмірі 1762 гривні. Згідно із Законом України від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII «Про Державний бюджет України на 2019 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2019 року становить 1921 гривню.

Листом від 24 липня 2018 року № 11-13636/18 ДСА України звернула увагу голів апеляційних та місцевих судів, а також начальників територіальних управлінь ДСА України на необхідність перерахунку суддівської винагороди суддям, кваліфікаційне оцінювання яких не завершено, з 1 січня 2018 року.

3.2. Станом на 17 грудня 2018 року Вищою кваліфікаційною комісією суддів України надано інформацію стосовно 1972 суддів апеляційних та місцевих судів, які пройшли кваліфікаційне оцінювання і яким визначено рівень суддівської винагороди відповідно до положень чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

У свою чергу, питання щодо рівня суддівської винагороди суддів, кваліфікаційне оцінювання яких не завершено, проаналізував Конституційний Суд України у рішенні від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018 щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень

частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». У цьому рішенні сформовано важливі правові позиції стосовно необхідності неухильного забезпечення державою гарантій незалежності судової влади.

Зокрема, пунктом 23 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», встановлено, що до проходження кваліфікаційного оцінювання суддя отримує суддівську винагороду, визначену відповідно до положень Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (в редакції Закону України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд»).

Конституційний Суд України звернув увагу на те, що Законом № 1402 виділено окрему категорію суддів – «судді, які не пройшли кваліфікаційного оцінювання». Внаслідок цього на сьогодні питання розміру суддівської винагороди регулюється двома законами: Законом № 2453 в редакції Закону № 192 для суддів, які не пройшли кваліфікаційного оцінювання, та Законом № 1402 для суддів, які пройшли таке оцінювання.

Згідно з положенням частини третьої статті 133 Закону № 2453 у редакції Закону № 192 посадовий оклад судді місцевого суду встановлюється в розмірі 10 мінімальних заробітних плат. Зазначений розмір до прийняття Верховною Радою України Закону № 192 визначався статтею 129 «Суддівська винагорода» Закону № 2453, яка після прийняття Закону № 192 стала його статтею 133. Згідно з частиною третьою статті 129 Закону № 2453 в первинній редакції посадовий оклад судді місцевого суду встановлювався у розмірі 15 мінімальних заробітних плат, визначених законом, що запроваджувався поетапно. Зазначене положення Закону № 2453 законодавець неодноразово змінював у сторону зменшення. Зокрема, у частині третій статті 133 Закону № 2453 після викладення його у новій редакції Законом № 192 було закріплено посадовий оклад судді місцевого суду в розмірі 10 мінімальних заробітних плат.

Конституційний Суд України зазначив, що законодавець, періодично зменшуючи розмір посадового окладу судді місцевого суду, визначеного частиною третьою статті 129 Закону № 2453, та запроваджуючи правове регулювання вказаного питання двома різними законами України, а саме Законом № 2453 у редакції Закону № 192 та Законом № 1402, не врахував того, що **судді, які не пройшли кваліфікаційного оцінювання, у тому числі з причин, що не залежать від них особисто, та отримують суддівську винагороду за Законом № 2453 в редакції Закону № 192, не втратили гарантій своєї незалежності, передбачених Основним Законом України, оскільки не позбавлені статусу судді.**

У зв'язку із цим Конституційний Суд України наголосив, що **Конституція України закріплює однаковий юридичний статус суддів через систему гарантій забезпечення їх незалежності, яка є невід'ємною складовою їхнього статусу.** Встановлена система гарантій незалежності суддів не є їхнім особистим привілеєм, вона пов'язана з набуттям статусу судді, має юридичне призначення, спрямоване на захист прав і свобод людини і громадянина через здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом (суддею).

З посиланням на висновки, наведені у його попередніх рішеннях, Конституційний Суд України в черговий раз звернув увагу, що положеннями Конституції України встановлено обов'язок держави забезпечити належні умови праці та фінансування для суддів, а отже,

сформувати та законодавчо закріпити таку систему фінансування, в тому числі розмір винагороди суддів, яка гарантуватиме їх незалежність.

Суддівська винагорода є гарантією незалежності судді та невід'ємною складовою його статусу, яка згідно з частиною другою статті 133 Закону № 2453 у редакції Закону № 192 складається з посадового окладу та доплат за вислугу років, перебування на адміністративній посаді в суді, науковий ступінь, роботу, що передбачає доступ до державної таємниці. Зменшення органом законодавчої влади розміру посадового окладу судді призводить до зменшення розміру суддівської винагороди, що, на переконання Конституційного Суду України, є посяганням на гарантію незалежності судді у виді матеріального забезпечення та передумовою впливу як на суддю, так і на судову владу в цілому.

Керуючись наведеними висновками, Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини третьої статті 133 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» та зазначив, що це положення підлягає застосуванню у його первинній редакції.

З урахуванням цього з 4 грудня 2018 року для суддів, які не пройшли кваліфікаційне оцінювання, встановлено посадовий оклад:

- ✓ судді місцевого суду – 15 прожиткових мінімумів – 26430 гривень;
- ✓ судді апеляційного суду – 15 прожиткових мінімумів * 1,1 – 29073 гривні.

Крім того, Конституційний Суд України у зазначеному рішенні визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини десятої статті 133 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд», за яким «суддя, який не здійснює правосуддя (крім випадків тимчасової непрацездатності, перебування судді у щорічній оплачуваній відпустці), не має права на отримання доплат до посадового окладу», для цілей застосування окремих положень Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» зі змінами, а саме:

- ✓ частини першої статті 55 щодо нездійснення суддею правосуддя у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя у відповідному суді, припиненням роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами та з неприйняттям, з незалежних від судді причин, у встановлені строки рішення про його відрадження до іншого суду;
- ✓ частини восьмої статті 56, частин першої, другої статті 89 щодо нездійснення суддею правосуддя у зв'язку з обов'язковим проходженням підготовки у Національній школі суддів України для підтримання кваліфікації;
- ✓ частини третьої статті 82, частин шостої, сьомої статті 147 щодо нездійснення суддею правосуддя у зв'язку з неприйняттям, з незалежних від судді причин, у встановлені строки рішення про переведення судді на посаду судді до іншого суду того самого або нижчого рівня у випадках реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому такий суддя обіймає посаду судді.

3.3. Посягання з боку органу законодавчої влади на конституційні гарантії незалежності суддів щодо їх належного матеріального забезпечення набувають систематичного характеру. Такий висновок можна зробити із системного аналізу рішень Конституційного Суду України, прийнятих з цього питання (їхні реквізити наведено у рішенні Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018). Також на зазначеному акцентовано увагу Вища радою правосуддя у пунктах 29-30 розділу VI Щорічної доповіді за 2017 рік.

У 2018 році до Парламенту знову було внесено законодавчу пропозицію щодо зменшення раніше встановленого рівня матеріального забезпечення суддів. Зокрема, законопроектами, зареєстрованими у Верховній Раді України 15 вересня 2018 за № 9000 (Проект Закону про Державний бюджет України на 2019 рік) та 1 листопада 2018 року за № 9258 (Проект Закону про внесення зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), пропонувалося зупинити/виключити положення підпункту 3 пункту 24 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо підвищення з 1 січня 2019 року розміру посадових окладів суддів місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих судів.

25 вересня 2018 року під час попереднього розгляду показників проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» у Комітеті Верховної Ради України з питань бюджету Голова Вищої ради правосуддя, реалізуючи повноваження Ради, передбачені частиною третьою статті 146 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висловив позицію судової влади щодо недостатності визначених проектом цього Закону обсягів видатків для забезпечення функціонування судів та діяльності суддів, Служби судової охорони та запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а також неприпустимості призупинення підвищення посадових окладів суддів.

28 вересня 2018 року вказане питання було обговорено на засіданні Комунікаційного комітету системи правосуддя, за підсумками якого Голова Вищої ради правосуддя, Голова Верховного Суду, Голова ВККС України, Голова Ради суддів України, Голова ДСА України, ректор Національної школи суддів України надіслали спільні листи до Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, у яких ще раз наголосили на неприйнятності зміни системи оплати праці суддів, оскільки це є звуженням конституційних гарантій їхньої незалежності.

Зазначена позиція судової влади була підтримана Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя (відповідна інформація доступна за посиланням <http://www.vru.gov.ua/news/4199>).

Як відомо, із тексту законопроекту № 9000, доопрацьованого Кабінетом Міністрів України для розгляду Верховною Радою України у другому читанні, норму щодо зупинення підвищення посадових окладів суддів місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих судів було виключено.

20 листопада 2018 року Вища рада правосуддя ухвалила рішення № 3545/0/15-18 «Про затвердження консультативного висновку щодо законопроекту № 9258», у якому зазначила, що вважає прийняття законопроекту неможливим з огляду на те, що він суперечить нормам Конституції України, призведе до звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, негативно вплине на забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. Позиція Ради частково підтримана Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради

України у висновку на зазначений законопроект (доступний на сайті Верховної ради України за посиланням: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64886). Наразі законопроект опрацьовується у комітетах Верховної Ради України.

4. Забезпечення принципу «більшість суддів, обраних судьями» у складі Вищої ради правосуддя

Вища рада правосуддя розпочала свою діяльність у січні 2017 року як незалежний конституційний орган суддівського врядування, який відіграє ключову роль у забезпеченні незалежності, безсторонності, добросовісності та професіоналізму суддів.

У розділі II Щорічної доповіді за 2017 рік на підставі порівняння положень національного законодавства та міжнародних правових норм обґрунтовано, що структура та перелік компетенцій Вищої ради правосуддя відповідають міжнародним стандартам, а отже, створено належні законодавчі передумови для того, щоб Вища рада правосуддя відіграла ту роль у національній судовій системі, що передбачена для таких органів відповідними європейськими документами.

Згідно зі статтею 131 Конституції України Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Водночас з метою забезпечення наступності в діяльності Вищої ради правосуддя законом визначено певний перехідний період у процедурі її формування (пункт 5 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Протягом цього періоду у складі Ради забезпечується більшість суддів, проте не всі вони є «судьями, обраними своїми колегами».

У 2017 році Вища рада правосуддя діяла не у повному складі. Станом на кінець року 3 посади були вакантними, у складі Ради перебувало лише 6 суддів, обраних колегами (детальну інформацію щодо законодавчої процедури формування Вищої ради правосуддя та її складу у 2017 році наведено у пунктах 1–7 розділу II Щорічної доповіді за 2017 рік).

Зазначені особливості діяльності Ради протягом перехідного періоду не залишились поза увагою міжнародних експертів. Зокрема, у пункті 194 Звіту про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік спостерігачі КРЕС зазначили про можливу загрозу гарантуванню незалежності Вищої ради правосуддя, склад якої не відповідає принципу «більшість суддів, обраних іншими судьями».

У березні 2018 року XV черговий з'їзд суддів України обрав до складу Вищої ради правосуддя двох суддів, у грудні 2018 року XVI позачерговий з'їзд суддів України обрав до складу Ради ще двох суддів.

Станом на початок 2019 року Вища рада правосуддя функціонує у повному складі, в якому відповідно до положень Конституції України та міжнародних стандартів забезпечено більшість суддів, обраних їхніми колегами.

5. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини у групі справ «Салов проти України».

Пунктами 1, 2 статті 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначено обов'язок держав – учасників Конвенції виконувати остаточні рішення ЄСПЛ у будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів Ради Європи, який здійснює нагляд за його виконанням.

Як відомо, недоліки системи дисциплінарної відповідальності та кар'єри суддів напередодні судової реформи було визначено ЄСПЛ у справах «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11, остаточне рішення від 27 травня 2013 року) та «Салов проти України» (заява № 65518/01, остаточне рішення від 6 грудня 2005 року).

28 лютого 2017 року Департамент з питань виконання рішень ЄСПЛ (Генеральний директорат з прав людини та верховенства права), керуючись рішенням Комітету міністрів Ради Європи від 6-8 грудня 2016 року, підготував Меморандум стосовно реформи системи дисциплінарної відповідальності («Олександр Волков проти України») та кар'єри суддів («Салов проти України») у контексті більш масштабної судової реформи (текст Меморандуму доступний за посиланням [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22EXECIdentifier%22:\[%22HEXEC\(2017\)1-UKR-VOLKOV-ENG%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22EXECIdentifier%22:[%22HEXEC(2017)1-UKR-VOLKOV-ENG%22]})). У Меморандумі проаналізовано заходи, вжиті Україною на виконання вказаних рішень ЄСПЛ, та визначено питання, які залишаються не вирішеними та потребують надання додаткової інформації.

У зазначеному Меморандумі наголошено, що органи державної влади України здійснили суттєві законодавчі та інституційні реформи з метою усунення порушень, а також їхнього уникнення в майбутньому. Ці реформи є бажаним та значним поступом у виконанні вказаних рішень. Вони встановлюють міцний фундамент для функціонування незалежної та неупередженої судової гілки влади (здійснені Україною заходи описано у розділах I та II Щорічної доповіді за 2017 рік).

На засіданні 5–7 червня 2018 року Комітет міністрів Ради Європи знову розглянув питання стосовно виконання рішень у групах справ «Салов» та «Олександр Волков». Комітет відзначив прогрес, досягнутий у питаннях судової дисципліни та кар'єри суддів, які раніше було ідентифіковано як не вирішені.

7 червня 2018 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Остаточну резолюцію CM/ResDH(2018)232 про закриття нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ у групі справ «Салов».

Група справ «Салов» (яка складається із трьох справ: «Салов проти України» (заява № 65518/01, остаточне рішення від 6 грудня 2005 року), «Білуха проти України» (заява № 33949/02, остаточне рішення від 9 березня 2007 року), «Фельдман проти України» (заява № 76556/01/, остаточне рішення від 4 жовтня 2010 року) пов'язана з різними порушеннями прав заявників на справедливий судовий розгляд (пункт 1 статті 6 Конвенції), в тому числі через брак неупередженості та (або) безсторонності судів під час розгляду зазначених справ.

У рішенні «Салов» Суд дійшов відповідних висновків насамперед у зв'язку з надмірно широкими повноваженнями президій обласних судів, посилаючись, зокрема, на те, що «національне законодавство не встановлювало зрозумілих критеріїв та порядку для підвищення, дисциплінарної відповідальності, оцінки діяльності та кар'єрного росту суддів, а

також обмежень широких повноважень стосовно цих питань, якими наділені голови судів вищих інстанцій» (пункт 83), й апелюючи до «обов'язкового характеру вказівок президії обласних судів» (пункт 86).

У справі «Білуха» безсторонність суду була заплямована тим, що суддя просив і безоплатно отримував певне майно від відповідача (пункт 54).

У справі «Фельдман» порушення принципу незалежності та безсторонності було встановлено з огляду на заяви, зроблені державними органами, у тому числі Президентом країни, щодо обвинувачень проти заявника; необґрунтованої зміни територіальної підсудності у справі; а також дій, вчинених владою проти адвоката заявника.

Взявши до уваги надану Урядом України інформацію про заходи, вжиті на виконання вказаних рішень, врахувавши законодавчі, інституційні та практичні зміни, пов'язані з реформуванням системи суддівської дисципліни та кар'єри суддів, які було розглянуто в рамках групи справ «Олександр Волков» та зауваживши про продовження розгляду невіршених питань у межах цієї групи справ, Комітет міністрів Ради Європи заявив, що у групі справ «Салов проти України» він виконав свої функції згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції, у зв'язку із чим закриває їхній розгляд.

Наступний розгляд стану виконання рішення у справі «Олександр Волков проти України» у Комітеті міністрів Ради Європи призначено на вересень 2019 року. На переконання уряду, ця справа також є близькою до зняття з моніторингу.

«Салов», «Білуха» та «Фельдман» є першою групою справ з питань суддівської незалежності та неупередженості, у якій досягнуто такий результат, як зняття з контролю Комітету міністрів Ради Європи у зв'язку з виконанням заходів індивідуального характеру та суттєвим прогресом у виконанні заходів загального характеру.

Слід враховувати, що події, щодо яких заявники звертаються до ЄСПЛ, розгляд Судом відповідних заяв та прийняття рішень, вжиття державою заходів загального та індивідуального характеру на виконання таких рішень, надання урядом інформації Комітету міністрів Ради Європи стосовно вжитих державою заходів та розгляд відповідних питань на засіданні Комітету є подіями, істотно розірваними у часі. Поряд із закриттям групи справ «Салов», у групі справ «Олександр Волков» з'явилися нові рішення ЄСПЛ, в яких констатовано порушення суддівської незалежності у зв'язку із застосуванням законодавства про судоустрій і статус суддів, що діяло у попередні роки (зокрема, справа «Куликов та інші проти України» (заяви № 5114/09 та 17 інших, остаточне рішення від 19 квітня 2017 року), справа «Денісов проти України» (заява № 76639/11, остаточне рішення від 25 вересня 2018 року)).

З урахуванням цього важливо зауважити, що вказана Остаточна резолюція Комітету міністрів Ради Європи від 7 червня 2018 року про виконання рішень ЄСПЛ у трьох справах проти України є матеріально-правовою фіксацією тих змін, які відбулися в Україні. Вона засвідчила високу оцінку міжнародною спільнотою змісту здійснюваної в Україні судової реформи та новий рівень взаємодії України з Радою Європи.

Міжнародні експерти підтверджують, що зміни системи дисциплінарної відповідальності та кар'єри суддів відповідно до керівних вказівок, наданих у рішеннях «Салов проти України» і

«Олександр Волков проти України», є компіляцією найкращих практик «м'якого права» Ради Європи. Запроваджені в Україні процедури не лише втілюють європейські стандарти, а й створюють їх.

6. Розвиток судової комунікації

6.1. Другий рік поспіль Програмою USAID «Нове правосуддя» проводиться загальнонаціональне опитування громадян, суддів та юристів – учасників судових проваджень стосовно довіри до судової влади, її незалежності, підзвітності та ефективності, судової реформи та сприйняття корупції в Україні. У 2018 році таке опитування охопило 2478 громадян, 736 суддів та 400 правників. Результати опитування та їх аналіз було надано Вищій раді правосуддя.

Зокрема, експерти зазначили, що рівень довіри до судової влади протягом останніх чотирьох років повільно але стабільно зростає і нині становить 16 % проти 5 % у 2015 році (при цьому безпосередні учасники судових проваджень довіряють судовій владі на 34%, професійні правники – на 41%).

У цьому контексті з посиланням на висновки Європейської мережі рад юстиції важливо наголосити, що **рівень довіри до судової влади не є абсолютним показником. Його не можна аналізувати у відриві від рівня довіри до інших владних структур, оскільки судова влада як одна із трьох гілок державної влади є лише частиною цілого, а не ізольованим самостійним та самодостатнім утворенням. Рівень довіри до судової влади напряму залежить від довіри до держави взагалі, і навпаки.**

У першому звіті Європейської мережі рад юстиції про показники незалежності та підзвітності судової влади за 2013 – 2014 роки найбільш детально описано методологію комплексного вимірювання незалежності та підзвітності судової влади. З-поміж іншого, у ньому зазначено, що у більшості європейських країн регулярно проводяться опитування про довіру громадян

до їхніх установ. При цьому визначається, чи довіра до судової влади є вищою, рівною або нижчою за середню довіру до влади та до парламенту. Якщо рівень довіри до суду вищий ніж до інших гілок влади, виставляються позитивні бали.

Програма «Нове правосуддя» також визначає рівень довіри до судової влади порівняно з іншими державними установами. Зокрема, у 2018 році отримано такі результати.

Із наведених даних випливає, що в умовах загального низького рівня довіри до держави в цілому не можна очікувати стрімкого зростання впевненості суспільства в одній із її структурних складових – судовій владі. Довіра до судів є меншою ніж до правоохоронних та силових державних структур, проте дещо вищою ніж до законодавчої та виконавчої гілок влади.

6.2. Також варто взяти до уваги важливі висновки, зроблені з цього питання Консультативною радою європейських суддів у Висновку № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів. Зокрема, КРЕС акцентувала увагу на так званій стверджувальній корупції, зазначивши, що доволі значна кількість держав-членів повідомила про явище (з першого погляду досить дивне), коли громадське сприйняття корупції в судовій системі значно перевищує фактичну кількість справ проти корумпованих суддів. **Незважаючи на те, що лише дуже невеликий відсоток респондентів може повідомити про свій особистий негативний досвід із корумпованими суддями, дуже значна частина тієї самої опитаної групи дотримується думки, що судова система є однією з найбільш корумпованих інституцій у країні** (пункт 55). Як основні причини існування зазначеного явища КРЕС виділила такі чинники, як недостатня прозорість та відкритість судової системи, її мовчазність, а також **неналежна поведінка окремих груп осіб (прокурорів, адвокатів і особливо політиків) поза межами судової системи, які свідомо використовують певні тактики з метою впливу на громадську думку для створення атмосфери суспільної недовіри до судової системи** (пункти 56–58).

Враховуючи наведені висновки міжнародних експертів, варто більш об'єктивно оцінювати ситуацію щодо корумпованості судової системи України.

Так, положеннями статей 55, 60, 214 КПК України кожній фізичній та юридичній особі надано право звернутися до правоохоронних органів із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення, в тому числі, у разі виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення суддею злочину, пов'язаного зі здійсненням правосуддя. Слідчий, прокурор невідкладно після отримання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування у відповідному кримінальному провадженні.

За змістом частини п'ятої статті 216 КПК України досудове розслідування корупційних злочинів, вчинених суддями, здійснюють детективи НАБУ.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» для отримання заяв і повідомлень, у тому числі анонімних, про кримінальні правопорушення в НАБУ створюється спеціальна телефонна лінія та забезпечується можливість подання таких повідомлень через офіційний веб-сайт НАБУ в мережі Інтернет та засобами електронного зв'язку.

Як свідчать численні повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, які надходять до Вищої ради правосуддя, а також висвітлювана ЗМІ інформація з цих питань, громадяни активно користуються наданими їм правами та повідомляють правоохоронні органи про будь-які обставини, які, на їхнє переконання, дають підстави сумніватися у доброчесності суддів або підозрювати їх у вчиненні корупційних правопорушень.

Відповідно до статті 276 КПК України у разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення органи досудового розслідування повідомляють такій особі про підозру.

У свою чергу, набуття суддею статусу підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні є підставою для тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, що здійснюється Вищою радою правосуддя у порядку, визначеному статтями 63, 64 Закону України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII «Про Вищу раду правосуддя». Визнання судді винним у вчиненні корупційного та іншого злочину згідно зі статтею 126 Конституції України є підставою для припинення його повноважень.

Окремо слід акцентувати увагу, що на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя міститься перелік суддів, відсторонених від здійснення правосуддя (у зв'язку з притягненням до кримінальної або дисциплінарної відповідальності). Жодні інші державні структури не висвітлюють такої інформації.

Згідно з даними ДСА України станом на кінець 2018 року правосуддя в Україні здійснюють 5276 суддів. При цьому у вказаному переліку на сайті Вищої ради правосуддя містяться прізвища лише 16 суддів, яких у 2018 році було тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя у зв'язку із набуттям статусу підозрюваних або обвинувачених у кримінальних провадженнях за ознаками злочинів, передбачених статтями 190, 368, 369, 369-2 КК України.

Іншими словами, лише стосовно цих суддів органами досудового розслідування у 2018 році зібрано докази, що дають змогу обґрунтовано підозрювати їх у вчиненні кримінальних правопорушень.

Якщо порівняти число суддів, щодо яких до Вищої ради правосуддя надходили клопотання Генерального прокурора або його заступника про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності, із загальним числом суддів, які здійснюють правосуддя в Україні, то можна дійти висновку, що у 2018 році у вчиненні корупційних правопорушень обґрунтовано підозрювалося лише 0,3 % суддів.

6.3. Основна роль у довготерміновому процесі зміни суспільного уявлення про «суцільну корумпованість судової системи» на сьогодні покладається на органи судової комунікації.

Зокрема, як зазначено у Висновку КРЕС № 7 (2005) про правосуддя та суспільство, інтегрування правосуддя в суспільство вимагає, щоб судова система була відкритою та навчилася розповідати про себе. Ідея полягає не в перетворенні судів на клуби спілкування з журналістами, а у сприянні прозорості судового процесу. Визнанням є те, що повна прозорість неможлива, особливо, коли йдеться про необхідність захисту ефективності розслідувань та інтересів учасників процесу, але розуміння того, яким чином працює судова система, має, безумовно, просвітницьке значення та повинно зміцнити суцільну довіру до функціонування судів (пункт 9).

У пункті 15 вказаного Висновку КРЕС наголосила, що обов'язки дотримання неупередженості та розсудливості, які покладаються на суддів, сьогодні не можуть розглядатися як перешкода судам мати активну позицію щодо інформування громадськості, оскільки така роль судів є справжньою гарантією незалежності судової влади. КРЕС вказала, що судова влада більше не може обмежуватися лише ухваленням судових рішень; суди повинні діяти як «речники» та «ініціатори комунікації». Хоча дотепер суди просто погоджувалися брати участь в освітніх програмах за умови отримання запрошення, зараз судам необхідно бути ініціаторами цих програм.

У Плані дій щодо зміцнення правосуддя «Незалежність та неупередженість», затвердженому 13 квітня 2016 року Комітет міністрів Ради Європи зазначив про підтримку Радою Європи зусиль держав-членів, спрямованих на посилення громадської довіри до судової влади і більш широке визнання вагомості її незалежності та неупередженості, зокрема шляхом гарантування прозорості в роботі судової влади та її відносинах із виконавчою і законодавчою гілками влади, а також шляхом активної політики представників судової системи та судів щодо ЗМІ і розповсюдження загальної інформації із врахуванням прав сторони захисту та гідності потерпілих (пункт «F»).

З врахуванням вказаних рекомендацій Вищою радою правосуддя було сформовано конкретні завдання у Щорічній доповіді за 2017 рік (пункт 4.3.1 розділу IX), які виконуються.

На сьогодні постулат, що суди розмовляють лише мовою своїх рішень, уже назавжди залишився в минулому. У 2013–2015 роках у кожному суді впроваджено посаду прес-секретаря та судді-спікера. З 2015 року з'явилася практика онлайн-трансляції засідань органів влади, у тому числі засідань Вищої ради правосуддя, ВКС України, Комісії з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, а також судових засідань.

Ключовою подією найближчого майбутнього, яка матиме вплив на всю судову систему, є старт впровадження Єдиної інформаційної телекомунікаційної судової системи, яка містить нові судові електронні сервіси, включаючи безперешкодний доступ до різноманітної судової інформації.

6.4. Прес-центр судової влади України, утворений при Вищій раді правосуддя рішенням Ради від 8 серпня 2017 року № 2384/0/15-17, реалізував вимогу про формування на базі порталу «Судова влада України» агентства судової інформації, розширення висвітлення новин судової системи країни через соціальні мережі. Планується, що Прес-центр судової влади України стане постійним джерелом інформації та коментарів експертів для потреб ЗМІ й громадськості.

Протягом 2018 року на порталі «Судова влада України» оприлюднено 9262 публікації, з них 7403 публікації – новини судів, решта – новини інших органів та установ системи правосуддя. Проведено десятки онлайн-трансляцій судових засідань. Лише засідання щодо обрання запобіжного заходу народному депутату України Н.Савченко у Шевченківському районному суді міста Києва подивилося понад 60 тисяч осіб, які залишили близько 5 тисяч коментарів. Відеотрансляції XV чергового та XVI позачергового з'їздів суддів України збирали більше 6 тисяч переглядів.

Крім того, у 2018 році на цьому порталі було розміщено понад 100 спростувань недостовірної інформації, поширеної медіа про суди, суддів та судову діяльність.

Для розробки ефективного механізму реагування на поширення медіа-інформації про суди із порушенням права громадян на повну та об'єктивну інформацію планується створення робочої групи у складі Вищої ради правосуддя спільно із Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, представниками ЗМІ, журналістськими організаціями, представниками законодавчої влади, національними та міжнародними медіа-експертами.

6.5. Внутрішня комунікація судової системи розвивається через роботу Комунікаційного комітету системи правосуддя, який об'єднав керівників Вищої ради правосуддя, Верховного Суду, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України, Ради суддів України, Національної школи суддів України. Зокрема, після формування нового Верховного Суду, обрання нового складу Ради суддів України 27 квітня 2018 року було повторно, у новому складі, підписано Меморандум про взаємодію та співпрацю представників системи правосуддя України. Цей майданчик дає змогу швидко реагувати на виклики комунікації, приймати системні і злагоджені рішення. За останній рік він став досить дієвим механізмом вирішення поточних і стратегічних завдань у розвитку відкритості судової влади, покращенню взаємодії із суспільством, а головне – для роботи системи за єдиними стандартами.

Протягом 2018 року робоча група Комунікаційного комітету системи правосуддя працювала над низкою проектів, одним із ключових з яких є проект Єдиної комунікаційної стратегії судової системи країни.

За підтримки Комунікаційного комітету системи правосуддя оприлюднено ознайомчі відеоролики Національної школи суддів України стосовно проходження кандидатами на посаду судді спеціальної підготовки (доступний за посиланням: <https://www.youtube.com/>

[watch?v=u8vURecSyAo](#)), Ради суддів України про XVI позачерговий з'їзд суддів України, який відбувся 19–20 грудня 2018 року (<https://www.youtube.com/watch?v=i29zPPOnN4k>) тощо. Створений ВККС України відеоролик про життя Варвинського районного суду Чернігівської області «Суддівський присмак варвинського меду» (доступний за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=dvsM1ueCtIq>) був опублікований в мережі Інтернет 27 липня 2018 року і на час формування тексту цієї Доповіді уже зібрав близько 4 000 переглядів. На 2019 рік заплановано виготовлення серії подібних відео про суддів.

Радою суддів України вдруге реалізовано спільне рішення робочої групи Комунікаційного комітету щодо проведення інформаційних марафонів за участю кандидатів для обрання з'їздом суддів України (16 лютого 2018 року: https://www.youtube.com/watch?v=gNdcf_V0nnU; 10 грудня 2018 року: <https://www.youtube.com/watch?v=-VEyqN51Sw4>). Проект користується постійною увагою ЗМІ та громадськості і є виявом відкритості у роботі судової влади.

На виконання рішення Комунікаційного комітету системи правосуддя та за фінансової підтримки Українсько-канадського проекту підтримки судової реформи в Україні робочою групою Комунікаційного комітету у співпраці із журналістськими організаціями (Національна спілка журналістів України, громадська організація «Детектор медіа», громадська організація «Інститут масової інформації») та ЗМІ (зокрема інформаційним агентством «Інтерфакс-Україна») 26 червня 2018 року було проведено Другий щорічний форум «Незалежні суди та вільні ЗМІ: розширення можливостей співпраці».

Під час форуму Прес-центром судової влади України презентовано перший електронний всеукраїнський каталог прямих контактів суддів-спікерів (доступний в електронному вигляді на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя за посиланням: http://www.vru.gov.ua/content/file/Court-press-services-register12.02_2019_1.pdf). У ньому можна знайти будь-який суд, контактні телефони та звернутися за інформацією.

Завдяки підтримці ДСА України другий рік поспіль трансляція форуму відбувається в усіх обласних центрах України та за можливості проводяться регіональні дискусії щодо взаємодії суддів-спікерів та представників ЗМІ.

Робоча група Комунікаційного комітету системи правосуддя з 2018 року залучає до співпраці представників комунікаційних підрозділів й інших міжнародних проектів експертної та технічної допомоги. 28 листопада 2018 року було прийнято рішення постійно співпрацювати із представниками проектів міжнародної допомоги у сфері комунікації через участь у засіданнях робочої групи, обмін інформацією, спільне планування заходів у сфері комунікації, дотримання єдиних стандартів у навчанні прес-служб судів комунікації, швидке реагування на потреби органів судової влади у сфері комунікації.

6.6. Протягом 2018 року Прес-центром судової влади України проаналізовано комунікаційні звіти судів першої та апеляційної інстанцій, підготовку яких було запроваджено у 2017 році. Звіти судів стали підґрунтям для якісно нової роботи у сфері комунікації. Перші звіти виявили, що 25% судів першої та апеляційної інстанцій не здійснюють належної комунікації із громадянами. Існує також велика (понад 20%) плінність кадрів прес-секретарів судів та осіб, на яких покладено обов'язок прес-секретаря. Це потребує зусиль щодо вчасного та якісного навчання новопризначених осіб комунікації.

Для розвитку професії судового комунікатора Прес-центром судової влади України засновано щорічний професійний форум прес-секретарів. Перший такий всеукраїнський форум відбувся за підтримки Українсько-канадського Проекту підтримки судової реформи в Україні спільно із Програмою USAID «Нове правосуддя» 29–30 жовтня 2018 року та зібрав понад 100 прес-секретарів та понад 30 тренерів, українських та зарубіжних медіа-експертів. Серед рекомендацій форуму – створення асоціації прес-секретарів судів для розвитку професії.

Крім того, Прес-центром судової влади України за підтримки державного підприємства «Інформаційні судові системи» запроваджено проведення щомісячних вебінарів як нової форми співпраці та комунікації із командами прес-служб судів. Проект стартував 21 грудня 2018 року, його мета – створити для судових комунікаторів додатковий майданчик для навчання, спільного вирішення поточних проблем у судовій комунікації, обміну досвідом та знаннями.

У 2018 році ініціативною групою прес-секретарів судів на замовлення Прес-центру судової влади України відповідно до положень нового процесуального законодавства розроблено «Пам'ятку про правила поведінки представників ЗМІ та громадських організацій». Комунікаційним комітетом системи правосуддя підтримано заявку Вищої ради правосуддя на фінансування Українсько-канадським проектом підтримки судової реформи в Україні розробки інфографіки, макетів плакатів, друку плакатів зазначеної пам'ятки для усіх приміщень судів в Україні. Наразі проект перебуває на виконанні.

Частина Б
ВИЯВЛЕНІ ВИЩОЮ РАДОЮ ПРАВОСУДДЯ
ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ

I. Неналежне забезпечення гарантій незалежності суддів органами прокуратури та Національної поліції

1. Недодержання норм статті 481 Кримінального процесуального кодексу України під час повідомлення судді про підозру

1.1. Відповідно до частини п'ятої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» однією з основних гарантій незалежності судді є особливий порядок притягнення його до відповідальності.

У частині четвертій статті 49 цього Закону визначено, що судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником.

Наведені положення кореспондуються з частиною першою статті 481 КПК України, згідно з якою письмове повідомлення про підозру судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді здійснюється Генеральним прокурором або його заступником.

Водночас на сьогодні склалася практика, коли Генеральний прокурор (його заступник) самостійно складає та підписує повідомлення про підозру судді, проте доручає іншому прокурору вручити його судді.

На переконання суддів, яким вручено повідомлення про підозру у зазначений спосіб, такі дії прокурорів є грубим порушенням вимог закону та гарантій суддівської незалежності. На цьому, зокрема, судді та їхні представники акцентують увагу під час розгляду Вищою радою правосуддя подань Генерального прокурора або його заступника про надання згоди на утримання судді під вартою/арештом та клопотань про тимчасове відсторонення/продовження строку такого відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності (що здійснюється у порядку, встановленому статтями 58, 63, 64 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Судді вважають, що наведені обставини мають бути підставою для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

1.2. У Щорічній доповіді за 2017 рік Вищою радою правосуддя звернуто увагу на відсутність єдиного підходу до застосування статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статті 481 КПК України, а також наголошено, що формування однакової судової практики у цьому питанні є необхідною умовою додержання гарантій суддівської незалежності (пункт 10 розділу VII).

У 2018 році зазначена проблема остаточно не вирішена.

Так, розглядаючи адміністративну справу № 800/536/17 за позовом судді до Вищої ради правосуддя, за участю в якості третьої особи Генеральної прокуратури України, про визнання протиправним та скасування рішення про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду надав правову оцінку доводам позивача, який зазначав, що не набув процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні, оскільки письмове повідомлення про підозру йому вручено не особисто Генеральним прокурором чи його заступником, а прокурором четвертого відділу управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва у суді Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

У рішенні від 2 квітня 2018 року у цій справі Верховний Суд зазначив, що *«...пунктом 3 частини першої статті 481 КПК України передбачено, що письмове повідомлення про підозру професійному судді здійснюється Генеральним прокурором України або його заступником. Повноваження прокурора визначені статтею 36 КПК України, серед яких прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом. Відповідно до змісту статті 40 КПК України слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Отже, наведені норми права не містять вимоги щодо вручення письмового повідомлення про підозру професійному судді особисто Генеральним прокурором України або його заступником, а тому доводи позивача в цій частині не заслуговують на увагу».*

Зазначену правову позицію Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду підтримав також у рішенні від 24 жовтня 2018 року у справі № 9901/679/18.

Водночас окремі суди нижчих інстанцій нині формують протилежну судову практику з цього питання. Наприклад, Солом'янський районний суд міста Києва у низці судових рішень, прийнятих в порядку статті 194 КПК України (ухвали від 11 квітня 2018 року у справі № 760/8372/18, від 12 квітня 2018 року у справі № 760/8552/18, від 17 травня 2018 року у справі № 760/12762/18, від 10 серпня 2018 року у справі № 760/20735/18 тощо), апеляційний суд Кіровоградської області в ухвалі від 30 липня 2018 року у справі № 399/383/15-к та інші зазначають, що стосовно судді передбачений особливий порядок кримінального провадження, який з огляду на положення частини першої статті 276, пункту 3 частини першої статті 481 КПК України передбачає, що йому письмове повідомлення про підозру має здійснюватись лише Генеральним прокурором або його заступником. Передоручення таких повноважень КПК України не передбачено і норма процесуального права, яка регулює це питання, є імперативною.

1.3. Вища рада правосуддя у рішеннях, ухвалених за результатами розгляду подань та клопотань Генерального прокурора, його заступника, внесених до Ради у рамках

кримінальних проваджень стосовно суддів, утримувалась від висвітлення власних висновків із зазначеного питання.

Реалізуючи визначені законом повноваження у процедурі притягнення суддів до кримінальної відповідальності, Вища рада правосуддя додержувалась міжнародних стандартів у цій сфері та не порушувала межі виключної компетенції інших органів у кримінальному провадженні.

Зокрема, як зазначено у пункті 20 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості, адже вони є частиною суспільства, якому служать. Їм слід бути обізнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її функціонування.

У преамбулі Бангалорських принципів поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року №2006/23, йдеться про те, що довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової системи в питаннях моралі, чесності та непідкупності судових органів посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві.

У пункті 22 Висновку КРЕС №3 (2002) щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, вказано, що суспільна довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності системи правосуддя: поведінка суддів у їхній професійній діяльності, зрозуміло, розглядається громадськістю як необхідна складова довіри до судів.

У пункті 33 Висновку №18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» КРЕС зазначила, що судді повинні поводитися добросовісно як під час виконання своїх функцій, так і в особистому житті, відповідати за свою поведінку, якщо це входить до загальноприйнятих норм.

Відповідно до пункту «l» розділу V Висновку КРЕС № 21 (2018) «Про запобігання корупції серед суддів» належні кримінальні, адміністративні та дисциплінарні стягнення за корупційну поведінку судді можуть слугувати сильним стримувальним фактором і мати таким чином попереджувальний ефект. Випадки корупції в судовій системі завжди повинні розглядатися відповідно до принципу пропорційності.

Згідно з позицією Венеціанської комісії у цьому питанні процесуальний імунітет суддів повинен захищати суддю не від кримінальних правопорушень, а лише від фальшивих обвинувачень, висунутих проти судді з метою спричинення тиску на нього. В усіх інших випадках компетентний орган у межах судової системи має позбавляти процесуального імунітету (пункт 23 Висновку *amicus curiae* brief від 11 березня 2013 року № CDL-AD(2013)008 щодо імунітету суддів для Конституційного Суду Молдови).

Враховуючи зазначені положення міжнародних документів, а також норми пункту 2 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», засади Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням XI (чергового) з'їзду суддів України від 22 лютого 2013 року, Вища рада правосуддя вважає, що авторитет судової влади має вселяти довіру суспільства до здійснення правосуддя. У зв'язку із цим наявність обґрунтованої підозри судді у вчиненні

кримінального правопорушення Рада розглядає як основну передумову для надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом, а також тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності.

Однак з огляду на наведене не може піддаватись сумніву правова позиція, що **під час здійснення кримінального провадження стосовно судді неухильне дотримання визначених законом гарантій суддівської незалежності є обов'язковим.**

1.4. Реалізуючи можливості, надані частиною третьою статті 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», Рада дослідила зазначене питання із залученням науково-експертної думки.

Зокрема, у травні 2018 року Вища рада правосуддя звернулася до Національної школи суддів України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Львівського національного університету імені Івана Франка та Національної академії прокуратури України із пропозицією надати правовий висновок щодо застосування положень частини четвертої статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини першої статті 481 КПК України в аспекті правомірності/неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування.

Зазначені наукові установи надіслали Раді 7 правових позицій (копії яких містяться у додатках до цієї Доповіді), у більшості з яких на підставі різних обґрунтувань науковці дійшли висновку, що обов'язок вручення повідомлення про підозру судді є виключними повноваженнями Генерального прокурора або його заступника, які належать їм за посадою і не можуть бути передоручені. Також науковці зауважили, що положення статті 481 КПК України в контексті повідомлення про підозру судді є фрагментарними, а чинна нормативна модель цього правового інституту – недосконалою, що призводить до помилкового тлумачення та неправильного застосування відповідних норм на практиці.

Всі зазначені правові висновки Вищою радою правосуддя надіслано для ознайомлення Генеральному прокурору з пропозицією здійснити додатковий правовий аналіз питання щодо правомірності вручення судді повідомлення про підозру іншою особою, ніж визначена у пункті 3 частини першої статті 481 КПК України, з урахуванням необхідності неухильного додержання основних гарантій незалежності суддів.

Крім того, у липні-серпні 2018 року окремі члени Вищої ради правосуддя у публічних коментарях висловили власну позицію із зазначеного питання, наголосивши, що закон не дає можливості вручати судді підозру іншим особам, окрім Генерального прокурора та його заступників⁶.

1.5. 8 листопада 2018 року Великою Палатою Верховного Суду прийнято постанову у справі № 800/536/17, якою рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного

⁶ «Осуществляют правосудие с нарушениями закона судьи больше не смогут», — член ВСП Ирина Мамонтова // Судебно-юридическая газета. № 29-33. URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/1073; Член Вищої ради правосуддя Олексій Маловацький: «Сьогодні в суспільстві панує така собі презумпція винуватості судді» // Закон і Бізнес. № 28 (1378). URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/1069

адміністративного суду від 2 квітня 2018 року у цій справі змінено у мотивувальній частині. Погодившись із позицією Вищої ради правосуддя, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що, вирішуючи питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, Рада перевіряє повідомлення про підозру судді в частині обґрунтованості підозри. Водночас повноваженнями щодо перевірки процесуального порядку вручення письмового повідомлення про підозру Рада не наділена ні кримінальним процесуальним законом, ні Законом України «Про Вищу раду правосуддя», ні іншими законами. Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що питання про законність і обґрунтованість вручення судді письмового повідомлення про підозру не Генеральним прокурором або його заступником, а іншим прокурором має вирішуватися в межах кримінального провадження.

У зв'язку із зазначеним Рада другий рік поспіль звертає увагу уповноважених органів, що різна правозастосовна практика стосовно здійснення повідомлення судді про підозру створює істотну загрозу незалежності судової влади.

Поряд з цим Вища рада правосуддя констатує, що окремі клопотання заступника Генерального прокурора щодо тимчасового відсторонення судді, які розглянуті Радою, починаючи з грудня 2018 року, містили повідомлення про підозру, вручені суддям безпосередньо заступником Генерального прокурора. Тому може йтися про досягнення певного прогресу у вирішенні цієї проблеми.

2. Неналежне виконання органами Національної поліції обов'язку щодо гарантування безпеки судів і суддів

2.1. Відповідно до пункту «г» частини першої статті 15 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (у редакції від 2 липня 2015 року) здійснення спеціальних заходів забезпечення безпеки суддів, працівників апарату суду та їх близьких родичів покладається на підрозділи відомчої воєнізованої охорони Державної судової адміністрації України.

При цьому Законом України «Про судоустрій і статус суддів» тимчасово, на період до початку виконання в повному обсязі повноважень Служби судової охорони, підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу покладено на підрозділи Національної поліції України та Національної гвардії України (пункт 39 розділу XII).

Рішенням Вищої ради юстиції від 26 грудня 2016 року № 3470/0/15-16 та наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26 грудня 2016 року № 1352 затверджено Тимчасовий порядок забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них. На сьогодні цей Порядок є чинним.

Пунктом 2 розділу I вказаного Порядку передбачено, що під час охорони та пропускового режиму в судах, інших органах та установах системи правосуддя поліцейські та військовослужбовці Національної гвардії України керуються Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами, а також цим Порядком. При вчиненні особами протиправних дій

стосовно суддів, працівників апарату суду, учасників судового процесу, працівників інших органів та установ системи правосуддя, осіб, що перебувають у приміщеннях судів, органів та установ системи правосуддя, поліцейські та військовослужбовці Національної гвардії України зобов'язані невідкладно вжити заходи, передбачені законами України «Про Національну поліцію» та «Про Національну гвардію України».

У розділах II, III зазначеного Порядку наведено процедуру та обмеження щодо пропуску до приміщень судів, інших органів та установ системи правосуддя.

Згідно із наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26 грудня 2016 року № 1352 начальникам головних управлінь Національної поліції в областях та місті Києві, командувачеві Національної гвардії України було доручено вжити заходів щодо забезпечення належного виконання Тимчасового порядку охорони судів, інших органів та установ судової системи, а також установ судових експертиз. Контроль за виконанням наказу покладено на заступника Міністра внутрішніх справ України Ярового С.А. та т.в.о. Голови Національної поліції України Трояна В.А.

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2017 року № 902 затверджено переліки судів, органів та установ системи правосуддя, охорона яких здійснюється підрозділами Національної поліції та Національної гвардії України.

2.2. Як у 2017 році, так і в 2018 році охорона судів не здійснювалася належним чином, внаслідок чого вільний доступ до приміщень судів мали особи, які перешкоджали роботі суддів, працівників апарату судів, становили загрозу для учасників процесу та відвідувачів. У зв'язку з цим судді зверталися до Вищої ради правосуддя та до інших органів суддівського врядування і самоврядування. Частина таких звернень надходила у формі повідомлень суддів про втручання у діяльність щодо здійснення правосуддя.

Слід зазначити, що дії громадян, спрямовані на блокування роботи суду, судді, будь-яке інше перешкоджання нормальному функціонуванню судової установи у багатьох випадках не мають на меті схилити суддю до винесення певного судового рішення у конкретній справі. Нерідко вони спрямовані на публічне вираження невдоволення прийнятим рішенням, привернення суспільної уваги до окремої судової справи чи діяльності суду взагалі. Такі прояви неповаги до суду мають присікатися або негайно усуватися органами та особами, які здійснюють охорону приміщень судів.

З метою дотримання гарантій незалежності суддів Рада неодноразово зверталася до правоохоронних органів із вимогами щодо забезпечення належної охорони судів.

Наприклад, судді апеляційного суду Житомирської області повідомили Вищу раду правосуддя про втручання в діяльність органів суддівського самоврядування з боку громадських активістів. Зокрема, за 15 хвилин до початку запланованих зборів суддів апеляційного суду Житомирської області, на яких мало вирішуватись питання обрання голови суду, група невідомих осіб увірвалася до кабінету судді та в агресивній формі вимагала відмовитись від висунення ним своєї кандидатури на посаду голови вказаного суду. Згодом, під час проведення зборів суддів зазначені особи некоректно висловлювалися та чинили тиск на суддів апеляційного суду Житомирської області з метою схилення їх до прийняття рішення, «продиктованого громадськими активістами». Рішенням від 8 серпня 2017 року № 2381/0/15-17 Вища рада правосуддя звернулася до голови Національної поліції України щодо невідкладного вжиття заходів для посилення охорони судів та суддів під час здійснення правосуддя та діяльності органів суддівського самоврядування.

Перевіряючи повідомлення в.о. голови Святошинського районного суду міста Києва про втручання в діяльність суду щодо здійснення правосуддя (суддя зазначав, що під час розгляду судом присяжних кримінального провадження стосовно колишніх співробітників МВС України відбуваються провокації з боку невідомих, проте добре організованих і радикально налаштованих осіб, які ідентифікували себе як «С14», внаслідок яких зриваються судові засідання), Вища рада правосуддя встановила, що 10 січня 2017 року в будівлі Святошинського районного суду міста Києва перебувало більше 30 правоохоронців. Незважаючи на це, група невідомих осіб зайшла до будівлі суду поза процедурою перевірки документів та встановлення їх особистостей і зашкодила проведенню судового засідання. Правоохоронці, які були присутні в будівлі суду, не вжили заходів щодо забезпечення громадського порядку в суді. Рішенням від 29 серпня 2017 року № 2563/0/15-17 Рада звернулась до Національної поліції України стосовно проведення службового розслідування обставин, викладених у повідомленні в.о. голови Святошинського районного суду міста Києва від 12 січня 2017 року, щодо незабезпечення співробітниками Національної поліції України громадського порядку в Святошинському районному суді міста Києва 10 січня 2017 року.

7 грудня 2017 року слідчим суддею Придніпровського районного суду міста Черкас розглядалося клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу підозрюваному. Після проголошення судового рішення вільні слухачі відмовились випустити суддю та секретаря із зали судових засідань. Суддя провів всю ніч на робочому місці. Зранку 8 грудня 2017 року радикально налаштовані мітингувальники з прапорами та символікою «Національного корпусу», пояснюючи свої дії тим, що вони не задоволені рішенням слідчого судді, заблокували всі входи до Будинку правосуддя, у якому розташовано 4 судові установи: Придніпровський районний суд міста Черкас, Соснівський районний суд міста Черкас, Черкаський районний суд Черкаської області та апеляційний суд Черкаської області. Зазначені особи на зауваження та заклики працівників поліції не реагували, суддів на робочі місця не допускали, перед входом до будівлі палили шини з намірами «стояти, поки їхні вимоги не будуть виконані». Рішенням від 8 грудня 2017 року № 3954/0/15-17 Вища рада правосуддя звернулася до Національної поліції України щодо вжиття передбачених законом заходів з метою недопущення блокування Будинку правосуддя та забезпечення громадського порядку під час роботи судів.

Подібних заходів реагування Вища рада правосуддя вживала у рішеннях від 12 вересня 2017 року № 2780/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року №№ 3459/0/15-17 та 3460/0/15-17, від 11 січня 2018 року № 36/0/15-18 тощо.

2.3. 15 лютого 2018 року під час забезпечення порядку біля будівлі Солом'янського районного суду міста Києва, де розглядалося клопотання про арешт мера Одеси, сталася стрілянина, в результаті якої був поранений поліцейський. Чоловіка, який стріляв у поліцейського, затримано. Стосовно нього розпочато кримінальне провадження за частиною третьою статті 345 КК України. Ухвалою Шевченківського районного суду міста Києва від 17 лютого 2018 року було відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу підозрюваному у вигляді тримання під вартою. Судом застосовано запобіжний захід у вигляді особистої поруки народних депутатів України.

Висловлюючи своє обурення зазначеним рішенням суду, Міністр внутрішніх справ України оприлюднив заяву, в якій вимагав від Вищої ради правосуддя негайної реакції на такі дії судді, від прокуратури та апеляційного суду – негайного винесення справедливого рішення за фактом завдання вогнепального поранення поліцейському. Міністр внутрішніх справ України звернувся до Прем'єр-міністра України із проханням скликати позачергове засідання Кабінету Міністрів України та розглянути питання щодо припинення функцій охорони судових установ з боку Національної поліції і Національної гвардії України.

19 лютого 2018 року до Вищої ради правосуддя надійшло повідомлення голови Шевченківського районного суду міста Києва, в якому зазначено, що зранку цього дня бійці Національної гвардії України, які здійснювали охорону, залишили приміщення Шевченківського районного суду міста Києва без повідомлення причин, таким чином залишивши суд без жодної охорони. Голова суду звертав увагу на розгляд суддями значної

кількості резонансних справ, що підвищує рівень емоційного напруження, а також рівень небезпеки для працівників суду та осіб, що перебувають в його приміщенні.

Рішенням від 19 лютого 2018 року № 557/0/15-18 Вища рада правосуддя ухвалила публічне звернення, в якому, з-поміж іншого, зазначила, що категорично не сприймає публічні заяви про відмову від виконання державної функції забезпечення охорони судів, розміщені на офіційному сайті Міністерства внутрішніх справ України. Вимоги до Вищої ради правосуддя та апеляційного суду винести певне судове рішення Рада розцінює як втручання і тиск на судову владу.

Рада акцентувала, що незгода із судовим рішенням може бути розглянута у межах процесуального законодавства – через оскарження до суду вищої інстанції. Питання про неналежні дії судді вирішується через подання скарги до Вищої ради правосуддя і процедуру притягнення до дисциплінарної відповідальності згідно із законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя». Водночас зняття охорони із судів Міністерством внутрішніх справ України, в першу чергу, є загрозою безпеці громадян, які відповідно до Конституції України мають право на судовий захист і безпеку яких гарантовано державою.

Увечері того самого дня охорону Шевченківського районного суду міста Києва було відновлено.

2.4. Як засвідчують наведені обставини, питання створення Служби судової охорони є надзвичайно актуальним. Забезпечення функціонування цієї Служби було визначено першочерговим завданням на 2018 рік і Вищою радою правосуддя у Щорічній доповіді за 2017 рік (пункт 4.2.3 розділу IX), і XV черговим з'їздом суддів України у рішенні від 7 березня 2018 року «Про стан здійснення правосуддя в умовах судової реформи у 2017 році» (пункти 4.1–4.2). Станом на кінець 2018 року зазначене завдання не виконано.

Водночас у 2018 році відбулися важливі законодавчі зміни, якими створено необхідну нормативну-правову базу для формування самостійного державного органу в системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах.

Зокрема, Законом України від 12 липня 2018 року № 2509-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», що набрав чинності 5 серпня 2018 року, статтю 160 «Забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах» замінено главою 4 «Служба судової охорони». Цією главою визначено статус Служби як правоохоронного органу з правами та обов'язками працівників, максимально наближеними до прав і обов'язків працівників поліції. Сформовано правила проходження служби, вирішено питання соціального захисту співробітників. Передбачено, що керівництво діяльністю Служби здійснює Голова Служби судової охорони, який призначається на посаду за результатами відкритого конкурсу і звільняється з посади Вищою радою правосуддя.

Також було внесено зміни до підпункту 2 пункту 46 розділу XII Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно з його чинною редакцією Державну судову адміністрацію України зобов'язано забезпечити виконання в повному обсязі Службою судової охорони повноважень, передбачених цим Законом, не пізніше 1 січня 2019 року.

Рішенням Вищої ради правосуддя від 30 жовтня 2018 року № 3308/0/15-18 затверджено Порядок проведення конкурсу для призначення на посади співробітників Служби судової охорони, а рішенням від 6 листопада 2018 року № 3358/0/15-18 – оголошено конкурс на зайняття вакантної посади Голови Служби судової охорони, з визначенням умов проведення конкурсу.

У грудні 2018 року в Державній судовій адміністрації України відбувся конкурс на зайняття вакантної посади Голови Служби судової охорони. Комісія, до складу якої увійшло три члени від Вищої ради правосуддя, один – від Ради суддів України та три – від Державної судової адміністрації України, визначила загальний рейтинг кандидатів та переможця конкурсу. У роботі Комісії також брали участь міжнародні експерти.

2.5. Як зазначено у попередній Щорічній доповіді (пункти 36, 39 розділу VII), протягом 2017 року цілодобовою охороною підрозділами Національної поліції України забезпечувалося 18 % судів, ще 22 % охоронялися лише вдень. При цьому 60 % приміщень судів не охоронялися взагалі. Станом на початок 2018 року рівень забезпеченості судів технічними засобами для виявлення у відвідувачів речей, які заборонено проносити до приміщень суду, становив:

- ✓ системи відеонагляду — 58 % від потреби;
- ✓ стаціонарні металодетектори — 54 % від потреби;
- ✓ ручні металошукачі – 82 % від потреби;
- ✓ турнікети – 25 % від потреби;
- ✓ камери схову — 65 % від потреби.

Практичне забезпечення високого рівня охорони судів і суддів включено Вищою радою правосуддя до плану дій щодо посилення незалежності суддів (пункт 4.2.3 розділу IX Щорічної доповіді за 2017 рік).

Згідно з інформацією, наданою Державною судовою адміністрацією України, станом на кінець 2018 року із 768 приміщень, в яких розміщуються апеляційні та місцеві суди, 115 (15%) будівель охороняються військовослужбовцями Національної гвардії України, 237 (30%) – працівниками Національної поліції, 416 (55%) – залишаються без працівників поліції в денний час. Рівень забезпечення судів спеціальним обладнанням залишився незмінним.

Слід звернути увагу, що гарантування безпеки суддів відповідно до стандартів Ради Європи є однією з рекомендацій Групи держав проти корупції Ради Європи GRECO, висловленою у Звіті за результатами четвертого раунду оцінювання України з питань запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів, ухваленому на 76-му пленарному засіданні GRECO у Страсбурзі 23 червня 2017 року (пункт 116).

Рада наголошує, що відсутність належної охорони приміщень судів підриває авторитет правосуддя та ставить під загрозу можливість безстороннього та незалежного функціонування судової системи.

3. Порушення вимог статті 214 Кримінального процесуального кодексу України щодо обов'язкової та своєчасної реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя

3.1. Невнесення Генеральним прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення щодо судді на підставі повідомлення судді про втручання

3.1.1. У пункті 8 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки зазначено: якщо судді вважають, що їхня незалежність опинилася під загрозою, вони повинні мати можливість звернутися до ради суддів чи іншого незалежного органу або ж скористатися дієвими засобами правового захисту.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» суддю зобов'язано повідомити Вищу раду правосуддя та Генерального прокурора про втручання у його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання (частина четверта статті 48, пункт 9 частини сьомої статті 56).

У свою чергу, статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» Раді надано повноваження розглядати такі повідомлення та вживати заходів забезпечення незалежності суддів і авторитету правосуддя.

Водночас мета вимоги щодо негайного інформування суддею Генерального прокурора полягає у тому, щоб на підставі такого повідомлення якомога швидко було розпочато досудове розслідування обставин вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Так, втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення згідно зі статтею 375 КК України є кримінально караним діянням.

Відповідно до частин першої, другої, четвертої та сьомої статті 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Водночас, здійснюючи перевірку повідомлень суддів про втручання, Вища рада правосуддя встановила, що Генеральний прокурор не вносить до ЄРДР відомості про вчинення щодо судді кримінального правопорушення.

Посилаючись на частину першу статті 218 КПК України, Генеральний прокурор направляє відповідні повідомлення суддів за підслідністю, що істотно затримує початок досудового розслідування та знижує його ефективність.

Вища рада правосуддя вважає невнесення Генеральною прокуратурою України на підставі повідомлення судді про втручання відомостей до ЄРДР про вчинення кримінального правопорушення щодо судді невиконанням вимог закону.

Зокрема, слід звернути увагу на таке.

Законодавством України відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері визначені чіткі гарантії незалежності суддів. Реалізація таких гарантій є необхідною передумовою належного виконання судом своїх конституційних функцій щодо забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження й забезпечення яких є головним обов'язком держави (статті 3, 8, 55 Конституції України).

Однією із гарантій суддівської незалежності є наявність спеціальних засобів правового захисту суддів від будь-якого впливу – звернення до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора із повідомленнями про втручання в діяльність як судді щодо здійснення правосуддя. Водночас невиконання Генеральним прокурором свого обов'язку щодо внесення до ЄРДР відомостей за такими повідомленнями, перенаправлення їх до інших правоохоронних органів унеможлиблює швидку та ефективну реакцію уповноважених структур на факти вчинення стосовно суддів кримінальних правопорушень.

Як наслідок, такий засіб правового захисту судді як повідомлення Генеральному прокурору про втручання в процес здійснення правосуддя не лише не має позитивного впливу на стан незалежності суддів, але й спричиняє певні негативні наслідки, оскільки сформований Генеральною прокуратурою України спосіб його реалізації штучно затягує початок досудового розслідування.

Вища рада правосуддя акцентувала увагу на зазначених порушеннях гарантій незалежності судді у низці своїх рішень.

Наприклад, у рішенні від 9 листопада 2017 року № 3650/0/15-17 Рада зауважила, що дії співробітників Генеральної прокуратури України, якими на порушення вимог статті 214 КПК України відомості за повідомленням судді про втручання в його діяльність щодо здійснення правосуддя не внесено до ЄРДР, а саме повідомлення направлено до прокуратури Донецької області, не можуть вважатися належною реакцією на повідомлення судді. Такі дії не сприяють утвердженню незалежності суддів і порушують законодавчо встановлені гарантії такої незалежності.

У рішенні від 19 квітня 2018 року № 1198/0/15-18 Вища рада правосуддя зазначила про грубе порушення вимог кримінального процесуального законодавства України з боку посадових осіб Генеральної прокуратури України, яке полягає у невнесенні відповідних відомостей до ЄРДР за повідомленням судді про втручання, пересиланні повідомлення судді та запитів Вищої ради правосуддя стосовно такого повідомлення з одного правоохоронного органу до іншого.

Аналогічні висновки зроблено Вищою радою правосуддя у рішеннях від 12 вересня 2017 року № 2780/0/15-17, від 26 грудня 2017 року № 4274/0/15-17, від 4 травня 2018 року № 1334/0/15-18, від 26 липня 2018 року № 2429/0/15-18 тощо.

3.1.2. У межах зазначеного питання окремої уваги потребує аспект щодо наявності конфлікту інтересів у правоохоронних структурах, яким Генеральна прокуратура України передає повідомлення суддів про втручання.

Зокрема, непоодинокими є повідомлення суддями про втручання у їхню діяльність з боку службових осіб регіональних прокуратур. Водночас Генеральна прокуратура України, не аналізуючи зміст зазначених повідомлень, передає їх за підслідністю у ті самі регіональні прокуратури, що ставить під сумнів можливість здійснення повної, всебічної та об'єктивної перевірки повідомлених суддею фактів втручання.

Так, у рішенні від 11 жовтня 2017 року № 3244/0/15-17 Вища рада правосуддя встановила, що Генеральна прокуратура України, отримавши повідомлення суддів Селидівського міського суду Донецької області з відомостями, які можуть свідчити про втручання в їхню діяльність під час розгляду кримінальних проваджень, замість проведення належної перевірки щодо можливості внесення відповідних відомостей до ЄРДР направила вказане повідомлення до прокуратури Донецької області, яка підтримує державне обвинувачення у цих кримінальних провадженнях і щодо оцінки законності дій якої зверталися судді.

На аналогічне порушення Вища рада правосуддя вказала і в рішенні від 7 листопада 2017 року № 3612/0/15-17: «Генеральна прокуратура України повідомлення судді Ленінського районного суду міста Кіровограда про втручання в його діяльність щодо здійснення правосуддя направила до прокуратури Кіровоградської області, працівники якої, згідно з повідомленням судді, втручаються в його діяльність. Таким чином, наведені обставини свідчать про наявність конфлікту інтересів у працівників прокуратури Кіровоградської області щодо об'єктивного і неупередженого прийняття рішень за повідомленням судді про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя з боку працівників прокуратури Кіровоградської області».

Подібні обставини встановлені Радою в рішеннях від 18 липня 2017 року № 2151/0/15-17, від 9 листопада 2017 року № 3650/0/15-17, від 28 грудня 2017 року № 4319/0/15-17 тощо.

На переконання Вищої ради правосуддя, у зазначених вище випадках не лише внесення відомостей до ЄРДР, але й організація досудового розслідування мають здійснюватися безпосередньо Генеральною прокуратурою України.

3.1.3. У зв'язку із вказаними обставинами Вища рада правосуддя неодноразово зверталася до Генерального прокурора щодо належного забезпечення гарантій незалежності суддів (рішення від 29 серпня 2017 року № 2563/0/15-17, від 12 вересня 2017 року № 2780/0/15-17, від 11 жовтня 2017 року № 3244/0/15-17, від 9 листопада 2017 року № 3650/0/15-17, від 26 грудня 2017 року № 4274/0/15-17, від 25 січня 2018 року № 174/0/15-18, від 6 лютого 2018 року № 365/0/15-18, від 22 лютого 2018 року № 588/0/15-18, від 19 квітня 2018 року № 1198/0/15-18, від 4 травня 2018 року № 1334/0/15-18, від 24 липня 2018 року № 2415/0/15-18, від 26 липня 2018 року № 2429/0/15-18 тощо).

Водночас з огляду на отримані Радою відповіді Генеральна прокуратура України не вбачає порушень у застосуванні положень КПК України у наведений вище спосіб.

Виявивши неефективність індивідуальних заходів реагування, Вища рада правосуддя вжила заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя загального характеру. Зокрема:

- ✓ правова позиція Вищої ради правосуддя із зазначеного питання викладена у Щорічній доповіді за 2017 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів» (пункти 20-21 розділу VIII);

- ✓ рішенням від 1 березня 2018 року № 707/0/15-18 Рада звернулася до Президента України та Кабінету Міністрів України як суб'єктів законодавчої ініціативи із пропозицією щодо внесення до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до статті 214 Кримінального процесуального кодексу України», якими передбачено, зокрема, законодавче закріплення обов'язку Генерального прокурора реєструвати відповідні відомості в ЄРДР протягом 24 годин після отримання повідомлення судді про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя.

Станом на сьогодні це питання залишається відкритим.

Рада наголошує, що покладений частиною четвертою статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на суддю обов'язок звернення з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора покликаний забезпечити застосування відповідних правових механізмів задля неухильного дотримання конституційних гарантій незалежності і недоторканності суддів. Натомість передача Генеральною прокуратурою України повідомлень суддів про втручання за підслідністю до регіональних прокуратур не забезпечує цієї мети, чим нівелюються вказані конституційні гарантії.

3.2. Невнесення територіальними правоохоронними органами до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення щодо судді на підставі повідомлення судді про втручання

3.2.1. Вища рада правосуддя неодноразово виявляла випадки не внесення територіальними правоохоронними органами до ЄРДР відомостей, вказаних у повідомленнях суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, у зв'язку із «відсутністю ознак кримінального правопорушення у викладених у заяві фактах». Іноді це пов'язано з наявністю конфлікту інтересів, про який йшлося вище (зокрема, такі факти встановлено у рішеннях від 11 жовтня 2017 року № 3244/0/15-17, від 7 листопада 2017 року № 3612/0/15-17, від 9 листопада 2017 року № 3650/0/15-17, від 28 грудня 2017 року № 4319/0/15-17 тощо).

Як уже зазначалося у підпункті 3.1.1. цього пункту, втручання у діяльність судді має ознаки кримінального правопорушення. Таким чином, повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, які надсилаються Генеральному прокурору, є повідомленнями про вчинення стосовно судді злочину, передбаченого статтею 376 КК України.

Згідно з частиною четвертою статті 214 КПК України слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Таким чином, повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, надіслані Генеральному прокурору в порядку, визначеному частиною четвертою статті 48 та пунктом 9 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», повинні в обов'язковому порядку реєструватися в ЄРДР та перевірятися

виключно під час здійснення досудового розслідування у відповідному кримінальному провадженні.

3.2.2. Правова позиція Вищої ради правосуддя, відповідно до якої невнесення слідчим, прокурором до ЄРДР відомостей за повідомленням судді про втручання порушує гарантії суддівської незалежності, була оприлюднена у пункті 18 розділу VIII Щорічної доповіді за 2017 рік.

Крім того, у низці своїх рішень (наприклад, від 15 серпня 2017 року № 2439/0/15-17, від 29 серпня 2017 року № 2565/0/15-17, від 11 жовтня 2017 року № 3246/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року №№ 3456/0/15-17 та 3461/0/15-17, від 9 листопада 2017 року № 3653/0/15-17, від 11 січня 2018 року № 36/0/15-18, від 6 лютого 2018 року № 366/0/15-18, від 7 серпня 2018 року № 2532/0/15-18 тощо) Рада наголошувала на неправомірності здійснення правоохоронними органами оцінки повідомлення судді про втручання стосовно наявності ознак злочину поза процедурою внесення до ЄРДР відповідних відомостей та звертала увагу Генеральної прокуратури України на необхідність дотримання приписів статті 19 Конституції України, статті 214 КПК України щодо обов'язку уповноважених органів здійснювати фіксацію наданої інформації про кримінальні правопорушення.

Водночас за результатами розгляду зазначених рішень Вищої ради правосуддя Генеральна прокуратура України у більшості випадків вказує на відсутність повноважень прокурорів вищого рівня надавати вказівки прокурорам нижчого рівня при вирішенні питання щодо внесення відомостей до ЄРДР, а також зауважує, що порядок оскарження бездіяльності прокурора, яка полягає у невнесенні повідомлення про злочин до ЄРДР, передбачений статтями 303–307 КПК України.

Варто звернути увагу, що кримінальні провадження за ознаками злочинів, вчинених щодо суддів, не можуть передбачати активної участі потерпілих в силу їх спеціального правового статусу. При цьому забезпечення суддівської незалежності (що, зокрема, включає обов'язкове внесення до ЄРДР відомостей за повідомленням судді про втручання, а також ефективне здійснення досудового розслідування таких злочинів) є обов'язком правоохоронних органів і має бути визначене як пріоритетний напрям їхньої діяльності.

Також слід зазначити, що належне виконання Генеральною прокуратурою України вимог статті 214 КПК України відповідно до висновків підпункту 3.1 цього пункту вирішить вказану проблему.

3.2.3. Окремий акцент необхідно зробити на тому, що втручання у здійснення правосуддя в більшості випадків відбуваються публічно: у залах судових засідань під час відкритого розгляду справ, у приміщеннях судів або біля них. Факти вчинення протиправних дій, як правило, фіксуються технічними засобами, знімаються на відео, часто із залученням засобів масової інформації, поширюються у соціальних мережах.

Внаслідок неналежного реагування правоохоронних органів на випадки втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя події, що відбуваються в судах, створюють у пересічного громадянина, в тому числі учасників судових справ, уявлення щодо можливості вплинути на суд та судові рішення у позапроцесуальний спосіб та безкарності подібних дій.

Така ситуація загалом негативно позначається на авторитеті правосуддя та підриває незалежність судової влади.

З огляду на викладене необхідним є неухильне додержання органами прокуратури та Національної поліції кримінального процесуального закону під час розгляду повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя.

II. Аналіз випадків втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя

Передмова

Проведене Програмою USAID «Нове правосуддя» у 2017 році загальноукраїнське опитування суддів показало, що в середньому 11 % суддів всіх інстанцій упродовж останніх двох років піддавалися тиску з метою прийняття певного рішення у справі (про що, зокрема, зазначено у пункті 5 розділу VIII Щорічної доповіді за 2017 рік). За результатами аналогічного опитування, проведеного у 2018 році, відповідні обставини підтвердило 12% опитаних суддів.

Відповідно до закону (частина четверта статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») про кожний факт такого тиску, впливу або втручання у здійснення правосуддя суддя зобов'язаний повідомити Вищу раду правосуддя.

Повідомлення суддів про втручання почали надходити до Вищої ради правосуддя (Вищої ради юстиції) із жовтня 2016 року. У 2016 році надійшло 23 повідомлення, у 2017 році – 312 повідомлень, у 2018 році – 436 повідомлень.

З одного боку, наведені показники свідчать, що судді активно користуються цим інструментом захисту своєї незалежності, з іншого – вони в цілому підтверджують наведені результати опитування та показують негативну тенденцію щодо зростання кількості випадків, які судді розцінюють як тиск на них з метою отримання «потрібного» судового рішення у справі.

Протягом 2017 року Вища рада правосуддя розглянула 125 повідомлень суддів про втручання та за результатами розгляду 57 матеріалів ухвалила рішення про вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, 65 матеріалів – рішення про відмову у вжитті таких заходів.

У 2018 році внесення змін до Регламенту Вищої ради правосуддя стосовно можливості затвердження одним рішенням Ради кількох висновків членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя дало змогу розглянути більшу кількість повідомлень суддів про втручання. Зокрема, упродовж 2018 року Рада перевірила 317 таких повідомлень та за результатами перевірки прийняла 73 рішення про вжиття заходів реагування (за іншими повідомленнями було встановлено відсутність підстав для вжиття заходів забезпечення незалежності суддів; окремі повідомлення передані для розгляду в порядку дисциплінарного провадження).

Слід зазначити, що перевірка повідомлень суддів про втручання та ухвалення рішень за результатами такої перевірки є принципово новими функціями Вищої ради правосуддя. Перші два роки здійснення цих повноважень ознаменували собою первинний етап формування відповідної практики Ради, визначення основних засад розгляду повідомлень суддів та підстав вжиття тих чи інших заходів реагування.

Повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя Вища рада правосуддя вважає важливим індикатором стану забезпечення незалежності

суддів в Україні. Кількість та зміст таких повідомлень надають змогу виявляти і групувати найбільш поширені категорії правопорушень, що вчиняються учасниками судового процесу, громадськими активістами та організаціями, засобами масової інформації, представниками органів державної влади та місцевого самоврядування тощо з метою тим чи іншим способом вплинути на результати розгляду судових справ. Водночас узагальнення та аналіз вжитих за цими повідомленнями заходів реагування та досягнутих завдяки ним результатів дають можливість зробити висновки щодо стану практичного втілення задекларованих гарантій суддівської незалежності та сформулювати конкретні пропозиції стосовно подальшого вдосконалення правотворчої або правозастосовної діяльності у цій сфері.

7 лютого 2018 року у Страсбурзі Бюро КРЕС оприлюднило Звіт про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік. Зазначений Звіт підготовлено за пропозицією Генерального секретаря Ради Європи з метою розробки методології та запровадження механізму Ради Європи щодо оцінювання незалежності й неупередженості суддів у державах-членах. Як зазначено у вступі до цього Звіту, Рада Європи запровадила ґрунтовну регуляторну базу, що спрямована на забезпечення гарантій незалежності й неупередженості суддів як фундаменту верховенства права. Численні правові інструменти, що були ухвалені Радою Європи, визначають вимоги, необхідні для досягнення таких фундаментальних цілей. У зв'язку із цим важливим у межах Ради Європи є вивчення будь-яких ймовірних порушень у контексті Конвенції та практики ЄСПЛ. Заплановано, що Звіт за 2017 рік стане першим у майбутній серії звітів, які публікуватимуться на регулярній основі (пункти 1, 2, 10, 11).

Оцінюючи стан забезпечення незалежності суддів в Україні, спостерігачі КРЕС у вказаному Звіті, з-поміж іншого, зазначили: «Схоже, що спосіб забезпечення гарантій, необхідних у зв'язку з призначенням суддів, відповідає міжнародним стандартам. Проте незалежність суду залишається в зоні ризику, і доводиться спостерігати такі випадки, коли відбувалося втручання або спроби втручання в незалежну діяльність судових органів. Зокрема, станом на 14 квітня 2017 року до Вищої ради правосуддя надійшло 104 заяви щодо втручання в процес правосуддя. А за результатами моніторингу Ради суддів України, протягом 2015–2017 років було зареєстровано 153 заяви суддів про втручання у їхню діяльність» (пункти 101–102).

З огляду на наведені висновки слід зауважити, що не всі повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя Вища рада правосуддя визнає обґрунтованими.

Враховуючи важливість інформації, викладеної у зазначених повідомленнях, для визначення реального стану забезпечення суддівської незалежності, а також зважаючи на істотну увагу до таких повідомлень з боку міжнародних експертів, **Вища рада правосуддя вирішила у цій Доповіді згрупувати та проаналізувати основні види посягань на незалежність та неупередженість судді під час здійснення правосуддя на основі розглянутих протягом 2017 –2018 років 442 повідомлень суддів про втручання та вжитих Радою заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.**

1. Правові засади розгляду Вищою радою правосуддя повідомлень суддів про втручання в діяльність щодо здійснення правосуддя

1.1. Відповідно до пунктів 1, 2 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, незалежність судових органів гарантується державою та закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів та дотримуватися її. Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів та відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких би то не було причин.

Незалежність і недоторканність суддів гарантуються статтями 126 та 129 Конституції України, якими визначено, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Конкретні гарантії суддівської незалежності визначені статтями 6, 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». При цьому не менш важливим є механізм їх практичної реалізації.

Як зазначено у пункті 14 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, закон повинен передбачати санкції проти осіб, які намагаються певним чином впливати на суддів.

Відповідно до частини третьої статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

За вчинення зазначених неправомірних дій може бути застосовано такі види відповідальності:

1) **адміністративна**. Статтею 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено відповідальність за неповагу до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. Справа про адміністративне правопорушення розглядається суддею-доповідачем зі складу суду, що розглядає справу, під час розгляду якої вчинено правопорушення, передбачене статтею 185-3 КУпАП;

2) **дисциплінарна**. У контексті протиправних дій щодо судді важливо виділити дисциплінарну відповідальність:

- ✓ суддів – відповідно до пункту 8 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (за втручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями);

- ✓ прокурорів, яка настає відповідно до пункту 8 частини першої статті 43 Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» (у зв'язку із втручанням чи будь-яким іншим впливом прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність, зокрема, суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення);
- ✓ адвокатів – на підставі пунктів 2, 3 частини другої статті 34 Закону України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», статей 7, 25, 42 Правил адвокатської етики, затверджених звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 9 червня 2017 року (зокрема, за недотримання вимог законодавства про судоустрій і статус суддів, використання протизаконних методів впливу на суд).

Більш загальні засади дисциплінарної відповідальності передбачено статтею 65 Закону України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII «Про державну службу» та статтею 38 Закону України від 2 червня 2016 року № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Розглядають дисциплінарні скарги та застосовують дисциплінарні стягнення відповідні дисциплінарні органи;

3) кримінальна. Передбачена низкою статей Кримінального кодексу України, в тому числі за:

- ✓ втручання в діяльність судових органів (стаття 376);
- ✓ погрозу або насильство щодо судді (присяжного) (стаття 377);
- ✓ умисне знищення або пошкодження майна судді (присяжного) (стаття 378);
- ✓ посягання на життя судді (присяжного) у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (стаття 379).

Досудове розслідування зазначених злочинів здійснюють органи, визначені статтею 216 КПК України, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності – суд.

1.2. Відповідно до пункту 9 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддю зобов'язано звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання.

Зазначене звернення до Ради є додатковим правовим засобом захисту судді від протиправного впливу.

Процедуру розгляду Вищою радою правосуддя повідомлень суддів про втручання та невичерпний перелік заходів, які можуть вживатися Радою з метою захисту незалежності суддів і авторитету правосуддя, визначено статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та главою 23 Регламенту Вищої ради правосуддя, затвердженого рішенням Ради від 24 січня 2017 року № 52/0/15-17, зі змінами.

У Регламенті Вищої ради правосуддя заходи реагування розділено на ті, що мають індивідуальний та загальний характер.

Вживаючи заходи індивідуального характеру, Рада:

- ✓ веде й оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, проводить перевірку таких повідомлень, оприлюднює результати та ухвалює відповідні рішення;
- ✓ вносить до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів або підриває авторитет правосуддя;
- ✓ вносить на розгляд зборів відповідного суду подання про звільнення судді з адміністративної посади у разі невиконання ним рішення Ради.

Подання Вищої ради правосуддя є обов'язковими для розгляду відповідним органом чи посадовою особою протягом десяти днів після їх отримання, якщо інший строк не встановлено законом. У разі необхідності здійснення довготривалих заходів Вища рада правосуддя має право у поданні вимагати від відповідного органу чи посадової особи щомісяця інформувати Раду про вжиті заходи та досягнуті результати (стаття 74 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

До заходів загального характеру належать заходи, передбачені пунктами 4–7 частини першої статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», а саме:

- ✓ ухвалення та оприлюднення публічних заяв і звернень;
- ✓ звернення до суб'єктів права законодавчої ініціативи, органів, які уповноважені приймати правові акти, із пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя;
- ✓ звернення до прокуратури й органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їхніх сімей, працівників апаратів судів, злочинів проти правосуддя, вчинених суддями, працівниками апарату суду;
- ✓ підготовка у співпраці з органами суддівського самоврядування, іншими органами та установами системи правосуддя, громадськими об'єднаннями й оприлюднення щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

1.3. Окремо слід звернути увагу, що Вища рада правосуддя не має повноважень здійснювати кваліфікацію протиправних дій, які порушують конституційний принцип незалежності суддів, виявляти порушників, застосовувати до них певні види відповідальності чи надавати відповідні вказівки щодо цього іншим органам.

Рада аналізує повідомлення суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя з підстав необхідності вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, визначених у статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

У законодавстві відсутнє визначення поняття «втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя» для цілей застосування положень зазначеної статті. У зв'язку із цим під час розгляду повідомлень суддів Рада враховує:

- ✓ зміст гарантій незалежності суддів, визначених у статтях 126, 129 Конституції України, статтях 6, 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

- ✓ положення пункту 6 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», за змістом якого поняття «втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя» охоплює, в тому числі, звернення до судді учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення здійснено в інший ніж передбачено процесуальним законодавством спосіб;
- ✓ положення пункту 8 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з яким втручання судді у процес здійснення правосуддя іншими суддями є дисциплінарним проступком (зокрема, поодинокі повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність з боку голів судів передаються Дисциплінарним палатам Вищої ради правосуддя для розгляду в порядку дисциплінарного провадження, про що зазначається у реєстрі повідомлень суддів про втручання на офіційному веб-сайті Ради);
- ✓ правову позицію Конституційного Суду України, висловлену в рішеннях від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 та від 12 липня 2011 року № 8-рп/2011, відповідно до якої конституційну гарантію суддівської незалежності щодо заборони впливу на суддів у будь-який спосіб треба розуміти як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо;
- ✓ роз'яснення, викладені у постанові Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади». З-поміж іншого, у пункті 11 цієї постанови Верховний Суд України зазначив, що втручанням у діяльність судових органів слід розуміти вплив на суддю у будь-якій формі (прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо) з боку будь-якої особи з метою схилити його до вчинення чи невчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. При цьому не має значення, за допомогою яких засобів, на якій стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання;

Також Вища рада правосуддя застосовує рекомендації Консультативної ради європейських суддів щодо визначення неправомірного впливу у контексті віднайдення необхідної рівноваги між потребою захистити судовий розгляд від викривлення й тиску з боку політичних кіл, засобів масової інформації чи інших джерел та забезпеченням відкритого обговорення питань, які мають суспільне значення, серед громадськості й у вільній пресі (пункт 63 Висновку КРЕС № 1 (2001) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів).

Більшість правових категорій, які застосовує Рада, є оціночними, тому не може бути повністю уніфікованих підходів до вирішення питань щодо наявності чи відсутності втручання у професійну діяльність судді. Крім того, оскільки у багатьох випадках повідомлювані суддями факти перебувають на межі різних правових понять, їх юридична оцінка не може бути однозначною.

Перевірку повідомлення судді про втручання здійснює член Вищої ради правосуддя, визначений автоматизованою системою розподілу справ. За результатами перевірки член Ради складає висновок, в якому зазначає, чи можуть повідомлені суддею обставини свідчити

про втручання у його діяльність або шкодити авторитету правосуддя в цілому, а також вказує пропозиції стосовно вжиття Радою необхідних заходів реагування (пункти 23.3, 23.4 Регламенту Вищої ради правосуддя).

За результатами розгляду матеріалів перевірки повідомлення судді Рада у пленарному складі у кожному конкретному випадку оцінює наявність реальної загрози суддівській незалежності та її ступінь і на основі цього приймає рішення стосовно необхідності або недоцільності вжиття заходів, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Згідно зі змінами, внесеними до Регламенту Вищої ради правосуддя рішенням Ради від 1 лютого 2018 року № 295/0/15-18, одним рішенням Ради можуть затверджуватися декілька висновків членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

1.4. Переважна більшість повідомлень суддів про втручання, які надходять до Вищої ради правосуддя, потребує перевірки викладених фактів та обставин, що здійснюється членом Ради шляхом направлення запитів до правоохоронних органів, інших органів державної влади або місцевого самоврядування, отримання додаткових пояснень від суддів, осіб, про протиправні дії яких повідомляють судді, тощо. Іноді такі перевірки тривають кілька місяців.

У зв'язку із цим повідомлення суддів про втручання не можуть розглядатися на пленарних засіданнях Ради негайно після їх отримання. Ті звернення, що потребують невідкладного реагування, Вища рада правосуддя розглядає першочергово та вживає оперативних заходів, решту – в порядку черговості, нарівні з іншими категоріями справ.

У Щорічній доповіді за 2017 рік Рада звернула увагу на те, що вона не є органом миттєвого реагування (пункт 4 розділу VIII). Основні заходи щодо виявлення та протидії кримінальним і адміністративним правопорушенням уповноважені вживати поліція, прокуратура та суди. Водночас оприлюднення на офіційному веб-сайті Ради всіх повідомлень суддів про втручання (відповідний реєстр розміщено за посиланням: http://www.vru.gov.ua/add_text/203), що відбувається негайно після їх надходження до Вищої ради правосуддя, застосовано з метою впливу на зменшення кількості фактів таких втручань. У такий спосіб до конкретної проблеми окремого судді привертається суспільна увага, що має превентивне значення для уникнення повторення подібних порушень у подальшому.

2. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку правоохоронних органів

2.1. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України, як засіб тиску на суддю з метою прийняття певного рішення у справі

2.1.1. Як впливає зі змісту статті 375 КК України та статті 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно після отримання повідомлення або самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення суддею кримінального правопорушення під час здійснення правосуддя (прийняття завідомо неправосудного судового рішення), зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування.

Протягом 2017–2018 років Вищою радою правосуддя виявлено численні випадки зловживань слідчими та прокурорами зазначеними повноваженнями з очевидною метою тиску на суд. Така ситуація є загрозливою для засад демократичного устрою, забезпечення прав та свобод людини і громадянина через можливе зниження їх рівня захисту судом.

Так, перевіряючи повідомлення судді Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська, Вища рада правосуддя встановила, що слідчий суддя ухвалою від 26 січня 2017 року клопотання старшого слідчого першого слідчого відділу слідчого управління прокуратури Дніпропетровської області про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою повернув слідчому. 27 січня 2017 року зазначеним органом прокуратури до ЄРДР внесено відомості про вчинення суддею кримінального правопорушення за частиною першою статті 375 КК України. Підставою внесення відомостей до реєстру стало самостійне виявлення слідчим кримінального правопорушення. У рішенні від 25 квітня 2017 року № 991/0/15-17 Вища рада правосуддя зазначила, що вказані дії щодо внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення за частиною першою статті 375 КК України як реакція слідчого на постановлення ухвали слідчим суддею, на підставі якої повернуто слідчому клопотання про обрання запобіжного заходу, допит судді як свідка у цьому кримінальному провадженні є спробами втручання у здійснення правосуддя та тиску на суддю.

Аналогічні висновки зроблено Вищою радою правосуддя у рішеннях від 14 червня 2018 року № 1848/0/15-18 та від 21 серпня 2018 року № 2693/0/15-18.

У рішенні від 26 липня 2018 року № 2428/0/15-18 Вища рада правосуддя зазначила, що дії співробітників прокуратури Харківської області щодо внесення до ЄРДР відомостей про вчинення судьями Ленінського районного суду міста Харкова кримінальних правопорушень, передбачених частиною третьою статті 368, частиною другою статті 375 КК України, як реакція прокурорів на постановлення колегією суддів ухвали про зміну запобіжного заходу обвинуваченій у кримінальному провадженні мають ознаки втручання у здійснення правосуддя та тиску на суддів з метою здійснювати позапроцесуальний контроль за розглядом справи та отримувати бажані прокуратурі результати у подальшому. Про упередженість працівників прокуратури може свідчити і те, що на час надання Генеральною прокуратурою України відповідної інформації досудове розслідування у кримінальному провадженні стосовно суддів тривало 6 місяців. За цей час повідомлення про підозру судьям вручено не було. Водночас проведення прокуратурою Харківської області досудового розслідування у кримінальному провадженні за фактом отримання судьями Ленінського районного суду міста Харкова неправомірної вигоди за постановлення завідомо неправосудного судового рішення, без пред'явлення будь-кому підозри, слугувало підставою для заявлення кількох колегіями суддів Ленінського районного суду міста Харкова самовідводу під час розгляду кримінальної справи.

Подібні обставини встановлено у рішенні Вищої ради правосуддя від 29 листопада 2018 року № 3654/0/15-18.

Судді апеляційного суду Одеської області повідомили Вищу раду правосуддя, що 27 липня 2018 року від прокурора Одеської області на адресу суду надійшов лист, з якого судді дізналися, що у провадженні слідчих прокуратури Одеської області перебуває 10 кримінальних проваджень за частинами першою, другою статті 375 КК України стосовно всіх, без винятку, суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Одеської області. Більшість зазначених кримінальних проваджень зареєстровано в ЄРДР 17 листопада 2017 року на підставі ідентичних заяв громадян, анкетні дані яких є неправдивими. При цьому протягом восьми місяців з моменту внесення відомостей до ЄРДР будь-які слідчі дії із судьями апеляційного суду Одеської області не проводилися. У рішенні від 18 жовтня 2018 року № 3157/0/15-18 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що внесення до ЄРДР відомостей стосовно всіх суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Одеської області на підставі ідентичних за змістом і стилем заяв осіб, існування яких не підтверджено, за фактом постановлення судьями завідомо неправосудного рішення, з огляду на встановлені під час перевірки повідомлень суддів обставини свідчить про зловживання посадовими особами прокуратури Одеської області службовими повноваженнями та втручання у діяльність вказаних суддів щодо здійснення правосуддя.

2.1.2. Відповідно до пункту 2 Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя (Перша світова конференція з незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 рік) судді, як особи, є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною

оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих, з будь-якого боку і з будь-яких причин.

Конституційний Суд України у рішенні від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 вказав, що відповідно до частини першої статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. При здійсненні правосуддя судді незалежні і підкоряються лише закону (частина перша статті 129 Конституції України). Виключно законами України визначаються судоустрій і судочинство. Порядок здійснення правосуддя регламентується відповідним процесуальним законодавством України. Процесуальні акти і дії суддів, які стосуються вирішення питань підвідомчості судам спорів, порушення і відкриття справ, підготовки їх до розгляду, судовий розгляд справ у першій інстанції, в касаційному і наглядовому порядку та прийняття по них судових рішень належать до сфери правосуддя і можуть бути оскаржені лише в судовому порядку відповідно до процесуального законодавства України. Позасудовий порядок оскарження актів і дій суддів, які стосуються здійснення правосуддя, неможливий.

Як зазначено у пункті 19 Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, прокурори повинні поважати незалежність і неупередженість суддів; вони ніколи не повинні ні ставити під сумнів судові рішення, ні перешкоджати їхньому виконанню, зберігаючи використання їх права на процедуру апеляції або на будь-яку іншу пояснювальну процедуру.

У Звіті за результатами четвертого раунду оцінювання України з питань запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів GRECO привернула увагу до однієї особливої загрози незалежності суддів, а саме до використання прокурорами певних кримінальних правопорушень, зокрема «постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» (стаття 375 КК України) як засобу тиску на суддів (пункт 114).

Вища рада правосуддя вважає втручання прокурорів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя у такий спосіб одним із найбільш небезпечних проявів тиску на суд і вкотре наголошує на необхідності вирішення цієї проблеми.

Рада звертає увагу, що недобросовісне виконання суддею своїх професійних обов'язків є підставою для застосування до нього заходів дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя».

Водночас внесення слідчим, прокурором до ЄРДР відомостей про прийняття суддею завідомо неправосудного рішення або вчинення іншого злочину під час здійснення правосуддя є можливим виключно у разі виявлення ознак кримінального правопорушення, які будуть достатніми для подальшого повідомлення судді про підозру та складення і направлення до суду обвинувального акта у максимально короткий строк.

Реєстрація в ЄРДР відомостей про вчинення суддею кримінального правопорушення як помста за ухвалення судового рішення всупереч правовій позиції прокурора у справі або як засіб тиску на суддю з метою прийняття ним «потрібного» рішення в майбутньому є неприпустимими.

2.1.3. Окремо слід зазначити, що скасування або зміна судового рішення не може бути єдиною підставою для притягнення судді до кримінальної відповідальності за статтею 375 КК України, за винятком випадків, коли суддя допустив порушення норм права очевидно навмисно.

Із урахуванням принципу внутрішньої незалежності суддів міжнародні експерти відзначають, що скасування рішення має сприйматись як нормальний результат процедури апеляційного оскарження, а не як провина з боку судді першої інстанції (пункт 36 Висновку КРЄС № 6 (2004) щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах із урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів).

Водночас наявні випадки недодержання прокурорами зазначеного міжнародного стандарту судочинства та внесення за фактом скасування рішення нижчої інстанції судом вищої інстанції відомостей до ЄРДР про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 КК України. Вища рада правосуддя розцінює такі дії правоохоронних органів як втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Наприклад, під час перевірки повідомлення судді Ленінського районного суду міста Кіровограда Вищою радою правосуддя встановлено, що стосовно судді розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні за частиною першою статті 375 КК України. Зазначені відомості до ЄРДР було внесено на підставі рапорту начальника структурного підрозділу прокуратури Кіровоградської області у зв'язку із винесенням суддею ухвали про визнання незаконним затримання особи та звільнення її з-під варти, яка в подальшому за результатами розгляду скарги прокуратури була скасована апеляційним судом Кіровоградської області. У рішенні від 18 липня 2017 року № 2151/0/15-17 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що зазначені дії щодо внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення – постановлення ухвали слідчим суддею Ленінського районного суду міста Кіровограда можуть бути спробою втручання у здійснення правосуддя та тиску на суддю з метою отримання бажаних прокуратурі результатів у майбутній діяльності, маніпулювання діями судді.

2.1.4. У Висновку amicus curiae brief від 13 березня 2017 року № CDL-AD(2017)002 для Конституційного Суду Республіки Молдова щодо кримінальної відповідальності суддів Венеціанська комісія зазначила: «Для того, щоб не підривати суддівську незалежність, кримінальна відповідальність за виконання суддівських функцій повинна стосуватися більш серйозних випадків, а не ненавмисних недоліків. Якщо суддів будуть притягувати до кримінальної відповідальності за ненавмисні помилки під час виконання ними судових функцій, це може поставити під загрозу як їхню неупередженість, так і незалежність. Неупередженість суддів перебуватиме під ризиком, оскільки погроза санкціями може підсвідомо вплинути на їхні рішення. Кримінальна відповідальність за ненавмисні помилки зробить судову владу вразливою до втручання з боку виконавчої влади, а тому становить загрозу незалежності суддів» (пункт 38).

У вказаному вище Звіті за результатами четвертого раунду оцінювання України з питань запобігання корупції GRECO рекомендувала Україні скасувати кримінальне правопорушення «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» (стаття 375 КК України) та/або, як мінімум, іншим чином забезпечити, що це та будь-яке інше положення про кримінальне правопорушення криміналізують виключно умисні порушення у сфері судочинства, а правоохоронні органи не зловживають такими нормами для неправомірного впливу та тиску на суддів (рекомендація XIII).

Вища рада правосуддя поділяє позицію щодо необхідності виключення статті 375 із КК України (обґрунтування такої позиції наведено у пункті 20 розділу VII Щорічної доповіді за

2017 рік). Вбачається, що такий підхід відповідає міжнародним стандартам незалежності суддів, згідно з якими судові рішення не можуть підлягати перегляду за межами апеляційних процедур (пункт 16 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки).

Крім того, для зменшення випадків тиску на суддів з боку прокурорів, слідчих шляхом ініціювання кримінального переслідування судді Вища рада правосуддя запропонувала на законодавчому рівні (шляхом внесення змін до статті 214 КПК України) визначити Генерального прокурора (його заступника) спеціальним суб'єктом внесення до ЄРДР відомостей про вчинення злочинів, передбачених статтею 375 КК України (рішення Ради від 1 березня 2018 року № 707/0/15-18 про звернення до суб'єктів законодавчої ініціативи із пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя). Станом на сьогодні ця пропозиція також не підтримана.

2.1.5. Як зазначено у пункті 7 Декларації щодо принципів незалежності судової влади, прийнятої Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи 14 жовтня 2015 року, під час прийняття рішень діяльність судді, який здійснює судочинство одноособово, або суддів, які працюють колективно для винесення рішення, не повинна зазнавати втручання чи впливу з боку будь-якого судді, який не призначений розглядати відповідну справу, ради юстиції, міністерства юстиції чи будь-якого іншого урядовця або установи; винятком є те, що рішення може бути оскаржене до іншого суду. Судова влада має виконувати свої функції відповідно до конституції та законів. Держава має забезпечувати існування процедур та засобів правового захисту незалежності судової влади, у тому числі санкцій проти тих, хто намагається впливати на суддів іншим чином, аніж за допомогою законних судових процедур.

За виявленими фактами тиску на суд шляхом внесення слідчими, прокурорами до ЄРДР відомостей про прийняття завідомо неправосудного рішення Вища рада правосуддя у порядку, визначеному пунктом 2 частини першої статті 73, статтею 74 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» вносила до Генеральної прокуратури України подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії, що порушують гарантії незалежності суддів.

Проте, аналізуючи результати розгляду зазначених подань, Рада дійшла висновку, що процедура їх опрацювання Генеральною прокуратурою України не відповідає вимогам закону.

Так, з-поміж іншого, Генеральна прокуратура України зазначає, що відповідно до статей 36, 40 КПК України прокурор та слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійними у процесуальній діяльності. Оскарження їхніх дій та рішень, крім недотримання розумних строків, прокурору вищого рівня чинним законодавством не передбачено. Відповідно до статті 43 Закону України «Про прокуратуру» за втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність суддів прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження. При цьому згідно зі статтями 44, 45 вказаного Закону притягнення працівника прокуратури до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження належить до виключної компетенції Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, яка є самостійним органом, і до якої може звернутися кожен, кому відомі відповідні факти.

Не погоджуючись із наведеними доводами, Вища рада правосуддя звертає увагу на таке.

Пунктом 7 частини першої статті 131 Конституції України, статтями 3, 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» передбачено повноваження Ради вживати заходів щодо забезпечення незалежності суддів, в тому числі, перевіряти повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя та вносити до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення і притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів або підриває авторитет правосуддя.

Водночас пунктом 3 частини першої статті 131 Конституції України, статтями 3, 53 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», а також статтями 50, 78 Закону України «Про прокуратуру» Раду уповноважено розглядати скарги на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора.

Реалізуючи наведені повноваження, **Вища рада правосуддя не може одночасно і звертатися до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів із дисциплінарними скаргами про вчинення прокурорами дисциплінарного проступку, і переглядати рішення цієї Комісії про притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, оскільки за таких обставин створюється конфлікт інтересів.**

Враховуючи, що Вища рада правосуддя не може виступати ініціатором дисциплінарного провадження щодо прокурора, положення частини другої статті 45 Закону України «Про прокуратуру» у цьому випадку застосуванню не підлягають.

Поряд з цим відповідно до частини третьої статті 8 Закону України «Про прокуратуру» у структурі Генеральної прокуратури України утворюються департаменти, управління, відділи, а також Генеральна інспекція. Положення про самостійні структурні підрозділи Генеральної прокуратури України затверджуються Генеральним прокурором.

Наказом Генерального прокурора України від 16 червня 2016 року № 204 затверджено Положення про Генеральну інспекцію Генеральної прокуратури України. Відповідно до цього Положення Генеральна інспекція є самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України, яка у своїй діяльності є незалежною від інших органів прокуратури. До структури Генеральної інспекції входять слідче управління, управління внутрішньої безпеки та відділ процесуального керівництва. До завдань Генеральної інспекції віднесено, в тому числі, проведення службових розслідувань щодо прокурорів і працівників органів прокуратури та запобігання правопорушенням в органах прокуратури (крім Спеціалізованої антикорупційної прокуратури).

Згідно з пунктом 6 вказаного Положення проведення у встановленому порядку службових розслідувань за фактами скоєння прокурорами, працівниками органів прокуратури корупційних діянь, кримінальних або адміністративних правопорушень, дисциплінарних проступків, порушень присяги прокурора і Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури є однією з функцій управління внутрішньої безпеки Генеральної інспекції.

На підставі підпункту 12 пункту 2.4 зазначеного Положення керівник Генеральної інспекції вносить пропозиції Генеральному прокурору щодо вжиття заходів до притягнення до дисциплінарної та адміністративної відповідальності працівників органів прокуратури та працівників закладів, установ, що входять до сфери управління органів прокуратури, за порушення чинного законодавства.

Крім того, наказом Генеральної прокуратури України від 6 грудня 2017 року № 343 затверджено Інструкцію про порядок проведення службових розслідувань в органах прокуратури, яка визначає підстави та порядок проведення службового розслідування в органах прокуратури стосовно прокурорів Генеральної прокуратури України, регіональних, місцевих, військових прокуратур, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, слідчих, оформлення результатів та прийняття рішень, а також компетенцію структурних підрозділів, службових та посадових осіб органів прокуратури при його проведенні (Інструкцію зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 січня 2018 року за № 8/31460).

Відповідно до пункту 1 розділу II цієї Інструкції приводами для призначення службового розслідування, в тому числі, є: звернення (скарги, заяви) і повідомлення громадян, народних депутатів України, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від підпорядкування і форм власності, об'єднань громадян та засобів масової інформації, які містять фактичні дані, що можуть бути перевірені; доручення посадових осіб, уповноважених на призначення службових розслідувань.

Підставою для проведення службового розслідування може бути наявність даних про втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів (пункт 3 розділу II Інструкції).

Згідно із пунктами 1–3 розділу III зазначеної Інструкції посадовими особами органів прокуратури, уповноваженими призначати службове розслідування, є Генеральний прокурор, заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, керівник регіональної прокуратури, військовий прокурор регіону або особи, які виконують їх обов'язки. **При цьому Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки) службове розслідування може призначатися стосовно всіх категорій прокурорів, за винятком прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.**

Для перевірки інформації про втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність суддів залучається Генеральна інспекція Генеральної прокуратури України (пункт 1 розділу IV Інструкції).

Відповідно до пункту 1 розділу VII, пункту 1 розділу VIII вказаної Інструкції результати службового розслідування оформлюються висновком. За результатами службового розслідування посадова особа, яка його призначила, у встановленому Законом України «Про прокуратуру» порядку за наявності підстав вживає адміністративних та організаційних заходів, у тому числі щодо звільнення прокурора з адміністративної посади, чи ініціює питання про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності.

Враховуючи наведене, подання Вищої ради правосуддя є підставою для призначення Генеральним прокурором службового розслідування за участю Генеральної інспекції

Генеральної прокуратури України з метою перевірки наведених у поданні даних щодо втручання прокурорів у службову діяльність суддів та ініціювання за результатами розслідування (у разі наявності відповідних підстав) дисциплінарного провадження щодо прокурорів з метою притягнення їх до дисциплінарної відповідальності в порядку, встановленому розділом VI Закону України «Про прокуратуру».

2.1.6. Після ухвалення Київським районним судом міста Полтави рішення від 10 серпня 2018 року про закриття провадження у резонансній кримінальній справі, у ЗМІ було поширено інформацію від імені Генеральної прокуратури України щодо необхідності притягнення судді до кримінальної відповідальності за статтею 375 КК України за постановлення завідомо неправосудного рішення (суддя надіслав до Вищої ради правосуддя повідомлення про втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя, вхідний № 3463/2/6-18 від 15 серпня 2018 року, відповідні заходи реагування вжито у рішенні Ради від 12 лютого 2019 року № 448/0/15-19).

У зв'язку із цим на адресу Ради суддів України надійшли численні звернення суддів та адвокатів щодо наявності у подібних публічних коментарях посадових осіб органів прокуратури ознак посягання на незалежність судової гілки влади.

Враховуючи, що зазначені події здобули значний суспільний резонанс, Рада суддів України 13 серпня 2018 року прийняла рішення №45 «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення дотримання учасниками судових процесів конституційного принципу рівності перед судом і законом» (текст рішення доступний за посиланням: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=80&page=7&per-page=8>).

21 вересня 2018 року члени Ради суддів України, Ради прокурорів України та Ради адвокатів України обговорили актуальні питання захисту прав людини та основоположних свобод, а також стандарти професійної етики у сфері правосуддя та їх дотримання. За результатами зустрічі підписано спільну резолюцію «Професійна етика правосуддя» та створено Координаційний комітет правосуддя, до складу якого делеговано Голову Ради суддів України Голову Ради прокурорів України та Голову Ради адвокатів України. Сторонами вирішено налагодити постійну співпрацю з метою проведення спільних заходів для подальшого утвердження високих стандартів правосуддя в Україні, професійного навчання, підвищення рівня професійної етики судового процесу.

2.2. Затягування досудового розслідування кримінальних проваджень щодо суддів

2.2.1. Відповідно до частини другої статті 214 КПК України досудове розслідування у кримінальному провадженні починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Строки проведення досудового розслідування згідно з положеннями статті 219 КПК України у редакції, яка діяла до 15 березня 2018 року, обчислювалися з моменту повідомлення особи про підозру. За змістом чинної редакції цієї статті строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особи про підозру становить дванадцять місяців у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості та вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину (при цьому зміни не мають зворотньої дії в часі та застосовуються до справ, у яких відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР після 15 березня 2018 року).

Під час перевірки повідомлень суддів про втручання Вища рада правосуддя виявляла непоодинокі випадки, коли досудове розслідування за фактом вчинення суддею кримінального правопорушення здійснюється безпідставно довго. Відповідне кримінальне провадження не закривається, і судді не вручається повідомлення про підозру, однак суддя викликається для дачі пояснень як свідок, в тому числі щодо вчинюваних ним під час розгляду справ процесуальних дій та прийнятих рішень. В окремих випадках Рада робила висновки про наявність ознак впливу на суд з боку правоохоронних органів у зазначений спосіб.

Наприклад, перевіряючи повідомлення судді Печерського районного суду міста Києва, Вища рада правосуддя встановила, що Департаментом спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури України з 27 грудня 2016 року здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками вчинення суддею кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 375 КК України. 6 жовтня 2017 року судді було надіслано повістку про виклик для проведення з ним допиту як свідка у цьому кримінальному провадженні, тобто виклик для проведення допиту відбувся через десять місяців після початку досудового розслідування. На думку судді, вказаний виклик для проведення допиту складений у зв'язку із винесенням ним ухвал в інших кримінальних справах та має на меті не встановлення всіх обставин у конкретному кримінальному провадженні, а є засобом впливу на прийняття рішень в інших кримінальних провадженнях на користь Департаменту спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури України. У рішенні від 14 грудня 2017 року № 4118/0/15-17 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що інформація, надана Генеральною прокуратурою України, не дає підстав вважати, що розслідування у кримінальному провадженні, яке стосується дій судді, здійснювалося швидко та ефективно. Так само надані Генеральною прокуратурою України відомості не дають змоги спростувати твердження судді про те, що кримінальне провадження використовується як засіб тиску стосовно нього. Підтверджує таке припущення той факт, що повістку про виклик на допит суддя отримав через тривалий строк (більш як десять місяців) після того, як було розпочато кримінальне провадження щодо нього. Сам по собі допит судді саме як свідка, який може нести відповідальність за статтями 384, 385 КК України, у кримінальному провадженні, в якому допитуваний по суті підозрюється у винесенні завідомо неправосудного рішення, явно порушує гарантії, передбачені статтею 63 Конституції України, статтею 6 Конвенції з урахуванням практики її застосування ЄСПЛ.

В іншому рішенні від 9 листопада 2017 року № 3649/0/15-17 з огляду на факти, викладені в повідомленні судді окружного адміністративного суду міста Києва, та встановлені перевіркою обставини (згідно з якими досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками вчинення суддею кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 368-2 КК України, триває майже рік, проте повідомлення про підозру судді та жодній іншій особі не вручено, водночас наявність цього кримінального провадження є підставою для неодноразових самовідводів судді від розгляду справ, стороною в яких є НАБУ) Вища рада правосуддя дійшла висновку, що детективи НАБУ під час досудового розслідування діють не у спосіб та поза межами повноважень, визначених Конституцією України, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» та КПК України. Рада зауважила, що такі дії детективів НАБУ можуть бути розцінені як втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, оскільки тривалий час унеможливають розгляд цим суддею адміністративних справ, стороною в яких є НАБУ, що негативно позначається на авторитеті судової влади та підриває авторитет правосуддя.

Схожі обставини встановлено Вищою радою правосуддя у рішенні від 7 листопада 2017 року № 3612/0/15-17.

Як зазначено у рішенні Вищої ради правосуддя від 23 жовтня 2018 року № 3237/0/15-18, на постанову окружного адміністративного суду міста Києва у справі подані апеляційні скарги Державною фіскальною службою України, Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою Генеральної прокуратури України, НАБУ, публічним акціонерним товариством «Укргазвидобування». Водночас, оскаржуючи вказану постанову в апеляційному порядку, НАБУ здійснює досудове розслідування щодо обставин постановлення суддями першої інстанції неправосудного рішення та незаконного втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду в цій справі. За наведених обставин висновок про те, що перегляд справи в апеляційному порядку суддями, які поінформовані про здійснення детективами НАБУ досудового розслідування щодо можливого скоєння злочинів під час розгляду справи в суді першої інстанції, буде здійснюватися під тиском такої інформації, є очевидним і фактично унеможливує незалежний розгляд справи до усунення такого фактору тиску на суд. Рада зауважила, що неухильне дотримання строків та

вимог закону під час проведення відповідного досудового розслідування забезпечить усунення будь-якого сумніву щодо штучного створення зацікавленими особами тиску на суд з метою отримання бажаного рішення.

2.2.2. Правова визначеність як складова конституційного принципу верховенства права передбачає вимогу, щоб особа не перебувала під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності невинуватим довгий час. Такий висновок однозначно впливає, зокрема, і з положень статті 6 Конвенції, і з практики її застосування ЄСПЛ.

Зокрема, відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ розумність тривалості кримінального провадження повинна визначатись у світлі відповідних обставин справи та з огляду на такі критерії, як складність справи, поведінка заявника, а також органів влади, пов'язаних зі справою (пункт 72 рішення від 30 березня 2004 року у справі «Меріт проти України», пункт 7 рішення від 6 грудня 2018 року у справі «Вега та інші проти України»).

При цьому перебіг строку для цілей застосування статті 6 Конвенції не обов'язково пов'язується з офіційним пред'явленням обвинувачення, а залежно від обставин справи може рахуватися від початку досудового розслідування (пункт 52 рішення у справі «Philippe Bertin-Mouro v. France», пункт 43 рішення у справі «Hozee v. the Netherlands», пункт 93 рішення у справі «Reinhardt and Slimane-Kaïd v. France»).

Суддя є спеціальним суб'єктом злочинів, пов'язаних зі здійсненням ним правосуддя, тому фактично перебуває під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності не з моменту повідомлення йому про підозру, а від самого початку досудового розслідування за фактом вчинення відповідного кримінального правопорушення. (Слід звернути увагу, що не може бути внесено відомості до ЄРДР за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України, безвідносно до певної особи. Такі відомості завжди вносяться стосовно конкретного судді, оскільки судові рішення є результатом діяльності конкретного судді).

Крім того, сама по собі наявність кримінального провадження щодо судді негативно впливає на авторитет правосуддя та суспільну довіру до суду. Тому застосування визначених КПК України максимальних строків досудового розслідування у випадку розслідування злочинів, вчинених суддями, не можна вважати обґрунтованим.

Враховуючи спеціальний правовий статус судді, характер та значення здійснюваних ним повноважень, **важливим є швидке та ефективне розслідування кримінальних проваджень щодо суддів як за статтею 375 КК України, так і за ознаками вчинення інших злочинів, пов'язаних із професійною діяльністю судді. Наявність кримінального провадження у жодному разі не повинна використовуватися як засіб впливу на суддю, спонукання його до певної поведінки.**

2.2.3. Статтею 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження визначено забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений чи засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Притягнення судді до кримінальної відповідальності в механізмі стримувань та противаг у системі поділу влади в Україні є однією з форм контролю за діяльністю носіїв судової влади, завданням якої має бути досягнення балансу між засадами незалежності й недоторканності суддів та їх кримінальною відповідальністю в разі вчинення ними кримінально караного протиправного діяння. При цьому процедура притягнення судді до кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав має бути проведена без невинуватої тяганини.

Зокрема, Вища рада правосуддя неухильно додержується вказаної правової позиції під час реалізації своїх повноважень щодо тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності.

Так, відповідно до статті 219 КПК України досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Строк досудового розслідування може бути продовжений, при цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості та дванадцяти місяців – із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

За змістом частин п'ятої та шостої статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя, який підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців за рішенням Вищої ради правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника. Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж порядку на строк не більше двох місяців.

Вища рада правосуддя сформувала єдину практику, відповідно до якої загальний максимальний строк тимчасового відсторонення судді, якому повідомлено про підозру у вчиненні злочину, від здійснення правосуддя на стадії досудового розслідування становить чотири місяці. Протягом цього часу досудове слідство має бути завершеним (вказану правову позицію Ради більш детально розкрито у пункті 13 розділу VII Щорічної доповіді за 2017 рік). В подальшому суддю може бути тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя уже на стадії судового провадження до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження (стаття 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Зазначений підхід Вищої ради правосуддя іноді висвітлювався у негативному контексті, на кшталт того, що «Вища рада правосуддя дозволяє суддям, підозрюваним у вчиненні злочинів, здійснювати правосуддя». Однак такі висновки є необ'єктивними. Рада не схвалює ситуацію, коли окремі судді, перебуваючи у статусі підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, здійснюють правосуддя. Причина полягає в тому, що досудове розслідування стосовно судді не закінчується у розумний строк, а це, в свою чергу, може свідчити про необґрунтованість підозри. **Якщо суддя перебуває у статусі підозрюваного невинувато довгий час, Рада не має підстав для відсторонення його від здійснення правосуддя.**

Слід зазначити, що наведена позиція Вищої ради правосуддя підтримана Великою Палатою Верховного Суду, яка у постанові від 18 жовтня 2018 року у справі № 9901/514/18, з поміж іншого, зазначила, що «системне тлумачення частини шостої статті 64 Закону України «Про

Вищу раду правосуддя» дозволяє дійти висновку про наявність певної мети встановлення визначеною нормою закону заборони, яка полягає в унеможливленні багаторазового звернення із клопотанням про відсторонення судді від посади за наявності однакових підстав та фактичних обставин застосування даного заходу забезпечення в кримінальному провадженні. Такий підхід законодавця спрямований на виключення ситуацій зловживання правом звернення із зазначеним клопотанням правоохоронними органами та забезпечення гарантій суддівської незалежності та недоторканності».

2.3. Проведення органами Національної поліції перевірок судів і суддів

2.3.1. У главі 13-А КУпАП визначено види адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, серед яких: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог фінансового контролю; порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів тощо. Вину особи (в тому числі судді) у вчиненні зазначених адміністративних правопорушень встановлює суд. Водночас відповідно до пунктів 1, 11 частини першої статті 255 КУпАП право на складення адміністративних протоколів про такі правопорушення одночасно мають: органи внутрішніх справ (Національної поліції); органи Служби безпеки України; Національне агентство з питань запобігання корупції, а також прокурор.

У червні 2017 року до Вищої ради правосуддя надійшло спільне звернення Асоціації суддів господарських судів України, Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів, Асоціації розвитку суддівського самоврядування, Асоціації слідчих суддів України й Асоціації суддів та працівників судів України щодо порушення підрозділами Національної поліції гарантій суддівської незалежності під час складання стосовно суддів адміністративних протоколів про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Зазначену проблему Рада висвітлила у Щорічній доповіді за 2017 рік (пункти 36–39 розділу VII) та запропонувала провести її обговорення за участю всіх уповноважених та зацікавлених органів з метою чіткого розмежування повноважень та координації дій Ради суддів України, Національної поліції України та Національного агентства з питань запобігання корупції у цій сфері.

На сьогодні зазначена пропозиція не реалізована. Водночас до Вищої ради правосуддя продовжують надходити повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя з боку Департаменту захисту економіки Національної поліції України та його територіальних підрозділів. Зокрема, судді зазначають про проведення співробітниками поліції безпідставних перевірок їхньої діяльності щодо дотримання вимог антикорупційного законодавства, необґрунтоване складення протоколів про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією. При цьому у багатьох випадках судді звертають увагу, що зазначені дії вчиняються органами Національної поліції у зв'язку із розглядом ними матеріалів у справах про адміністративні правопорушення або внаслідок прийняття рішень, які суперечать позиції правоохоронних органів.

Наприклад, суддя Сватівського районного суду Луганської області повідомив Вищу раду правосуддя про те, що 18 грудня 2017 року отримав запит начальника УЗЕ в Луганській області ДЗЕ НПУ стосовно надання пояснень з приводу розгляду і прийняття рішень у справах та інформації щодо повідомлення ним про реальний конфлікт інтересів під час розгляду судових справ, починаючи з 1 січня 2016 року. Суддя звертає увагу, що на момент отримання запиту у його провадженні на стадії судового розгляду перебували дві

справи стосовно заступника голови та депутата Сватівської районної ради про вчинення адміністративних корупційних правопорушень, передбачених частиною другою статті 172^б КУпАП. Обидві справи були направлені до Сватівського районного суду Луганської області начальником УЗЕ в Луганській області ДЗЕ НПУ. На думку судді, витребування поясень та інших даних з метою складення стосовно нього протоколу про притягнення до адміністративної відповідальності за наявності у його провадженні зазначених справ про адміністративні правопорушення, розгляд яких не закінчено, є втручанням в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя (рішення Вищої ради правосуддя від 30 січня 2018 року № 262/0/15-18).

Як зазначено у повідомленні голови Чорнобаївського районного суду Черкаської області, у червні 2018 року до суду як до розпорядника запитуваної інформації з Територіального управління ДСА України у Черкаській області надіслано запит Управління захисту економіки у Черкаській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України, в якому заявлено вимогу у стислі терміни надати «повну інформацію щодо голови Чорнобаївського районного суду Черкаської області та наявні у користуванні копії документів стосовно призначення його на посаду, щодо ознайомлення його з вимогами та попередження про необхідність дотримуватись Закону України «Про запобігання корупції», характеристику судді, копії перших сторінок паспорта громадянина України та прописки, а також ІПН». Голова суду зазначив, що у його провадженні як судді Чорнобаївського районного суду Черкаської області перебували адміністративні матеріали про притягнення осіб до відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, що надійшли з Управління захисту економіки у Черкаській області. Під час розгляду вказаних матеріалів суддя дотримувався правової позиції щодо закриття провадження у деяких справах зазначеної категорії. На думку голови суду, саме це і стало підставою для збирання зазначеним підрозділом Національної поліції інформації щодо нього (рішення Вищої ради правосуддя від 17 липня 2018 року № 2297/0/15-18).

2.3.2. Варто зазначити, що за змістом функціональних обов'язків поліція належить до правоохоронних, а не контролюючих органів, її працівники здійснюють виключно оперативно-розшукові заходи. Вжиття превентивних поліцейських заходів урегульовано статтею 31 Закону України «Про Національну поліцію», при цьому проведення перевірок щодо дотримання вимог антикорупційного законодавства цим Законом до таких заходів не віднесено. У зв'язку із цим спільна позиція органів суддівського врядування та самоврядування (висловлена у відповідних рішеннях Вищої ради правосуддя та спільному листі Ради суддів України і ДСА України від 1 березня 2017 року № 10-1626/17, № 9рс-87/17) полягає в тому, що службова інформація на запити регіональних підрозділів захисту економіки Національної поліції України може бути надана розпорядником інформації тільки в разі наявності підстав, передбачених чинним законодавством, зокрема повідомлення про розпочате досудове розслідування. Вчинення зазначених дій за відсутності таких підстав може бути розцінено як намагання правоохоронців ініціювати збір інформації у не передбачений законом спосіб та фактичне перебирання на себе повноважень державних органів, уповноважених на здійснення функцій контролю у сфері запобігання та протидії корупції.

Водночас Департамент захисту економіки Національної поліції України та його територіальні підрозділи дотримуються іншої правової позиції у цьому питанні. Зокрема, наявність відповідних повноважень щодо витребування копій кадрових та інших документів стосовно суддів вони обґрунтовують посиланням на необхідність виконання покладених на поліцію завдань, передбачених пунктом 3 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», а також вказівкою на норми статей 251 і 255 КУпАП.

У низці рішень (наприклад, від 26 жовтня 2017 року № 3462/0/15-17, від 26 грудня 2017 року № 4265/0/15-17, від 30 січня 2018 року № 262/0/15-18; від 17 липня 2018 року № 2297/0/15-18) Вища рада правосуддя дійшла висновку, що проведення органами Національної поліції перевірок діяльності суддів має ознаки позапроцесуального тиску на них під час розгляду

конкретних судових справ, що є прямим порушенням вимог закону щодо суддівської незалежності. У вказаних випадках Рада зверталася до Національної поліції України стосовно вжиття заходів із недопущення Департаментом захисту економіки та його структурними підрозділами дій, що можуть бути розцінені як втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя.

У разі якщо судді не пов'язували проведення органами Національної поліції перевірок їхньої діяльності стосовно дотримання вимог антикорупційного законодавства із розглядом ними конкретних судових справ, Вища рада правосуддя затверджувала висновки про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (наприклад, висновки членів Вищої ради правосуддя за повідомленнями в.о. голови Машівського районного суду Полтавської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 13 лютого 2018 року № 462/0/15-18), судді Новопсковського районного суду Луганської області (рішення від 27 грудня 2018 року № 4053/0/15-18) тощо).

2.3.3. Рада наголошує, що зазначене питання потребує формування однозначної правозастосовної практики.

Так, відповідно до Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII «Про запобігання корупції» спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є органи прокуратури, Національної поліції, НАБУ та НАЗК. При цьому згідно з пунктом 11 частини першої статті 11 цього Закону НАЗК здійснює координацію в межах компетенції, методичне забезпечення та аналіз ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції.

Пунктом 8 частини першої статті 11 Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК надано повноваження щодо здійснення контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зберігання та оприлюднення таких декларацій, а також проведення моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. При цьому на підставі статті 12 вказаного Закону НАЗК має право, в тому числі, одержувати від державних органів та інших осіб інформацію, необхідну для виконання покладених на нього завдань, а також отримувати від осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, письмові пояснення щодо достовірності відомостей, зазначених у їхніх деклараціях.

Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 10 лютого 2017 року № 56 затверджено Порядок проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Відповідно до цього Порядку НАЗК проводить щодо декларацій такі види контролю:

- ✓ щодо своєчасності подання;
- ✓ щодо правильності та повноти заповнення;
- ✓ логічний та арифметичний контроль.

Контроль щодо своєчасності подання декларацій НАЗК здійснює, в тому числі, на підставі інформації, що надходить до нього від правоохоронних органів. Інші види контролю проводяться автоматично засобами програмного забезпечення Єдиного державного реєстру

декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Повна перевірка декларацій проводиться за рішенням НАЗК, в якому надається доручення його члену провести повну перевірку декларацій через працівників структурного підрозділу його апарату.

У свою чергу, частиною третьою статті 12 Закону України «Про запобігання корупції» визначено, що у разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, уповноважені особи НАЗК складають протокол про таке правопорушення, який направляється до суду згідно з рішенням НАЗК.

2.3.4. Відповідно до частини першої статті 35 Закону України «Про запобігання корупції» правила врегулювання конфлікту інтересів в діяльності суддів визначаються законами, які регулюють їх правовий статус.

Згідно із пунктом 6 частини восьмої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, а також прийняття рішень про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб здійснює Рада суддів України.

Рішенням Ради суддів України від 4 лютого 2016 року № 2 затверджено Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання.

Відповідно до цього Порядку способами здійснення такого контролю, зокрема, є реєстрація, облік, розгляд та прийняття рішень Радою суддів України, іншими уповноваженими нею суб'єктами за результатами розгляду повідомлень суддів судів загальної юрисдикції та інших представників судової системи як суб'єктів конфлікту інтересів, а також звернень інших осіб про конфлікт інтересів у діяльності суб'єктів конфлікту інтересів; звернення (за наявності підстав) до компетентних органів щодо притягнення до відповідальності за порушення законодавства про врегулювання конфлікту інтересів.

Будь-яка фізична та юридична особа з огляду на положення частини першої статті 10 зазначеного Порядку має право на звернення до Ради суддів України та/або Комітету етики, врегулювання конфлікту інтересів та професійного розвитку суддів Ради суддів України з повідомленням щодо поведінки суб'єкта конфлікту інтересів, яка містить порушення законодавства про конфлікт інтересів.

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 20 Порядку, за наявності належних підстав Рада суддів України може прийняти рішення про звернення до органів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження та/або провадження у справі про адміністративне правопорушення щодо суб'єктів конфлікту інтересів.

За інформацією, наданою Радою суддів України, станом на 10 грудня 2018 року до Комітету з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів Ради суддів України надійшло 166 звернень, з яких:

- ✓ звернулись за роз'ясненнями щодо наявності чи відсутності конфлікту інтересів – 70 звернень;
- ✓ з повідомленням про можливий реальний чи потенційний конфлікт інтересів – 35 звернень;
- ✓ звернення щодо поведінки суб'єктів конфлікту інтересів – 20;
- ✓ звернення щодо надання статистичної інформації – 22;
- ✓ інші звернення – 19.

Як зазначає Рада суддів України, протягом 2018 року було проведено низку зустрічей та спільних засідань за участю представників Ради суддів України, Національної поліції та НАЗК для розмежування повноважень і координації дій у сфері складання протоколів стосовно суддів про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

У результаті здійснення зазначених заходів 1 жовтня 2018 року Головою Ради суддів України та Головою НАЗК було підписано Меморандум про співробітництво та обмін інформацією. Сторони домовились про розробку спільних пропозицій щодо удосконалення порядку здійснення моніторингу та контролю за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, Голови та членів ВККС України, Голови ДСА України та його заступників.

2.3.5. Таким чином, НАЗК та Радою суддів України у межах компетенції розроблено системи збору та аналізу інформації, які дають можливість виявляти факти вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Водночас співробітники Національної поліції запитують відомості стосовно виконання суддями вимог Закону України «Про запобігання корупції», які аналізують самостійно, без залучення НАЗК та Ради суддів України.

Слід зауважити, що організація влади в Україні виключає наділення двох державних органів однаковими повноваженнями, а саме контрольними. Про недопущення дублювання повноважень зауважено, зокрема, у частині третій статті 5 Закону України від 17 березня 2011 року № 3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади».

Відповідно до пункту 5 частини першої статті 12 Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК має право приймати з питань, що належать до його компетенції, обов'язкові для виконання нормативно-правові акти.

Рада пропонує НАЗК скоординувати в межах компетенції діяльність уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції шляхом прийняття обов'язкових для виконання нормативно-правових актів з метою:

- ✓ усунення дублювання підрозділами Національної поліції повноважень НАЗК щодо здійснення контролю та перевірки декларацій суддів, збору інформації для проведення такого контролю (перевірки);
- ✓ усунення дублювання підрозділами Національної поліції повноважень Ради суддів України щодо здійснення контролю за додержанням вимог законодавства стосовно врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів;
- ✓ врахування результатів здійснюваних НАЗК та Радою суддів України видів контролю у сфері протидії корупції під час складення іншими уповноваженими особами стосовно суддів протоколів про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією.

2.4. Інші випадки втручання у діяльність суддів з боку правоохоронних органів

2.4.1. За результатами перевірки повідомлень суддів Вища рада правосуддя також зафіксувала втручання правоохоронних органів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя в інші способи.

Наприклад, суддя Северодонецького міського суду Луганської області повідомила, що 17 серпня 2017 року під час її перебування у нарадчій кімнаті після проведення підготовчого судового засідання у кримінальній справі на особистий номер мобільного телефону судді з невідомого їй номера почали надходити дзвінки, на які вона не відповідала, оскільки вважала це порушенням таємниці нарадчої кімнати. Із вказаного номера у той самий час надійшло повідомлення, автор якого представився співробітником управління Служби безпеки України в Донецькій області та виказав свою зацікавленість у кримінальній справі та у прийнятті рішення щодо затвердження угоди з визнання винуватості, яка надійшла до суду разом із обвинувальним актом. Після виходу з нарадчої кімнати та оголошення ухвали про задоволення клопотання захисника про відмову у затвердженні угоди про визнання винуватості та повернення обвинувального акта прокурору телефонні дзвінки із вказаного мобільного номера продовжували надходити. Під час телефонної розмови абонент цього номера, який представився начальником управління Служби безпеки України в Донецькій області, став запитувати про причини прийняття такого рішення, яким він був дуже невдоволений, вимагав пояснень та почав відверто погрожувати судді дисциплінарною та кримінальною відповідальністю (рішення від 9 листопада 2017 року № 3650/0/15-17).

2.4.2. Вища рада правосуддя звертає увагу суддів, що відповідно до пункту 1 частини першої статті 131-1 Конституції України, пунктів 15, 19, 25 частини першої статті 3 КПК України прокурор є рівноправною стороною та учасником кримінального провадження. Передбачена процесуальним законом форма реалізації прокурором як учасником судового провадження своїх процесуальних прав не може розцінюватися як вплив на суд.

Наприклад, суддя Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська повідомив Вищу раду правосуддя про втручання з боку першого заступника прокурора Дніпропетровської області, який направляв до судів першої та апеляційної інстанцій листи із проханням про вжиття термінових організаційних заходів щодо призначення кримінальної справи до апеляційного розгляду. За результатами перевірки цього повідомлення Рада у рішенні від 30 травня 2017 року № 1329/0/15-17 зазначила, що прокурор як учасник судового провадження має право звертатися з відповідним проханням до суду при виконанні своїх обов'язків та реалізації процесуальних прав, передбачених чинним законодавством. Таке звернення не може розцінюватися як спроба тиску чи впливу на суддю.

У рішенні від 15 серпня 2017 року № 2439/0/15-17 Вища рада правосуддя вказала, що не може розглядатися як втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя реалізація прокурором свого процесуального права на апеляційне оскарження судового рішення шляхом подачі апеляційної скарги.

У висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Печерського районного суду міста Києва (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 15 лютого 2018 року № 492/0/15-18) зазначено, що заявлення судді відводу прокурорами Генеральної прокуратури України під час розгляду клопотання про відсторонення підозрюваного від займаної посади є реалізацією права особи, яка бере участь у кримінальному провадженні, і не є втручанням у здійснення суддею правосуддя.

Водночас звернення сторони обвинувачення до суду у позапроцесуальний спосіб Вища рада правосуддя вважає таким, що порушує гарантії суддівської незалежності.

Наприклад, суддя Житомирського районного суду Житомирської області повідомив Вищу раду правосуддя про візит до нього заступника начальника слідчого управління Головного управління Національної поліції в Житомирській області із вимогами призначити підготовче судове засідання у кримінальному провадженні на певну дату у зв'язку із закінченням строку дії запобіжного заходу, застосованого до обвинуваченого.

Рішенням від 7 червня 2018 року № 1776/0/15-18 Вища рада правосуддя внесла подання до Національної поліції України про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії, що порушують гарантії незалежності судді.

Подібні заходи реагування вжито Радою у рішенні від 26 червня 2018 року № 2062/0/15-18 за результатами перевірки повідомлення судді Автозаводського районного суду міста Кременчука Полтавської області про аналогічне втручання у її діяльність з боку правоохоронних органів. Зокрема, негайно після передачі до суду обвинувального акта заступник начальника слідчого управління Головного управління Національної поліції у Полтавській області, прокурор відділу прокуратури Полтавської області, керівник Кременчуцької місцевої прокуратури в усній та письмовій формі наполегливо просили суддю призначити підготовче засідання у цьому кримінальному провадженні на наступний день, оскільки закінчується строк тримання обвинуваченого під вартою. З-поміж іншого, співробітники правоохоронних органів звертали увагу судді, що «незабаром вона буде здавати кваліфікаційний іспит».

3. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку народних депутатів України, депутатів місцевих рад, інших представників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування

3.1. Направлення депутатських звернень до суду у зв'язку із розглядом конкретних справ

3.1.1. Принцип поділу державної влади, рівності судової влади із законодавчою та виконавчою владою є невід'ємною ознакою правової держави, а також передумовою та гарантією суддівської незалежності.

Як неодноразово наголошувала КРЕС, життєво важливо, щоб судова влада не мала неналежних зв'язків з іншими гілками влади й не зазнавала неправомірного впливу з їхнього боку (пункт 11 Висновку КРЕС № 1 (2001) щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів; пункти 9, 11 Висновку КРЕС № 18 (2015) про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях).

У Висновку № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів КРЕС також зазначила, що для належного функціонування системи в будь-якій демократичній державі важливо, щоб судова влада була справді незалежною. Якщо існує тривалий структурний дисбаланс/порушення між трьома гілками влади та якщо система стримувань й противаг є слабкою чи ігнорується, існує серйозна загроза незалежності, неупередженості та доброчесності судової системи (пункт 12).

Рада акцентує увагу депутатів рад усіх рівнів на необхідності додержання цих принципів під час виконання своїх депутатських повноважень.

3.1.2. Так, статтею 86 Конституції України та статтею 6 Закону України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII «Про статус народного депутата України» народному депутату надано право звертатися із депутатським запитом або депутатським зверненням до Президента України, органів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на території України, незалежно від їхнього підпорядкування і форм власності.

Депутатське звернення визначено у статті 16 Закону України «Про статус народного депутата України» як викладена в письмовій формі пропозиція народного депутата, звернена до

органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їхньої компетенції.

Також статтею 11 Закону України від 11 липня 2002 року № 93-IV «Про статус депутатів місцевих рад» депутату місцевої ради при здійсненні депутатських повноважень надано право на депутатське звернення, депутатський запит, депутатське запитання. Депутатське звернення згідно зі статтею 13 цього Закону є викладеною в письмовій формі вимогою депутата місцевої ради з питань, пов'язаних з його депутатською діяльністю, до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, а також керівників правоохоронних та контролюючих органів, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, розташованих на території відповідної ради, здійснити певні дії, вжити заходів чи дати офіційне роз'яснення з питань, віднесених до їхньої компетенції.

При цьому умови виконання професійних обов'язків суддів та правові засоби, за допомогою яких забезпечується їх реалізація, а також відповідальність судді за їх порушення/невиконання визначено спеціальним законодавством з питань статусу суддів.

Зокрема, згідно зі статтею 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом.

Відповідно до статті 48 цього Закону незалежність судді забезпечується, зокрема, порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; заборонаю втручання у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді. Крім того, цією статтею встановлено обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також фізичних і юридичних осіб та їх об'єднань поважати незалежність судді і не посягати на неї.

Слід зауважити, що законами України «Про статус народного депутата України» та «Про статус депутатів місцевих рад» депутатів не уповноважено направляти до суду (судді, голові суду) депутатські звернення з питань здійснення правосуддя у конкретних справах. З огляду на це народні депутати України та депутати місцевих рад, які не є учасниками судового процесу, як й інші громадяни, організації чи посадові особи повинні утримуватися від надання суду пропозицій щодо прийняття того чи іншого рішення, а також будь-яких інших вказівок стосовно розгляду справи у позапроцесуальний спосіб.

3.1.3. Конституційний Суд України у рішенні від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 у справі про запити народних депутатів України дійшов висновку, що встановлене статтею 86 Конституції України право народного депутата України на запит є обмеженим і не поширюється на питання, пов'язані зі здійсненням правосуддя у конкретних справах. Звернення народного депутата України як члена парламенту з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів з питань здійснення правосуддя у тих чи інших конкретних справах є неприпустимим.

Також у пунктах 3, 8, 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади», роз'яснено, що:

- ✓ положення частини другої статті 126 Конституції України про те, що вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється, означає заборону будь-яких дій стосовно суддів незалежно від форми їхнього прояву з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків чи схилити їх до винесення неправосудного рішення. Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді;
- ✓ звернення до суду здійснюється у формі, порядку, випадках та особами, передбаченими процесуальним законом. Звернення у справах інших осіб у всіх випадках, а учасників процесу – поза випадками, передбаченими процесуальним законом, розгляду судами не підлягають;
- ✓ суди не повинні встановлювати особливого порядку (контролю) щодо розгляду звернень, які надійшли від представників влади. Звернення народного депутата України з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів з питань здійснення правосуддя у конкретній справі є неприпустимим і не підлягає розгляду. Залежно від характеру і змісту таких запитів та звернень їх слід розцінювати як втручання в судову діяльність. Вмотивування таких запитів і звернень посиленнями на законодавство, що визначає порядок розгляду звернень громадян, статус народних депутатів України чи депутатів місцевих рад тощо, не повинні братися до уваги в силу положень частини другої статті 126 Конституції України.

Незважаючи на зазначене, звернення до суду народних депутатів України та депутатів місцевих рад з вимогами, проханнями або пропозиціями стосовно розгляду конкретних справ є поширеним явищем.

Наприклад, як встановлено у рішенні Вищої ради правосуддя від 27 липня 2017 року № 2270/0/15-17, під час судового розгляду справи за позовом Головного управління державної служби України з надзвичайних ситуацій у Хмельницькій області до державного підприємства спиртової та лікєро-горілкової промисловості «Укрспирт» про застосування заходів реагування у вигляді повного зупинення експлуатації Довжоцького МПД ДП «Укрспирт», депутат Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області звернувся до судді з депутатським зверненням, у якому просив суд врахувати значний соціально-економічний аспект діяльності Довжоцького МПД ДП «Укрспирт» та не вживати таких заходів реагування, як повна зупинка його експлуатації. У зверненні депутат, крім іншого, зазначив, що він особисто перевіряв стан усунення порушень вимог законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки відповідно до припису контролюючого органу та звертає увагу суду, що жодної реальної загрози життю та здоров'ю людей вказані у позові та приписі порушення об'єктивно не створюють.

Судді Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду повідомили Вищу раду правосуддя про надходження до суду декількох звернень народних депутатів України, у кожному з яких було зазначено, що народному депутатові стало відомо про розгляд судом апеляційної скарги Світловодського міського голови на постанову Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області, і «це питання взято під його депутатський контроль». У рішеннях від 12 вересня 2017 року № 2781/0/15-17 та від 11 жовтня 2017 року № 3246/0/15-17 Вища рада правосуддя зазначила, що народні депутати України діяли не у спосіб та поза межами повноважень, визначених Конституцією України та Законом України «Про статус народного депутата України».

Схожі висновки Вища рада правосуддя зробила у рішенні від 7 серпня 2018 року № 2532/0/15-18, встановивши, що народний депутат України звернувся до судді Верховного Суду із депутатським зверненням, у якому просив повідомити про рух справи та негайно вжити заходів для поновлення прав позивача у вказаній справі.

Подібні порушення встановлено Вищою радою правосуддя у рішеннях від 8 серпня 2017 року № 2376/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року № 3461/0/15-17, від 26 грудня 2017 року № 4267/0/15-17, від 4 вересня 2018 року № 2837/0/15-18, від 27 листопада 2018 року № 3615/0/15-18 тощо.

Відповідні дії народних депутатів України та депутатів місцевих рад Вища рада правосуддя розцінює як вплив на суд, втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, що негативно позначається на авторитеті судової влади.

Слід зазначити, що об'єктивний та неупереджений розгляд справ справедливим судом на засадах верховенства права та в розумні строки є обов'язком суддів. При цьому направлення депутатами вимог, прохань або рекомендацій до суду створює в суспільстві уявлення можливості вплинути на суд та судові рішення у позапроцесуальний спосіб. Використання депутатських звернень з метою безпідставних звинувачень, дискредитації в очах виборців однієї гілки державної влади за рахунок іншої є неприпустимим.

3.2. Інші випадки порушення представниками органів державної влади та місцевого самоврядування гарантій незалежності суддів

3.2.1. Статтею 124 Конституції України визначено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається.

Статтею 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зобов'язано органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади.

Вища рада правосуддя акцентує увагу, що оцінювання фактів та доказів у справі належить до виключної компетенції суду, у провадженні якого перебуває справа, а перевірка правильності такої оцінки забезпечується правом на апеляційне та касаційне оскарження відповідних рішень. Водночас публічні висловлювання представників органів державної влади та місцевого самоврядування щодо упередженості суддів та правильності чи неправильності наданої судом оцінки фактів та доказів у справі, оцінка судових рішень стосовно їх законності та обґрунтованості до закінчення розгляду справи судом касаційної інстанції порушують конституційний принцип незалежності судової влади.

Так, у рішенні ЄСПЛ від 6 жовтня 2011 року у справі «Агрокомплекс» проти України» Суд, серед іншого, підкреслив, що обсяг зобов'язань Держави щодо забезпечення розгляду «незалежним та неупередженим судом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції не обмежується судовою гілкою влади. Цей обсяг зобов'язань також покладає обов'язки на виконавчі, законодавчі та будь-які інші органи Держави, незалежно від їх рівня, поважати та виконувати рішення та постанови судів, навіть якщо ці органи не погоджуються з ними. Таким чином, повага з боку Держави до повноважень судів є невід'ємною передумовою впевненості суспільства у судах і, у більш широкому сенсі, верховенства закону. Для того, щоб це відбулося, конституційних гарантій незалежності та неупередженості судової гілки влади не досить. Ці гарантії мають бути ефективно впроваджені у повсякденну поведінку та повождення органів влади (пункт 136).

Схожі висновки містяться в міжнародних документах із питань незалежності суддів.

Зокрема, у пункті 18 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки зазначено: «Коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка

може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї. Їм також слід уникати дій, які можуть поставити під сумнів їхнє бажання виконувати рішення суддів, за винятком випадків, коли вони мають намір подати апеляцію».

КРЄС з цього приводу відзначила, що «політики ніколи не повинні заохочувати непокору судовим рішенням, не кажучи вже про насильство щодо суддів, яке мало місце в деяких державах-членах... Надання політиками незбалансованих критичних коментарів є безвідповідальним і викликає серйозну проблему, оскільки тим самим можуть бути мимоволі чи навмисно підірвані суспільна довіра і впевненість у системі правосуддя. У таких випадках судова влада повинна зазначити, що ця поведінка є нападом на конституцію демократичної держави, а також посяганням на правове становище інших гілок державної влади. Така поведінка також порушує міжнародні стандарти» (пункт 52 Висновку КРЄС № 18 (2015) про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях).

Варто врахувати, що у Звіті про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік Бюро КРЄС було висловлено особливу стурбованість з приводу нищівних коментарів політиків на адресу судової влади, що мають місце в окремих державах-членах Ради Європи, зокрема в Україні (пункти 42, 46, 333-336).

Керуючись міжнародними стандартами взаємовідносин між різними гілками влади у демократичній правовій державі та положеннями українського законодавства, **Вища рада правосуддя наголошує на необхідності забезпечення взаємної поваги під час здійснення оцінки та неприпустимість критики судових рішень посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування.**

Наприклад, у рішенні від 26 грудня 2017 року № 4269/0/15-17 Вища рада правосуддя зауважила, що народним депутатам України слід утримуватися від інформаційних кампаній на підтримку певної позиції та оцінки судових рішень у будь-якій справі, яка перебуває на розгляді у суді, оскільки навіть законне і обґрунтоване рішення суду на користь сторони, яка мала таку підтримку, може бути сприйнято як наслідок зазначеної підтримки, а не результат справедливого судового розгляду. Крім того, при публічному обговоренні обставин резонансної кримінальної справи народним депутатам необхідно утримуватися також і від критики окремих суддів та використання образливих висловлювань.

У рішенні від 18 вересня 2018 року № 2924/0/15-18 Рада зазначила, що надання юристом Ладжинської міської ради Вінницької області на сторінках місцевої газети негативних коментарів щодо дій та процесуальних рішень судді у конкретній судовій справі, розгляд якої не завершено, є таким, що підриває суспільну довіру до правосуддя. Зазначені дії є неприпустимими для посадової особи, яка представляє орган місцевого самоврядування, оскільки подібні публічні висловлювання певною мірою формують суспільну думку відповідної територіальної громади, а негативна оцінка діяльності судових органів з боку владних структур завдає шкоди авторитету правосуддя.

3.2.2. Згідно зі статтею 8 Закону України «Про статус народного депутата» у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальноновизнаних норм моралі, зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших службових та посадових осіб і громадян, утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його, виборців, Верховну Раду України, державу. Неприпустимим є використання народним депутатом депутатського мандата всупереч загальноновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави.

Участь народних депутатів України у масових заходах щодо блокування роботи суду, зриву судових засідань, висловлювання погроз на адресу суддів є неприйнятними. Подібні вчинки політиків підривають авторитет не лише судової, але й інших гілок влади.

Зокрема, такі дії народних депутатів України мали місце 23–24 жовтня 2017 року в Святошинському районному суді міста Києва. Розглянувши відповідне повідомлення про втручання, Вища рада правосуддя у рішенні від 24 жовтня 2017 року № 3420/0/15-17 встановила порушення гарантій незалежності судді під час здійснення правосуддя. Рада зазначила, що такі факти безпідставної неповаги до слідчого судді та суду можуть сформувані у суспільстві уявлення про безкарність протиправного впливу на судову систему та негативно позначитися на її незалежності в цілому.

Суддя Оболонського районного суду міста Києва повідомив, що 8 жовтня 2017 року він як слідчий суддя розглядав клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваних. Під час розгляду вказаних клопотань у залі судових засідань перебувала група молодих чоловіків (близько 20 осіб), серед яких був народний депутат України від «Радикальної партії». Особи поводити себе зухвало, заважали оголошувати ухвали про застосування запобіжного заходу, гучно висловлювались, у тому числі погрожували застосуванням насильства, вказували на те, що ухвали є незаконними, перешкоджали виходу із зали судових засідань судді та секретарю судових засідань. Суддя стверджує, що під час вказаних подій народний депутат України плюнув йому в обличчя. В той самий день у публікаціях інтернет-видань «Інформатор» народний депутат України поширив інформацію, що суддя взяв хабар у розмірі 30 тисяч доларів за те, що випустить на волю автовикрадачів. У рішенні від 26 липня 2018 року № 2429/0/15-18 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що дії народного депутата України є такими, що не відповідають вимогам Конституції та Законам України.

3.2.3. З метою забезпечення дотримання на практиці європейських стандартів поваги до авторитету судової влади з боку виконавчої та законодавчої влади, а також виконання настанов міжнародних експертів у цій сфері Рада у Щорічній доповіді за 2017 рік закликала органи влади всіх рівнів вживати ефективних заходів реагування у кожному випадку звернення до них Вищої ради правосуддя стосовно виявлених порушень (пункт 4.1.2 розділу IX).

Слід зазначити, що у 2018 році органи місцевого самоврядування повідомляли Вищу раду правосуддя про взяття до уваги та доведення до відома осіб, які допустили порушення, рішень Ради стосовно необхідності додержання гарантій незалежності суддів та забезпечення поваги до авторитету правосуддя.

Водночас Верховна Рада України не інформувала Вищу раду правосуддя про результати розгляду рішень, вказаних у цьому пункті, та вжиття будь-яких заходів щодо недопущення народними депутатами України дій, які можуть бути розцінені як втручання в діяльність судді під час здійснення правосуддя.

4. Втручання у діяльність суддів з боку громадян та їх об'єднань, засобів масової інформації

4.1. Загальні зауваження за результатами розгляду повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя з боку громадян та їх об'єднань

4.1.1. Найбільша кількість повідомлень про втручання, що надходять до Вищої ради правосуддя, стосується неправомірних, на переконання суддів, дій громадян та їх об'єднань. Зокрема, судді повідомляють про порушення порядку в судових засіданнях, зриви судових засідань, проведення акцій протесту біля приміщень судів або в залі судового засідання з

вимогами певним чином розглянути справу, блокування роботи суду, розміщення неправдивих та провокаційних публікацій у засобах масової інформації, висловлювання їм погроз, образ тощо.

При цьому варто зауважити, що за результатами перевірки таких повідомлень **Вища рада правосуддя у більшості випадків не встановлює обставин, які б свідчили про втручання громадян та їх об'єднань у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя.**

Повідомлені суддями факти в цілому свідчать, що громадяни не готові сприймати судові рішення, ухвалені не на їхню користь. Водночас Вища рада правосуддя розмежовує дії фізичних осіб та їх об'єднань, дійсно спрямовані на схилення судді до прийняття певного рішення у протиправний спосіб, від проявів загального правового нігілізму громадян, неповаги та суду, емоційних реакцій на незгоду із судовим рішенням тощо.

4.1.2. Поняття «втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя» для цілей застосування положень Закону України «Про Вищу раду правосуддя» є ситуативно оціночним. Крім того, кожен повідомлений суддею випадок є індивідуальним. У зв'язку із цим Рада не застосовує під час перевірки повідомлень суддів шаблонних, загальних підходів. У кожному конкретному випадку за результатами дослідження повідомлених суддею обставин у їх сукупності Вища рада правосуддя пленарним складом приймає рішення щодо наявності ознак втручання чи інших підстав для вжиття заходів реагування. При цьому **Рада аналізує, чи створюють повідомлені суддею факти реальні ризики для незалежності судді під час здійснення правосуддя, чи може суддя за їх наявності залишатися неупередженим, чи існує дійсна загроза ухваленню суддею справедливого та безстороннього рішення.**

4.1.3. У разі виявлення із наведених позицій ознак впливу на суд або інших загроз суддівської незалежності чи авторитету правосуддя Рада вживає заходів у межах повноважень, наданих статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

При цьому зміст визначених законом заходів свідчить про те, що функції Вищої ради правосуддя у процедурі захисту незалежності суддів від втручання з боку громадян та їх об'єднань мають контролюючий та інформативний характер.

Вища рада правосуддя збирає, систематизує та оприлюднює інформацію про втручання з боку громадян та їх об'єднань, засобів масової інформації у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, відслідковує процес притягнення до відповідальності винних осіб шляхом запитування інформації про стан досудового розслідування від уповноважених структур та може вказати на порушення у відповідній діяльності правоохоронних органів у разі їх виявлення.

4.1.4. Відповідно до закону суб'єктами безпосереднього реагування на втручання у професійну діяльність суддів є правоохоронні органи, які зобов'язані своєчасно опрацьовувати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, виявляти осіб, які їх вчинили, а також вживати заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку, у тому числі в судах.

У зв'язку із цим суддя зобов'язаний повідомляти, окрім Вищої ради правосуддя, Генерального прокурора про випадки втручання у процес здійснення правосуддя.

У свою чергу, звернення до Вищої ради правосуддя є додатковим правовим засобом захисту незалежності судді, спрямованим на те, щоб Рада як конституційний орган суддівського врядування звернулася до компетентних структур із пропозицією виправити ситуацію. Передбачається, що відповідна рекомендація Вищої ради правосуддя «надасть значний стимул для конкретного владного органу виправити оскаржувану ситуацію» (пункт 1.4 Європейської хартії про статус суддів від 10 липня 1998 року, пункт 1.4 Пояснювальної записки до Європейської хартії про статус суддів).

Рекомендація Вищої ради правосуддя не може впливати на здійснення уповноваженим органом кваліфікації протиправних дій, в тому числі, – на прийняття ним рішення про відсутність ознак тиску на суд. Але обов'язковою умовою в такому випадку має бути проведення повної та всебічної перевірки повідомлених суддею обставин. З урахуванням правового статусу судді перевірки у межах кримінального провадження мають здійснюватися більш ретельно, з виконанням вимог КПК України.

4.1.5. Під час перевірки повідомлень суддів про втручання Рада виявляє окремі випадки, коли судді звертаються лише до Вищої ради правосуддя, не повідомляючи при цьому Генерального прокурора про вчинення щодо них протиправних дій.

За результатами перевірки таких повідомлень Вища рада правосуддя зауважує, що здійснення кваліфікації протиправних дій осіб за ознаками вчинення кримінального або адміністративного правопорушення належить до виключної компетенції правоохоронних органів та у певних випадках – суду. Вища рада правосуддя не наділена відповідними повноваженнями. Тому у разі неповідомлення суддею Генерального прокурора про втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя захист незалежності судді не може бути ефективним.

Наприклад, голова Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області (вхідний № 1959/0/8-17), суддя Личаківського районного суду міста Львова (вхідний № 2100/0/6-17) повідомляли Вищу раду правосуддя про неправомірні дії громадських активістів у приміщенні суду. Такі дії могли містити ознаки неповаги до суду, порушення громадського порядку в суді, втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя або інших адміністративних чи кримінальних правопорушень. Водночас судді не повідомили про зазначені обставини Генерального прокурора.

4.2. Порушення порядку в судовому засіданні

4.2.1. У більшості перевірених Радою повідомлень про втручання судді зазначали про порушення порядку в судових засіданнях учасниками справ або вільними слухачами. До таких порушень належать невиконання розпоряджень головуючого, допущення зневажливої поведінки в судовому засіданні, образливих висловлювань на адресу суду, погроз, зриви засідань, перешкоджання виконанню суддями професійних обов'язків тощо. В окремих випадках судді повідомляли про порушення учасниками судових справ таємниці нарадчої кімнати.

Перш за все, Вища рада правосуддя звертає увагу суддів, що зазначені прояви неповаги до суду та встановлених у суді правил є підставою для притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

4.2.2. Процесуальне законодавство зобов'язує учасників судового процесу добросовісно користуватися процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

У свою чергу, суддя, який розглядає справу (головуючий в судовому засіданні), керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи із судового розгляду все, що не має значення для вирішення справи. Головуючий вживає необхідних заходів щодо забезпечення в судовому засіданні належного порядку (стаття 214 ЦПК України, стаття 196 КАС України, стаття 198 ГПК України, стаття 321 КПК України).

Згідно зі статтями 216 ЦПК України, 198 КАС України, 200 ГПК України, статтями 329–330 КПК України учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва.

Відповідно до статті 145 ЦПК України, статті 146 КАС України, статті 133 ГПК України, 330 КПК України за порушення порядку в судовому засіданні або невиконання розпоряджень головуючого до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, застосовується попередження, а в разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із залу судового засідання.

За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, передбаченої статтею 185-3 КУпАП.

4.2.3. Диспозицією частини першої статті 185-3 КУпАП передбачено, що неповага до суду може виражатися у злісному ухиленні від явки до суду свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Як впливає зі змісту статті 258 КУпАП, у разі вчинення вказаних адміністративних правопорушень протокол про адміністративне правопорушення не складається, якщо особа не оспорує допущене порушення і адміністративне стягнення, що на неї накладається. У такому разі уповноваженими органами (посадовими особами) на місці вчинення правопорушення виноситься постанову у справі про адміністративне правопорушення відповідно до вимог статті 283 цього Кодексу.

Згідно зі статтями 221, 221-1 КУпАП справи про адміністративні правопорушення, визначені статтею 185-3 цього Кодексу, розглядають районні, районні у місті, міські, міськрайонні, місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд. Справа розглядається суддею-доповідачем зі складу суду, що розглядає справу, під час розгляду якої вчинено правопорушення.

4.2.4. Як роз'яснено у пунктах 3, 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади», суди повинні належним чином реагувати на порушення

учасниками процесу та іншими присутніми в залі судового засідання особами встановленого законом і судом порядку розгляду справ та за наявності підстав вирішувати питання про притягнення винних у вчиненні таких порушень до відповідальності. У кожному випадку, коли буде встановлено, що особа вчинила умисні дії, які свідчать про неповагу до суду, необхідно вирішувати питання про притягнення винних до відповідальності за статтею 185-3 КУпАП.

Отже, вирішення конфліктних ситуацій, що виникають зі сторонами у справі під час судового розгляду, є обов'язком судді. Наділення Вищої ради правосуддя функціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя не передбачає перекладення на Раду частини суддівських повноважень.

З огляду на викладене **прояв зневаги до суду, непідкорення розпорядженням головуючого, порушення порядку в судовому засіданні або правил поведінки у приміщенні суду Вища рада правосуддя не розглядає як втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя у розумінні законів України «Про Вищу раду правосуддя» та «Про Вищу раду правосуддя».**

Рада постійно наголошує, що повноваження щодо забезпечення авторитету судової влади в судовому засіданні покладаються на головуючого у справі. Суддя, встановивши, що учасник процесу проявив неповагу до суду, має вирішити питання про притягнення його до відповідальності, встановленої законом.

Наприклад, суддя Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області повідомив Вищу раду правосуддя про втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя у зв'язку із тим, що перед початком судового засідання у справі вільний слухач підійшов до столу головуючого та поклав на стіл перед суддею роздруковану на аркуші формату А-4 репродукцію картини «Суд Камбіса». У рішенні від 29 серпня 2017 року № 2564/0/15-17 Рада зазначила, що події, про які вказує суддя, не можуть бути підставою для вжиття заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», оскільки стосуються забезпечення головуючим у судовому засіданні належного порядку.

Суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду повідомила, що в судових засіданнях у справі представник третьої особи неодноразово порушувала встановлений порядок судового засідання, допускала неправомірну поведінку та ганебні висловлювання на адресу суду, чинила тиск на суд, вказуючи, за якими статтями суду потрібно приймати рішення та які дії вчиняти, за що була попереджена про можливість притягнення до адміністративної відповідальності у встановленому порядку. Зазначені дії суддя вважала втручанням у її діяльність щодо здійснення правосуддя. У рішенні від 25 січня 2018 року № 178/0/15-18 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що учасник процесу проявив неповагу до суду. За наведених обставин суддя мала вирішити питання про притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності. Однак у матеріалах, долучених до повідомлення судді, відсутні дані про те, що суддя належним чином відреагувала на поведінку зазначеної особи.

У повідомленні судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області зазначено, що після постановлення судом ухвали про залишення без розгляду адміністративного позову про визнання протиправною та скасування постанови про накладення адміністративного стягнення позивач у вказаній справі неодноразово приходив до судді та вимагав від неї кошти у сумі 425 грн для сплати штрафу, який на нього накладено згідно оскаржуваної постанови. У висновку члена Вищої ради правосуддя, затвердженому рішенням Ради від 11 грудня 2018 року № 3831/0/15-18, зазначено про відсутність підстав стверджувати, що позивач діяв з метою перешкодити виконанню суддею професійних обов'язків або схилити її до винесення неправосудного рішення, оскільки справу вже було вирішено. Зазначена неетична та зневажлива поведінка позивача має ознаки неповаги до суду та порушення порядку в суді.

Наведена позиція Вищої ради правосуддя також викладена у рішеннях Ради від 29 серпня 2017 року № 2565/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року № 3456/0/15-17, від 9 листопада 2017 року № 3647/0/15-17 та

№ 3652/0/15-17, від 28 листопада 2017 року № 3827/0/15-17, від 25 січня 2018 року № 178/0/15-18, у висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями: голови апеляційного суду Полтавської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 15 лютого 2018 року № 492/0/15-18); судді Новобузького районного суду Миколаївської області (рішення Ради від 20 лютого 2018 року № 569/0/15-18), суддів Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду (рішення від 15 березня 2018 року № 797/0/15-18), судді Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу (рішення від 3 липня 2018 року № 2126/0/15-18), судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області (рішення від 17 липня 2018 року № 2298/0/15-18), судді Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області (рішення від 25 вересня 2018 року № 2989/0/15-18), судді Мар'їнського районного суду Донецької області (рішення від 11 жовтня 2018 року № 3121/0/15-18), судді Рубіжанського міського Луганської області та суддів апеляційного суду Одеської області (рішення від 20 листопада 2018 року № 3544/0/15-18), судді Широківського районного суду Дніпропетровської області (рішення Вищої ради правосуддя від 11 грудня 2018 року № 3831/0/15-18) та багатьох інших.

За інформацією, наданою ДСА України, у 2018 році судами було розглянуто 100 справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3 КУпАП, із них у 64 випадках на винних осіб накладено адміністративне стягнення (штраф та в одному випадку – адміністративний арешт). Зазначені цифри істотно менші за кількість повідомлень суддів про втручання, надісланих до Вищої ради правосуддя, попри те, що про ті чи інші прояви неповаги до суду фактично вказується у кожному другому повідомленні.

4.2.5. Водночас у тих випадках, коли за результатами перевірки повідомлень суддів, пов'язаних із порушеннями порядку в судовому засіданні, Вища рада правосуддя дійшла висновку про наявність реальних ризиків для суддівської незалежності або завдання шкоди авторитету правосуддя, було вжито заходів реагування.

Як конкретний приклад негативних явищ в судових засіданнях, спрямованих на підрив авторитету судової влади, слід назвати заяви про нелегітимність судів і суддів.

Так, до Вищої ради правосуддя надходять непоодинокі повідомлення суддів про випадки заявлення учасниками судових справ вимог до суддів підтвердити свої повноваження (пред'явити службові посвідчення), а також повноваження суду як державного органу. При цьому незалежно від задоволення чи відхилення суддями таких вимог, заявники викликають у судові засідання співробітників поліції для «фіксації злочину», який, на їхнє переконання, полягає у тому, що «суд є не державною, а приватною установою», «правосуддя здійснюється не суддями, а сторонніми особами в мантиях», «правосуддя здійснюється в неіснуючому суді», «суд утворений у незаконний спосіб», «судді підробили власні посвідчення», «суддівські посвідчення не відповідають закону» тощо.

Таким чином, зазначені особи (зазвичай це представники сторін у справі, які позиціонують себе як громадські активісти та не є адвокатами) здійснюють завідомо неправдиві виклики поліції та складають заяви про вчинення суддями кримінальних правопорушень. У результаті шляхом штучного створення конфліктних ситуацій відбуваються зриви судових засідань, затримується розгляд інших судових справ. Дії вказаних осіб мають системний характер.

Зокрема, подібні факти було встановлено Вищою радою правосуддя у рішенні від 27 червня 2017 року № 1891/0/15-17 за результатами розгляду повідомлення судді Рубіжанського міського суду Луганської області, у рішенні від 25 жовтня 2018 року № 3273/0/15-18 за результатами розгляду повідомлення судді Донецького окружного адміністративного суду, у рішенні від 20 грудня 2018 року № 3968/0/15-18 за результатами перевірки повідомлення суддів Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду тощо.

У повідомленні від 14 листопада 2017 року суддя Криворізького районного суду Дніпропетровської області зазначила, що певна група осіб вчиняє такі дії у більшості судів міста Кривого Рогу (рішення Вищої ради правосуддя від 15 травня 2018 року № 1394/0/15-18).

Про схожі ситуації неодноразово повідомляв Вищу раду правосуддя голова Шевченківського районного суду міста Києва (рішення від 20 грудня 2018 року № 3970/0/15-18). Наприклад, під час розгляду цивільної справи відповідач вимагав від головуючого судді, який був у мантії та з нагрудним знаком, пред'явити службове посвідчення, а після його пред'явлення суддею зробив висновок, що посвідчення оформлене всупереч вимогам закону, тому суддя не уповноважений розглядати справу. Відповідач разом зі своїм представником здійснив виклик працівників поліції та заявив про невідповідність посвідчення судді. В іншому судовому засіданні з розгляду клопотання про надання тимчасового доступу до речей та документів у кримінальному провадженні заявник в зухвалій формі вимагав від головуючого у справі судді пред'явити посвідчення, паспорт громадянина України, укази Президента України про призначення на посаду судді та інші документи для ідентифікації особи як такої, що обіймає посаду судді. При цьому після пред'явлення головуючим службового посвідчення зазначена особа звинуватила суддю в підробці цього документа та викликала наряд поліції, в результаті чого судове засідання було зірвано.

Вища рада правосуддя вважає, що подібні дії учасників судових справ є неприйнятними.

Так, відповідно до частини першої статті 128 Конституції України призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом (згідно з попередньою редакцією цієї статті перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснювалося Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обиралися Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом).

У статті 126 Основного Закону України визначено вичерпний перелік підстав для звільнення судді та припинення його повноважень. Згідно з частиною першою статті 131 Конституції України рішення про звільнення судді з посади ухвалює Вища рада правосуддя.

У частині другій статті 16 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що суддя здійснює правосуддя в мантії та з нагрудним знаком.

Частиною першою статті 51 цього Закону передбачено, що судді, голови судів та їх заступники, судді у відставці мають посвідчення, зразки яких затверджуються Радою суддів України.

Відповідно до пункту 1.2 Положення про порядок виготовлення, обліку, видачі, заміни та знищення посвідчень суддів, суддів, яких призначено на адміністративні посади, суддів у відставці та присяжних, затвердженого рішенням Ради суддів України від 25 квітня 2014 року № 23 (зі змінами), посвідчення є офіційним документом, що засвідчує займану посаду особи, якій його видано, та підтверджує повноваження власника посвідчення, встановлені Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Таким чином, посвідчення судді видається для того, щоб за необхідності підтверджувати повноваження його власника у ситуаціях, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, коли суддя не перебуває в мантії та з нагрудним знаком.

Повноваження судді в судовому засіданні з розгляду справи підтверджуються мантією та нагрудним знаком судді. При цьому факт наявності або відсутності у судді посвідчення під час розгляду судових справ жодним чином не впливає на обсяг його повноважень щодо

здійснення правосуддя у певному суді, що надані Президентом України або Верховною Радою України у порядку, встановленому законом.

Відповідно до закону учасники судового процесу мають право заявляти клопотання, а також викладати суду свої доводи і міркування з питань по суті справи (статті 12, 43 ЦПК України, стаття 44 КАС України, статті 13, 42 ГПК України, стаття 22 КПК України). Водночас процесуальним законодавством не передбачено можливості заявлення учасниками справи вимог щодо перевірки службового посвідчення головуєчого в судовому засіданні.

За таких обставин поведінка осіб, які, перебуваючи в державній установі – приміщенні суду, під час судового засідання вимагають від головуєчого у справі, який здійснює правосуддя в мантиї та з нагрудним знаком, пред'явлення посвідчення судді, не узгоджується з положеннями закону.

Також слід враховувати, що незалежно від пред'явлення або неперед'явлення суддею свого посвідчення вказані особи під час судового розгляду справи здійснюють виклик співробітників поліції (повідомляючи про відсутність у судді повноважень здійснювати правосуддя або у зв'язку з відсутністю посвідчення, або у зв'язку з його підробкою), що свідчить про наявність у них від самого початку умислу, спрямованого на зрив судового засідання, а не на перевірку повноважень судді.

Зазначені протиправні дії, залежно від конкретних обставин справи, можуть мати ознаки порушення громадського порядку в суді, неповаги до суду, втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, перешкоджання виконанню суддями своїх професійних обов'язків, завідомого неправдивого повідомлення про злочин або інших адміністративних чи кримінальних правопорушень.

За змістом статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» до повноважень поліції, в тому числі, належить вжиття заходів із метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припинення виявлених правопорушень; своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події тощо.

Водночас надіслані до Вищої ради правосуддя повідомлення суддів не містять інформації щодо вжиття співробітниками Національної поліції, які прибувають в судові засідання, заходів, спрямованих на притягнення правопорушників до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Окремо варто зауважити, що вказані неправомірні дії учасників судових справ щодо публічного висловлення сумнівів у легітимності судів і суддів мають місце в різних регіонах України і здійснюються, як правило, з використанням відеозапису, який після цього поширюється через мережу Інтернет разом із зразками відповідних заяв (вимог).

Це сприяє формуванню у суспільстві уявлення про допустимість проявів такої відвертої неповаги до судової влади та безкарності відповідної поведінки. Зазначене підриває незалежність судової влади і завдає шкоди авторитету правосуддя.

У пунктах 13, 14 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки зазначено, що потрібно

вживати всіх необхідних заходів для забезпечення поваги, захисту і сприяння незалежності та неупередженості суддів.

Вища рада правосуддя пропонує Національній поліції розглянути питання щодо необхідності притягнення до адміністративної або кримінальної (залежно від обставин справи) відповідальності винних осіб за кожним фактом виклику поліції у судові засідання «для фіксації фактів щодо відсутності у головуєчого в засіданні судді (або колеґії суддів) повноважень для розгляду судової справи» (зокрема, у зв'язку із відмовою судді пред'явити службове посвідчення, «невідповідністю такого посвідчення вимогам закону», «підробленням посвідчення», «утворенням суду у незаконний спосіб» тощо).

4.3. Звернення до суду у позапроцесуальний спосіб

4.3.1. Відповідно до частини другої статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом.

У пункті 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» роз'яснено, що звернення до суду здійснюється у формі, порядку, випадках та особами, передбаченими процесуальним законом. Звернення у справах інших осіб у всіх випадках, а учасників процесу – поза випадками, передбаченими процесуальним законом, розгляду судами не підлягають.

При цьому Вища рада правосуддя не розглядає всі подібні звернення як втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя.

Зокрема, слід враховувати положення статті 40 Конституції України, згідно з якими всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

За змістом статей 1, 2 Закону України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР «Про звернення громадян» громадяни України, а також особи, які не є громадянами України і законно перебувають на її території, мають право звертатися, в тому числі, до органів державної влади, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків з усними та письмовими пропозиціями, зауваженнями, заявами, клопотаннями та скаргами з питань, що стосуються діяльності зазначених органів/посадових осіб або прав і законних інтересів авторів звернень. Звернення, оформлені належним чином і подані у встановленому порядку, підлягають обов'язковому прийняттю та розгляду.

Дія Закону України «Про звернення громадян» не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, встановлений процесуальним законом (стаття 12 цього Закону). Водночас під час розгляду звернень громадян, які надходять до суду (зокрема, на ім'я голови суду) не в процесуальному порядку, варто брати до уваги, що право на такі звернення передбачено законом, а отже у більшості випадків відсутні підстави розглядати їх як втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Наприклад, подібні висновки Вища рада правосуддя зробила у рішенні від 1 лютого 2018 року № 292/0/15-18 за результатами перевірки повідомлення судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області, яка, з-поміж іншого, зазначала, що відповідач у цивільній справі надіслав листа на ім'я голови суду, в якому звинувачував суд у корупції, ксенофобії та повідомляв про намір звернутися зі скаргами на системні порушення, допущені суддею під час розгляду справи, до Вищої ради правосуддя, Міністерства юстиції України, Адміністрації Президента України тощо.

Аналогічна позиція викладена у висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Рівненського окружного адміністративного суду (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 20 листопада 2018 року № 3544/0/15-18).

Судді апеляційного суду Черкаської області повідомили про вчинення тиску на них під час розгляду цивільної справи у зв'язку із надходженням до суду колективного звернення за підписом 18 представників громадських організацій, яке було адресовано голові суду та в якому вказувалося, що у разі задоволення позову про поновлення одіозного чиновника на роботі підписанти цього звернення будуть змушені вдатися до перекриття доріг, облаштування наметових містечок та інших засобів спротиву. Під час перевірки повідомлення Вища рада правосуддя встановила, що зазначене колективне звернення подане відповідно до статті 40 Конституції України та статті 20 Закону України «Про звернення громадян». Зі змісту звернення не вбачається обставин, які вказували б на втручання у здійснення правосуддя апеляційним судом Черкаської області, вплив на суддів цього суду чи прояв неповаги до них (відповідний висновок члена Вищої ради правосуддя затверджено рішенням Ради від 22 лютого 2018 року № 589/0/15-18).

Розглядаючи звернення, що стосуються конкретних судових справ, головам судів також варто враховувати рекомендації міжнародних експертів у цій сфері.

Зокрема, як зазначила КРЕС у Висновку № 19 (2016) «Про роль голів судів», голови судів відіграють ключову роль у представництві відповідних судів. У цьому відношенні голови судів сприяють розвиткові судової системи загалом, забезпечуючи відправлення окремими судами незалежного правосуддя високої якості. На переконання КРЕС, голови судів можуть відігравати роль у підтримці та розвитку відносин з іншими інституціями та агенціями, наприклад, з судовими радами, іншими судами, прокурорськими установами, адвокатурою, Міністерством юстиції, а також зі ЗМІ та суспільством. При цьому повсякчасно головним завданням голів судів має бути захист незалежності та безсторонності суддів та суду в цілому (пункт 7).

У зв'язках зі ЗМІ голови судів мають зважати, що суспільні інтереси потребують, щоб ЗМІ отримували необхідну інформацію задля інформування суспільства про функціонування судової системи. Однак подібна інформація має надаватися з належним урахуванням презумпції невинності особи, права на справедливий суд і права на повагу до приватного чи сімейного життя всіх осіб, які залучені до судового процесу, а також зі збереженням конфіденційності судового розгляду (пункт 12 зазначеного Висновку).

Крім того, на думку КРЕС, голови судів мають бути наділені повноваженням відслідковувати тривалість судових проваджень (звісно, що відповідні дії голів судів мають бути виважені з огляду на питання суддівської безсторонності, незалежності та конфіденційності судового розгляду). Якщо голови судів мають повноваження отримувати скарги від сторін триваючого судового провадження та реагувати на ці скарги, голови мають зберігати належну повагу до принципу незалежності суддів, а також до законних очікувань сторін провадження та суспільства загалом (пункти 17, 23 вказаного Висновку).

Наприклад, суддя Галицького районного суду міста Львова повідомив Вищу раду правосуддя про втручання, що виявилось, в тому числі, у надсиланні громадською організацією «Спілка професійних журналістів «Наша

версія» до суду інформаційного запиту, в якому висловлено прохання до голови суду прокоментувати законність поведінки судді, який розглядає кримінальне провадження. У рішенні від 24 липня 2018 року № 2415/0/15-18 Вища рада правосуддя зазначила, що порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, зокрема, що становить суспільний інтерес, визначено Законом України «Про доступ до публічної інформації». Надіслання зазначеного інформаційного запиту голові суду ґрунтується на нормах закону та не може бути розцінено як втручання у діяльність судді під час здійснення правосуддя або спроба тиску на суд.

У висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді господарського суду міста Києва (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 23 жовтня 2018 року № 3238/0/15-18), зазначено про помилковість висновків судді щодо втручання у її діяльність зі здійснення правосуддя у зв'язку із направленням мешканцями житлових будинків у Печерському районі міста Києва заяви голові суду із проханням взяти під особистий контроль розгляд судової справи, оскільки вона має громадський резонанс та надзвичайне значення для їхнього життя.

4.3.2. Відповідно до пункту 6 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб щодо конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, у непроцесуальний спосіб є підставою дисциплінарної відповідальності судді.

Зазначені законодавчі положення зумовлюють надсилання суддями до Вищої ради правосуддя великої кількості повідомлень про намагання учасників судових справ, «старих знайомих» або сторонніх осіб домовитися про результати розгляду тієї чи іншої справи.

Очевидно, що такі дії не узгоджуються із положеннями частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних і юридичних осіб поважати незалежність судді і не посягати на неї та є неприпустимими.

За результатами перевірки відповідних повідомлень суддів Вища рада правосуддя оцінює, чи дійсно повідомлені суддею обставини створюють реальні ризики для незалежного та неупередженого розгляду судової справи і залежно від цього визначається стосовно необхідності вжиття заходів реагування, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Наприклад, за результатами перевірки повідомлення судді Васильківського міськрайонного суду Київської області про втручання у її діяльність з боку громадянина, який зателефонував судді із проханням щодо об'єктивного розгляду справи, Вища рада правосуддя у рішенні від 26 жовтня 2017 року № 3457/0/15-17 зазначила, що звернення вказаної особи у формі телефонної розмови слід розцінювати як звернення учасника процесу, що здійснене у позапроцесуальний спосіб та не підлягає розгляду судом. Таке звернення є відображенням точки зору особи стосовно розгляду справи і не може бути підставою для вжиття заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Суддя Козятинського міськрайонного суду Вінницької області повідомив Вищу раду правосуддя про втручання в його діяльність з боку громадянки, яка є присяжним цього суду. Зазначена особа зайшла на прийом до судді і вмовляла його прийняти певне судове рішення у справі. Тільки після того, як суддя зауважив вказаній громадянці, що її дії є протиправними і він змушений буде виконати вимоги закону та повідомити про це відповідні органи, громадянка залишила кабінет судді. У рішенні від 26 жовтня 2017 року № 3455/0/15-17 Вища рада правосуддя дійшла висновку про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, зазначених у статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», за вказаним повідомленням.

В.о. голови Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області повідомив Вищу раду правосуддя, що т.в.о. начальника Управління захисту економіки, направляючи до суду матеріали справи про

адміністративне правопорушення стосовно інспектора прикордонної служби, у супровідному листі зауважив про неможливість розгляду відповідної справи суддями Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області з тієї причини, що захисником інспектора прикордонної служби є колишній суддя цього суду, та просив направити справу до апеляційного суду Чернігівської області для визначення підсудності. Зазначений супровідний лист в.о. голови суду розцінив як втручання у здійснення правосуддя. Вищою радою правосуддя вказано про помилковість такої позиції (відповідний висновок члена Вищої ради правосуддя затверджений рішенням Ради від 25 вересня 2018 року № 2989/0/15-18).

Подібні до наведених висновки зроблено у рішеннях Вищої ради правосуддя від 29 серпня 2017 року № 2561/0/15-17, від 12 грудня 2017 року № 4015/0/15-17 та № 4018/0/15-17, від 26 грудня 2017 року № 4268/0/15-17, у висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями: судді Жовтневого районного суду міста Харкова (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 24 квітня 2018 року № 1256/0/15-18), судді Вінницького міського суду Вінницької області (рішення Ради від 4 грудня 2018 року № 3718/0/15-18), судді Харківського районного суду Харківської області (рішення Ради від 11 грудня 2018 року № 3831/0/15-18) тощо.

Водночас у рішенні від 3 жовтня 2017 року № 3110/0/15-17 Вища рада правосуддя вжила заходи щодо забезпечення незалежності судді Новомиргородського районного суду Кіровоградської області, який повідомив про втручання з боку його знайомого. З огляду на те, що знайомий судді шляхом здійснення психологічного тиску та висловлювання погроз намагався схилити суддю до ухвалення певних рішень у судових справах і не реагував на його прохання поважати суддівську незалежність, Рада звернулася до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розслідування цього злочину.

Аналогічні заходи Вищою радою правосуддя вжито у рішенні від 27 листопада 2018 року № 3617/0/15-18.

У рішенні від 18 вересня 2018 року № 2925/0/15-18 Вища рада правосуддя зазначила, що усні та письмові звернення Затоківської селищної ради Білгород-Дністровської міської ради Одеської області та представників громадської організації «Громада Затоки» до Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області стосовно розгляду справ, які перебувають у провадженні суддів цього суду, є позапроцесуальними формами звернення, проте не містять ознак безпосереднього втручання в діяльність суддів та створення реальних перешкод здійсненню правосуддя. Поряд із цим загальний аналіз обставин, викладених у повідомленні суддів, свідчить про те, що протиправні дії громадських активістів, які вважають, що у такий спосіб вони відстоюють інтереси органу місцевого самоврядування Затоки, у Білгород-Дністровському міськрайонному суді Одеської області мають системний характер. У зв'язку із цим вони можуть викликати у суддів обґрунтоване занепокоєння щодо власної безпеки і в такий спосіб чинять психологічний тиск на суд.

Подібні висновки зроблено Вищою радою правосуддя у рішенні від 27 вересня 2018 року № 3016/0/15-18.

4.3.3. У непоодиноких випадках судді повідомляють про здійснювані щодо них провокації.

Наприклад, суддя Верховного Суду повідомив Вищу раду правосуддя, що під час перегляду у касаційному порядку судових рішень у господарській справі адвокатом, який представляв третю особу без самостійних вимог на предмет спору, було подано заяву про відвід колегії суддів. У заяві зазначено, що на картковий рахунок судді перераховано кошти як неправомірну вигоду за нібито позитивне вирішення спору на користь позивача. У подальшому суддею було з'ясовано, що дійсно на його картковий рахунок, відкритий для зарахування заробітної плати в АТ КБ «Приватбанк», від невідомої особи поза волею судді надійшли кошти у сумі 5000 гривень. Вказане поповнення було здійснено в терміналі самообслуговування у відділенні АТ КБ «Приватбанк». Співробітники відділення банку не змогли ідентифікувати особу, яка здійснила вказаний платіж, однак суддя просив зберегти дані відеофіксації із камер відеоспостереження з метою подальшого проведення відповідного розслідування правоохоронними органами. Помилкове перерахування коштів залишилося непідтвердженим. Суддя вважає, що зазначені дії є намаганням усунути визначену у законний спосіб колегію суддів для розгляду цієї справи, що є втручанням у діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків. Рішенням від 2 жовтня 2018 року № 3056/0/15-18 Вища рада правосуддя звернулася до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розслідування та розкриття цього злочину.

Як встановлено у рішенні Вищої ради правосуддя від 25 жовтня 2018 року № 3270/0/15-18, на особистий телефон судді Дзержинського районного суду міста Харкова дзвонила особа, яка відрекомендувалася детективом НАБУ. Чоловік повідомив про можливе порушення кримінального провадження стосовно дій судді, а також цікавився ходом розгляду конкретних судових справ, які перебувають в провадженні судді. Під час перевірки Вищою радою правосуддя було з'ясовано, що особа із зазначеним прізвищем не перебуває на штатних посадах у НАБУ.

Про схожу ситуацію повідомила суддя Харківського районного суду Харківської області, до якої на робочий номер телефону дзвонила особа, яка представилася депутатом Верховної Ради України (висновок члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки цього повідомлення затверджено рішенням Вищої ради правосуддя від 11 грудня 2018 року № 3831/0/15-18).

4.4. Поширення неправдивої інформації щодо суддів

4.4.1. Як засвідчили результати другого всеукраїнського опитування суддів щодо незалежності та підзвітності судової влади, проведеного Програмою USAID «Нове правосуддя», твердження про те, що в Україні протягом останніх двох років окремі судді розглядали справи та приймали рішення під тиском фактичних або очікуваних дій з боку ЗМІ (преси, телебачення, радіо) підтримало загалом 32% опитаних суддів з різних судових інстанцій, під тиском дій з боку користувачів соціальних мереж (Facebook, Twitter тощо) – 17%. При цьому 21% опитаних суддів зазначили про публікації конкретно щодо них критичних матеріалів у ЗМІ у зв'язку з їхньою професійною діяльністю.

До Вищої ради правосуддя також надходить велика кількість повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя у зв'язку із поширенням стосовно них (у засобах масової інформації, серед громадськості тощо) недостовірної, неправдивої або односторонньої інформації.

За результатами перевірки вказаних повідомлень Вища рада правосуддя вважає за доцільне зауважити про таке.

Статтею 10 Конвенції передбачено, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

Гарантії вказаної статті Конвенції поширюються і на висловлення поглядів чи критики, озвучення певних припущень.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Українська Прес-Група» проти України» від 29 березня 2005 року висловлено позицію, що при дотриманні умов § 2 статті 10 Конвенції право вільно передавати інформацію поширюється не лише на «інформацію» та «ідеї», які сприймаються сприятливо або вважаються необразливими чи нейтральними, а й такі, які ображають, шокують чи викликають стурбованість. Такі є вимоги плюралізму, толерантності і лібералізму, без яких немає «демократичного суспільства».

У своїй практиці ЄСПЛ розрізняє факти та оціночні судження. Якщо існування фактів може бути підтвержене, правдивість оціночних суджень не піддається доведенню. Вимога довести правдивість оціночних суджень є нездійсненною і порушує свободу висловлення думки як таку, що є фундаментальною частиною права, яке охороняється статтею 10 Конвенції.

Як зазначено у Декларації щодо принципів незалежності судової влади, прийнятій Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи (Хорватія, 14 жовтня 2015 року), незалежність судової влади не є її привілеєм, а обов'язком, що виникає з права кожного на справедливий суд. У міжнародних документах неодноразово зауважувалося, що необхідність забезпечення суддівської незалежності обумовлена тим, що на «на суддів покладається обов'язок приймати остаточне рішення стосовно життя людини, свобод, прав, обов'язків та власності громадян» (преамбула Основних принципів незалежності судових органів, схвалених Генеральною Асамблеєю ООН, пункт 10 Висновку КРЕС № 1 (2001) щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів).

Під час розгляду судових справ суддя вирішує питання, які впливають на права та інтереси учасників судового провадження, що викликає у них певні емоції, в тому числі, негативні. Прояв таких емоцій, зокрема, шляхом оприлюднення власних суб'єктивних висновків, зневажливих коментарів у Facebook або на інших інтернет-сайтах у більшості випадків не свідчить про втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя у розумінні умисних дій, вчинюваних у протиправний спосіб з метою отримання бажаного судового рішення у справі.

Вища рада правосуддя вважає, що судді, які ухвалюють рішення іменем України та є публічними особами, при виконанні своїх обов'язків повинні враховувати інтерес до них з боку суспільства та право інших осіб висловлювати свої оціночні судження стосовно здійснення правосуддя, а також **розрізняти спроби втручання в їхню діяльність та вираження іншими особами своїх думок, припущень, критики на адресу суддів.**

У свою чергу, КРЕС у Висновку № 18 (2015) про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях зазначила, що довіру й повагу до судової влади потрібно постійно завойовувати і зберігати за допомогою відмінної роботи судів на основі найвищих стандартів.

Наприклад, перевіривши повідомлення суддів Селидівського міського суду Донецької області про втручання в їхню діяльність шляхом публікації у мережі Інтернет статті «Лжеправосудие – защита сепаратизма», у якій автор висловлює сумніви щодо об'єктивності та неупередженості суддів під час розгляду кримінальних проваджень, Вища рада правосуддя у рішенні від 15 серпня 2017 року № 2439/0/15-17 зазначила, що, попри гостру критику діяльності суддів, стаття не містить ознак переслідування її автором мети втручання у здійснення ними правосуддя як в цілому, так і при розгляді конкретних справ.

У рішеннях від 3 жовтня 2017 року № 3106/0/15-17 та № 3107/0/15-17 Вища рада правосуддя зазначила, що висвітлення у засобах масової інформації точки зору та певних припущень авторів публікацій і журналістів стосовно розгляду справ чи матеріального становища суддів не є втручанням у їхню діяльність та підставою для вжиття заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області повідомили, що на веб-ресурсі «Журналісти проти корупції» Всеукраїнської громадської організації «Національний рух за справедливість» розміщено статті, викривлений та неправдивий зміст яких дискредитує в очах суспільства суддів зазначеного суду та судову систему загалом. Автор зазначених статей є журналістом, який систематично відвідує Дрогобицький міськрайонний суд, провадить у приміщенні суду відеозйомку, заходить до кабінетів суддів та задає їм провокаційні запитання, спотворює зібрану інформацію та розміщує її на Інтернет-ресурсах тощо. У висновку члена Вищої ради правосуддя, складеному за результатами перевірки цього повідомлення та затвердженому рішенням Ради від 27 березня 2018 року № 910/0/15-18, зазначено, що публікації, дійсно, містять гостру критику суддів, проте не мають на меті схилити їх до вчинення певних процесуальних дій чи до ухвалення судового рішення на користь автора статей. Міжнародно-правові стандарти не дають

зможу оцінювати зазначені публікації як такі, що можуть бути підставою для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Подібні правові позиції викладено у рішеннях Вищої ради правосуддя від 18 липня 2017 року № 2152/0/15-17, від 31 жовтня 2017 року № 3528/0/15-17, від 14 листопада 2017 року № 3685/0/15-17, від 30 листопада 2017 року № 3882/0/15-17, від 5 грудня 2017 року № 3914/0/15-17, від 12 грудня 2017 року № 4014/0/15-17, від 14 грудня 2017 року № 4117/0/15-17, у висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями: судді Васильківського міськрайонного суду Київської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 1 березня 2018 року № 705/0/15-18), судді Врадіївського районного суду Миколаївської області та судді Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області (затверджені рішенням Ради від 15 березня 2018 року № 797/0/15-18), судді Брянківського міського суду Луганської області та судді Закарпатського окружного адміністративного суду (рішення Вищої ради правосуддя від 27 березня 2018 року № 910/0/15-18), судді Млинівського районного суду Рівненської області (рішення від 29 березня 2018 року № 931/0/15-18), судді Марганецького міського суду Дніпропетровської області (рішення від 2 жовтня 2018 року № 3057/0/15-18), судді Малинського районного суду Житомирської області (рішення від 23 жовтня 2018 року № 3238/0/15-18), судді Кремінського районного суду Луганської області (рішення від 11 грудня 2018 року № 3831/0/15-18), судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (рішення від 18 грудня 2018 року № 3952/0/15-18), суддів Орджонікідзевського районного суду міста Маріуполя Донецької області (рішення Вищої ради правосуддя від 26 грудня 2018 року № 4031/0/15-18) тощо.

4.4.2. У пункті 63 Висновку № 1 (2001) щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів КРЄС зауважила, що складно визначити наявність неправомірного впливу у контексті віднайдення необхідної рівноваги між потребою захистити судовий розгляд від викривлення й тиску з боку політичних кіл, засобів масової інформації чи інших джерел та забезпеченням відкритого обговорення питань, які мають суспільне значення, серед громадськості й у вільній пресі.

Вища рада правосуддя лише у поодиноких випадках, з урахуванням всіх зазначених у повідомленнях обставин, дійшла висновку про доцільність вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя у зв'язку із поширенням неправдивої інформації щодо суддів (рішення від 7 серпня 2018 року № 2533/0/15-18, від 18 вересня 2018 року № 2923/0/15-18, від 11 грудня 2018 року № 3830/0/15-18, від 26 грудня 2018 року № 4030/0/15-18).

Керуючись висновками та рекомендаціями міжнародних експертів, Рада звертає увагу, що у випадках поширення необ'єктивної, надуманої, недостовірної інформації стосовно суддів або процедури розгляду судових справ ефективні заходи реагування має вживати прес-служба суду.

Зокрема, у Щорічній доповіді за 2017 рік зазначалося про те, що в Україні уже декілька років діє інститут судді-спікера, крім того, в судах введено посади прес-секретарів. Саме на прес-секретарів покладаються обов'язки щодо інформування громадськості про діяльність суду, регулярного оновлення інформації на веб-сайті суду і на офіційних сторінках в соціальних мережах, підготовка та поширення інформації про суд, аудіо- та відеоматеріалів, організація медіа-заходів, підтримки контактів зі ЗМІ тощо (пункт 23 розділу VIII).

Відповідно до даних комунікаційних звітів судів за 2018 рік, які подаються відповідно до наказу ДСА України від 22 грудня 2017 року №1123 «Про впорядкування звітної інформації щодо взаємодії судів і засобів масової інформації», в судах призначено 689 прес-секретарів та осіб, на яких покладено обов'язки прес-секретаря.

Наказом ДСА України від 6 листопада 2013 року № 145 затверджено типову посадову інструкцію головного спеціаліста із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації (прес-секретаря). У цій інструкції завданнями прес-секретаря визначено, в тому числі, моніторинг публікацій у ЗМІ щодо питань діяльності судів та коментарів стосовно справ, які були розглянуті в судах, а також забезпечення оперативного реагування на критичні публікації, спростування недостовірної інформації тощо.

У свою чергу, Прес-центром судової влади України при Вищій раді правосуддя розроблено Методичні рекомендації прес-секретарю суду (в електронному вигляді доступні за посиланням: http://www.vru.gov.ua/content/file/Book_press.pdf), в яких детально описано напрями комунікації суду, спрямовані на проактивну інформаційну діяльність, а також на швидке реагування в умовах кризи.

Крім того, Прес-центр судової влади України на постійній основі надає методичну допомогу органам судової влади з питань взаємодії зі ЗМІ та громадянським суспільством, координації діяльності прес-служб, суддів-спікерів, прес-секретарів судів, інших посадових осіб, відповідальних за взаємодію із засобами масової інформації і громадськістю (відповідні функції Прес-центру судової влади України визначено пунктом 3.1.10 Положення про нього, текст якого, разом з іншими документами Комунікаційного комітету системи правосуддя, розміщено на сайті Вищої ради правосуддя за посиланням: http://www.vru.gov.ua/content/file/Memorandum_2018.pdf).

4.4.3. У розділі IV Висновку № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів КРЕС зазначила про розповсюдженість в окремих державах-членах Ради Європи такого явища, як стверджувана корупція, коли громадське сприйняття корупції в судовій системі значно перевищує фактичну кількість справ проти корумпованих суддів. Причини вказаної ситуації КРЕС вбачає, в тому числі, у непрозорості, тобто невідкритості або мовчазності судової системи.

КРЕС зауважує, що поза судовою системою прокурори та адвокати нерідко використовують ЗМІ для впливу на громадську думку. Політики, інші особи на публічних посадах і в засобах масової інформації можуть використовувати спрощені, популістські або демагогічні аргументи й навмисно дезінформувати громадськість щодо діяльності судової влади. Все це може створити атмосферу суспільної недовіри до судової системи. У попередніх своїх висновках КРЕС уже називала механізми для підвищення необхідної легітимності та прозорості судової системи, а отже й довіри громадян до судової влади. Їх всі можна узагальнити необхідністю проактивної інформаційної політики, що полягає, зокрема, в наданні загальної інформації про функціонування судової системи й інформування громадськості щодо делікатних справ, в яких є «натяк» на корупцію (пункти 56–60 вказаного Висновку).

Також КРЕС звернула увагу на необхідність належного поведіння суддів із учасниками судових розглядів. «Суддя, який зрозумілим чином пояснює свої рішення – і в певних випадках, шлях до такого рішення – як правило, викликає почуття справедливого поведіння навіть із боку сторони, яка в кінцевому підсумку програє справу» (пункт 63 Висновку № 21).

Схожі висновки оприлюднило Бюро КРЕС у пункті 39 Звіту про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік, зазначивши, що судді

повинні демонструвати обережність у своїх відносинах із пресою та бути здатними підтримувати свою незалежність і безсторонність, уникаючи будь-якої можливості використання своїх відносин з журналістами та надання безпідставних коментарів щодо справ, які вони розглядають. Тим не менш, право громадськості на отримання інформації є основоположним принципом, що випливає із статті 10 Конвенції. Це право передбачає, що суддя повинен відповідати очікуванням громадян шляхом прийняття чітких умотивованих рішень. Судді повинні також мати свободу для підготовки резюме або комюніке, які б викладали напрям або пояснювали важливість прийнятих рішень для громадськості.

4.4.4. Таким чином, якщо суддя вважає, що поширена у ЗМІ інформація щодо нього або результатів розгляду ним конкретної судової справи є недостовірною або неповною та може спотворити уявлення громадськості про суд чи зашкодити авторитету правосуддя, йому слід залучати прес-службу суду для висвітлення в межах, дозволених законом, об'єктивних відомостей про стан розгляду справи та роз'яснення прийнятих у ній рішень.

Водночас наявність прес-служби (прес-секретаря) не знімає відповідні обов'язки з голови суду. Зокрема, як зауважила КРЕС, голови судів відіграють важливу роль у підвищенні прозорості в діяльності судів, які вони очолюють. Інтереси суспільства вимагають, щоб голови судів інформували громадськість про функціонування системи правосуддя через засоби масової інформації. Це стосується і справ, які перебувають на розгляді. Іноді швидке та регулярне надання інформації (яка може бути надана без порушення конфіденційності) має істотне значення навіть до винесення фактичного вироку. Таку інформацію можна надати у вигляді прес-релізу чи інтерв'ю (пункт 61 Висновку № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів).

Бюро КРЕС також зазначило, що голови судів можуть виступати в ролі авторитетних речників судової влади під час спілкування з представниками інших гілок державної влади та з громадськістю взагалі (пункт 20 Звіту про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік).

Слід враховувати, що в окремих випадках голова суду може надати більш вагомий та авторитетний коментар, ніж прес-секретар.

4.4.5. На сьогодні не можна стверджувати, що здійснювані судами та органами суддівського врядування і самоврядування заходи здатні повністю вирішити проблему взаємодії судової влади із засобами масової інформації.

У Звіті про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік акцентовано увагу на наявності дисбалансу між свободою вираження думок та повагою до судової влади в Україні та наголошено, що «у цілому, критика судів та суддів виходить за всі можливі межі, а свобода вираження думок здійснюється таким чином, щоб постійно підтримувати громадський тиск на судову систему». На переконання спостерігачів КРЕС, сьогодні в Україні вплив засобів масової інформації на суди та на окремих суддів став критичним, оскільки зусилля з його мінімізації та впровадження законних каналів не підкріплюються адекватною реакцією уряду, особливо з боку правоохоронних органів (пункти 333–336).

У частині другій статті 10 Конвенції зазначено, що здійснення права на вільне вираження поглядів, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким

формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Водночас у національному законодавстві подібні спеціальні обмеження, спрямовані на захист авторитету правосуддя, відсутні.

Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII «Про інформацію» містить загальне положення про те, що ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Такі судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості. Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду (стаття 30).

Проте очевидно, що з урахуванням обмежень, які накладаються суддівською незалежністю (зокрема, щодо публічного коментування справ, які перебувають на розгляді), у більшості випадків безпідставної критики на адресу суддів зазначені законодавчі положення є незастосовними.

Законом України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII «Про телебачення і радіомовлення» передбачено право на відповідь з наданням коментаря чи власного тлумачення обставин справи, а також можливість звернутися за спростуванням обставин, які не відповідають дійсності, до відповідного телеканалу протягом 14 днів, одночасно подавши інформацію про це до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (статті 64, 65).

Прес-центр судової влади України рекомендує судам посилити реагування на поширення неправдивої інформації шляхом оприлюднення (самостійно або спільно з Прес-центром судової влади України) повідомлень та заяв про спростування такої інформації, а також зауважує про необхідність надсилання судами відповідно до статті 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» заяв щодо спростування, права на відповідь, коментар чи власне тлумачення обставин справи до телерадіоорганізацій, а також у копії – до відповідного телеканалу та Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Крім того, враховуючи розповсюдження необґрунтованої та невинуватої критики з боку засобів масової інформації, чиновників, активістів, випадків навмисної дискредитації суддів, довільних тлумачень фактів, що ґрунтуються на одній версії подій та інформації, наданій однією зі сторін процесу, Вища рада правосуддя вважає за необхідне створення на постійній основі Незалежної експертної ради за участі представників Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Вищої ради правосуддя, інших органів та установ системи правосуддя, Міністерства інформаційної політики України, а також

телерадіоорганізацій, провідних медіа-організацій, як-от: Незалежна асоціація телерадіомовників, Індустріальний телевізійний комітет, Незалежна медійна рада тощо, журналістських організацій (наприклад, Незалежна медійна рада, Комісія з журналістської етики) та міжнародних експертів з метою надання незалежних експертних висновків щодо дотримання права громадян на повну та достовірну інформацію про діяльність судової влади; розробки дієвого механізму реагування на поширення інформації про діяльність судової системи України з порушенням вимог Закону України «Про телебачення і радіомовлення», підготовки додаткових методичних рекомендацій для суддів-спікерів щодо алгоритму дій у випадку поширення телерадіоорганізацією неправдивої, недостовірної інформації про діяльність судів та суддів, інформації, яка шкодить суспільній моралі, зачіпає інтереси вразливих верств населення тощо.

Також Вища рада правосуддя розробляє питання щодо залучення громадських журналістських організацій до проведення та оприлюднення регулярних моніторингів дотримання журналістських стандартів у висвітленні діяльності судової влади.

4.5. Висловлення погроз фізичною розправою на адресу суддів

4.5.1. Відповідно до статті 377 КК України погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді чи присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, формує склад окремого злочину, який передбачає кримінальну відповідальність у вигляді виправних робіт, арешту, обмеження або позбавлення волі.

Слід зазначити, що особливості посади та професійної діяльності судді, а також загальний низький рівень правової культури в суспільстві, відсутність належної поваги до органів державної влади в цілому та до суду зокрема досить часто зумовлюють висловлення учасниками судових справ або вільними слухачами різноманітних погроз на адресу суддів.

Зазначені негативні, різкі фрази та заяви у багатьох випадках пов'язані із емоційним сприйняттям рішень або процесуальних дій судді та не відповідають дійсним намірам особи щодо спричинення будь-якої шкоди. За таких обставин їх слід розглядати як прояв неповаги до суду, що повинно мати наслідком притягнення винної особи до адміністративної відповідальності.

Водночас іноді висловлені на адресу суддів погрози можуть викликати у них обґрунтоване занепокоєння щодо власної безпеки та безпеки їхніх близьких, а отже, створюють реальну загрозу суддівській незалежності.

Складно визначити межу між першим і другим варіантом протиправної поведінки лише на підставі інформації, наведеної у повідомленнях суддів про втручання (наприклад, як слід правильно розцінювати адресовані судді слова учасника справи на кшталт «ми з Вами ще зустрінемось», «Ви підписали собі вирок», «у Вас будуть великі проблеми», у якому контексті та за яких обставин вони були вимовлені тощо). У зв'язку із цим Вища рада правосуддя вважає, що **всі подібні факти мають бути ретельно перевірені правоохоронними органами у порядку, встановленому КПК України, щодо наявності ознак вчинення злочинів, передбачених статтями 376, 377 КК України.**

У свою чергу Рада, враховуючи повідомлені суддею факти та надані на їх підтвердження докази, у кожному випадку приймає індивідуальне рішення стосовно наявності ознак втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя (залежно від того, чи висловлено погрозу з метою вплинути на результати розгляду справи, чи це реакція на уже прийняте судове рішення) та доцільності прийняття участі (у межах, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») у процедурі досудового розслідування відповідного кримінального провадження.

Наприклад, голова апеляційного суду Луганської області повідомив про втручання в роботу суддів Біловодського, Міловського та Старобільського районних судів Луганської області шляхом направлення невідомими особами на адресу зазначених судів телефонограм такого змісту: «З сьогоднішнього дня Український національний корпус починає безкомпромісну боротьбу за права воїнів АТО. У разі винесення будь-яким суддею стосовно війни АТО рішення про арешт або іншого обмеження волі та істотних прав, такого суддю, а також голову суду буде страчено». Рішенням від 15 серпня 2017 року № 2437/0/15-17 Вища рада правосуддя визнала вказані дії втручанням у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та звернулась до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про стан досудового розслідування відповідних кримінальних проваджень.

Подібним чином Вища рада правосуддя відреагувала на повідомлення судді Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду, зі змісту якого випливає, що група осіб, які називають себе членами громадських організацій «Дніпропетровський незалежний правозахисний центр», «Дніпропетровська незалежна правозахисна громадська організація», «Криворізька незалежна правозахисна група» надсилають до суду заяви у конкретних судових справах, які містять висловлені в нецензурній формі погрози суддям. Дії вказаних осіб, спрямовані на перешкоджання здійсненню правосуддя, носять системний характер (рішення від 2 жовтня 2018 року № 3055/0/15-18).

Також заходи реагування за схожими повідомленнями суддів вжито Вищою радою правосуддя у рішеннях від 11 липня 2017 року № 2018/0/15-17, від 13 липня 2017 року № 2049/0/15-17, від 5 вересня 2017 року № 2639/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року № 3464/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року № 3465/0/15-17, від 9 листопада 2017 року № 3651/0/15-17, від 22 березня 2018 року № 872/0/15-18, від 14 червня 2018 року № 1849/0/15-18, від 20 листопада 2018 року № 3543/0/15-18, від 11 грудня 2018 року № 3829/0/15-18 тощо.

У висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, складеному за результатами перевірки повідомлення суддів Держинського міського суду Донецької області та затвердженому рішенням Вищої ради правосуддя від 24 квітня 2018 року № 1256/0/15-18, зазначено, що, обіймаючи посаду судді, судді України добровільно та охоче взяли на себе обов'язок прийняти низку обмежень, незважаючи на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими. Реальність погрози втручання у незалежність та самостійність суддів при відправленні правосуддя з метою перешкодити виконанню службових обов'язків суддями визначається достатністю підстав побоюватися її виконання, які у кожному випадку є різними. Відповідно побоювання щодо висловлених погроз у кожному конкретному випадку не можуть ґрунтуватися на припущеннях, а мають бути достатньо переконливими і ясними. Окрім того, проблеми безпеки під час публічного розгляду справ є загальною рисою багатьох кримінальних процесів. У разі якщо цього вимагають інтереси правосуддя, слідчий суддя, суд, керуючись частиною другою статті 27 КПК України, може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини.

Подібну позицію викладено у висновку члена Вищої ради правосуддя за результатами перевірки повідомлення суддів апеляційного суду Донецької області, затвердженому рішенням Вищої ради правосуддя від 13 грудня 2018 року № 3864/0/15-18.

4.5.2. Як зазначає Рада суддів України, висловлювання погроз на адресу суддів або їхніх рідних, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, є найбільш поширеною формою впливу на незалежність суддів, які здійснюють правосуддя у зонах, що межують з АТО/ООС.

Ситуація щодо погроз фізичним впливом під час розгляду справ вирішується оперативним реагуванням органів правопорядку на провокації та неналежну поведінку у залах судових засідань. У деяких судах використовують онлайн-трансляцію судових засідань на порталі «Судова влада України» в окремих резонансних справах, зокрема, пов'язаних зі збройним конфліктом.

Правозахисники, міжнародні та громадські організації вбачають шляхи вирішення проблеми щодо належного забезпечення незалежності суддів у зонах, які межують з АТО/ООС, насамперед, у ротації суддів, визначенні спеціалізації, визначенні підсудності резонансних справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, судам в інших регіонах, посиленні охорони приміщень судів та механізмів захисту суддів (особистої безпеки).

4.5.3. Окремо слід виділити непоодинокі випадки надсилання на особисті номери мобільних телефонів суддів sms-повідомлень із вказівками щодо розгляду конкретних судових справ. З метою тиску на суд, у таких sms-повідомленнях зазначається особиста інформація про суддів: адреса проживання, контактні дані членів родини, дітей тощо та містяться погрози стосовно настання негативних наслідків у разі вирішення справи в інший спосіб.

Наприклад, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду повідомила Вищу раду правосуддя, що за декілька хвилин до початку судового засідання у справі їй на мобільний додаток Viber почали надходити повідомлення від невідомої особи з вказівками щодо порядку розгляду справи. В одному з повідомлень була зазначена адреса місця проживання судді, їй погрожували негативними наслідками (рішення Ради від 12 квітня 2018 року № 1097/0/15-18).

Як встановлено у рішенні Вищої ради правосуддя від 20 грудня 2018 року № 3969/0/15-18, протягом 21–22 вересня 2018 року на особисті мобільні телефони всіх суддів Шевченківського районного суду міста Києва в месенджер Viber надходили персоналізовані (із зазначенням імені конкретного судді) sms-повідомлення від адресата з іменем Тризуб. Повідомлення містили образливі та зневажливі висловлювання стосовно суддів, а також погрози у зв'язку з можливим розглядом ними справ, які стосуватимуться інтересів народного депутата України. З-поміж іншого, у повідомленнях зазначалося: «ми вже пильно до Вас придивляємось і знаємо Вас в обличчя. Бачимо ваші автівки та знаємо, яким шляхом ви мандруєте з роботи...»; «якщо ми побачимо хоч йоту Ваших вагань щодо допомоги Святашу, ви пошкодуєте, що взагалі колись отримали посаду судді...».

Подібні обставини наведено у рішеннях Ради від 26 грудня 2017 року № 4274/0/15-17, від 19 квітня 2018 року № 1197/0/15-18, від 26 липня 2018 року № 2427/0/15-18, від 27 листопада 2018 року № 3616/0/15-18, від 20 грудня 2018 року № 3967/0/15-18 тощо.

Вища рада правосуддя вважає, що надсилання на особисті номери мобільних телефонів суддів повідомлень, які містять погрози та вимоги щодо певних результатів розгляду судових справ, має ознаки втручання у діяльність суддів під час здійснення правосуддя, за що передбачено кримінальну відповідальність.

Сам факт надсилання невідомими особами sms-повідомлень суддям із вказівками стосовно відправлення правосуддя не узгоджується з положеннями частини шостої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язку фізичних і юридичних осіб поважати незалежність судді і не посягати на неї та є неприпустимим. Крім того, висловлювані у повідомленнях погрози щодо вчинення розправи у разі прийняття «неправильних» судових рішень можуть викликати у суддів обґрунтоване занепокоєння щодо власної безпеки та безпеки їхніх сімей, що є психологічним тиском на суд.

4.6. Повідомлення суддів про випадки зловживання учасниками судових справ процесуальними правами

4.6.1. Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Конституційне право на судовий захист конкретизовано у статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в якій кожному гарантовано захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України.

Залежно від учасників спору та характеру порушеного права сформовано різні процедури судочинства. При цьому у статті 4 ЦПК України, статті 4 ГПК України та статті 5 КАС України містяться схожі правові норми, якими передбачено право кожної особи звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Главою 26 КПК України визначено процедуру оскарження зацікавленими особами рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора чи слідчого судді під час досудового розслідування.

Водночас подання до суду завідомо безпідставних позовів, скарг, заяв або клопотань залежно від конкретних обставин може бути визнано зловживанням процесуальними правами (статті 44 ЦПК України, 45 КАС України, 43 ГПК України).

Іноді судді повідомляють Вищу раду правосуддя про подання окремими особами великої кількості позовів, скарг, клопотань до суду. Нерідко такі процесуальні документи містять зневажливі висловлювання на адресу суддів та безпідставні звинувачення їх у вчиненні корупційних та інших злочинів. Крім того, численність зазначених однотипних та повторюваних звернень істотно уповільнює роботу суду.

Наприклад, заступник голови Вінницького міського суду Вінницької області повідомив Вищу раду правосуддя про направлення до суду однією і тією самою особою у період з 1 січня 2017 року по 31 січня 2018 року 149 запитів, скарг та звернень. Зазначені звернення містили відкриті прояви зневаги до суддів, мали дискредитуючий характер і перешкождали належній роботі суду, а порушені у них питання не завжди відносились до повноважень суду (висновок члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки цього повідомлення затверджено рішенням Ради від 24 квітня 2018 року № 1256/0/15-18).

Подібні обставини встановлено Вищою радою правосуддя під час перевірки повідомлення голови Сватівського районного суду Луганської області (рішення від 31 жовтня 2017 року № 3528/0/15-17), судді Краснокутського районного суду Харківської області (висновок члена Вищої ради правосуддя затверджено рішенням Ради від 26 липня 2018 року № 2430/0/15-18) тощо.

Також судді розцінюють як втручання у процес здійснення правосуддя подання окремими особами (зокрема, учасниками судових проваджень) позовів до них як до посадових осіб у зв'язку із розглядом конкретних судових справ.

Наприклад, голова Арбузинського районного суду Миколаївської області повідомила про подання громадянином позовів до неї як до посадової особи про визнання її дій протиправними. Оскільки законність процесуальних актів і дій суддів, вчинених під час розгляду конкретних справ, не може перевірятися за

межами передбаченого законом процесуального контролю, голова суду вважала подання окремих позовів проти судді психологічним тиском на суд та втручанням у здійснення правосуддя. У висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, затвердженому рішенням Вищої ради правосуддя від 25 жовтня 2018 року № 3274/0/15-18, вказано про помилковість такої позиції.

Схожі обставини містило повідомлення судді Вінницького районного суду Вінницької області (висновок члена Вищої ради правосуддя за результатами перевірки цього повідомлення затверджено рішенням Ради від 29 листопада 2018 року № 3655/0/15-18).

За результатами перевірки подібних повідомлень Вища рада правосуддя зауважує, що зміст позовних заяв, скарг та інших процесуальних документів є відображенням точки зору їх авторів.

Оскільки право на звернення до суду за захистом порушених прав та інтересів гарантовано законом, реалізація цього права не може розцінюватися як втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та підстава для вжиття Радою заходів щодо забезпечення незалежності суддів, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

При цьому у разі зловживання особою зазначеним правом на судовий захист суд має застосовувати заходи процесуального примусу. Відповідний обов'язок суду, визначений процесуальним законом, не може бути перекладено на Вищу раду правосуддя.

4.6.2. Однією із процесуальних гарантій права на безсторонній суд є забезпечення процедури відводу (самовідводу) судді у ситуації, коли суддя має особистий інтерес у результаті розгляду справи, має конфлікт інтересів або іншим чином упереджений стосовно будь-якої особи, яка бере участь у справі.

Водночас судді досить часто розцінюють заявлені їм відводи (з огляду на їх зміст або кількість) як втручання у діяльність щодо здійснення правосуддя.

Наприклад, суддя Голосіївського районного суду міста Києва повідомив про втручання з боку представника позивача у справі, який заявив судді відвід з посиланням на проведення журналістського розслідування стосовно судді та наміри розповсюдити у засобах масової інформації дискредитуючу інформацію щодо його професійної діяльності та майнового стану. До заяви про відвід представник позивача додав ксерокопію посвідчення, у якому вказано, що він є головним редактором антикорупційного вісника «Ваша надія» (висновок члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами перевірки цього повідомлення затверджено рішенням Ради від 3 липня 2018 року № 2126/0/15-18).

Судді Житомирського апеляційного адміністративного суду звернулись до Вищої ради правосуддя у зв'язку із заявленням їм відводу у справі, мотивованого тим, що «представнику позивача відомо про те, що відповідачем запропоновано суддям неправомірну винагороду за вирішення справи на його користь, у зв'язку із чим представник позивача має намір звернутися до правоохоронних органів» (висновок про відсутність підстав для вжиття заходів реагування затверджено рішенням Ради від 17 липня 2018 року № 2298/0/15-18).

Перевіряючи подібні повідомлення, Вища рада правосуддя зазначає, що процесуальним законом (статті 36, 39 ЦПК України, статті 36, 39 КАС України, статті 35, 38 ГПК України, статті 75, 80 КПК України) учасникам справи надано право заявляти відвід судді, у тому числі, за наявності обставин, що викликають сумнів у його неупередженості або об'єктивності. Відвід повинен бути вмотивованим і заявленим протягом визначеного для цього процесуального строку, до початку розгляду справи. Подання заяви про відвід після початку

судового розгляду допускається лише у виняткових випадках, коли про підставу відводу заявнику не могло бути відомо раніше.

Поряд із цим не може бути підставою для відводу незгода сторони з процесуальними рішеннями судді, рішення або окрема думка судді в інших справах, висловлена публічно думка судді щодо того чи іншого юридичного питання (частина четверта статті 36 ЦПК України, частина четверта статті 36 КАС України, частина четверта статті 35 ГПК України).

Відповідно до статей 44 ЦПК України, 45 КАС України, 43 ГПК України, 81 КПК України залежно від конкретних обставин суд може визнати заявлення завідомо безпідставного відводу, спрямоване на затягування чи перешкоджання розгляду справи, зловживанням процесуальними правами із застосуванням відповідних негативних наслідків.

Отже, заявлення відводу судді в судовому засіданні є процесуальним правом учасників справи. Доводи, що наводяться на обґрунтування таких заяв, відповідають правовій позиції особи стосовно питань, пов'язаних із розглядом справи, і не можуть бути підставою для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення суддівської незалежності. Водночас заявлення судді невмотивованих та надуманих відводів може свідчити про зловживання процесуальними правами, а не про вчинення тиску на суд. Суд має реагувати на такі випадки самостійно у порядку, визначеному процесуальним законом.

Зазначену правову позицію Ради викладено у рішеннях від 16 березня 2017 року № 526/0/15-17, від 20 червня 2017 року № 1651/0/15-17, від 27 липня 2017 року № 2272/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року № 3454/0/15-17, від 5 грудня 2017 року № 3915/0/15-17, від 26 грудня 2017 року № 4270/0/15-17, від 25 січня 2018 року № 176/0/15-18, у висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями: судді Франківського районного суду міста Львова (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 6 лютого 2018 року № 367/0/15-18), судді господарського суду Запорізької області (рішення від 27 березня 2018 року № 910/0/15-18), судді Франківського районного суду міста Львова (рішення від 5 квітня 2018 року № 1030/0/15-18), судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області (рішення від 19 квітня 2018 року № 1199/0/15-18), судді Радомишльського районного суду Житомирської області (рішення від 12 липня 2018 року № 2264/0/15-18), голови Ірпінського міського суду Київської області (рішення від 17 липня 2018 року № 2298/0/15-18), судді Ульяновського районного суду Кіровоградської області (рішення від 6 вересня 2018 року № 2838/0/15-18), судді Миколаївського районного суду Львівської області (рішення від 2 жовтня 2018 року № 3057/0/15-18), судді Луцького міськрайонного суду Волинської області (рішення від 11 жовтня 2018 року № 3121/0/15-18), судді Автозаводського районного суду міста Кременчука (рішення від 6 листопада 2018 року № 3355/0/15-18), судді господарського суду Дніпропетровської області (рішення від 27 листопада 2018 року № 3618/0/15-18), суддів Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області (рішення від 13 грудня 2018 року № 3864/0/15-18) та багатьох інших.

4.6.3. Також, виходячи зі змісту перевірених повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, Вища рада правосуддя вважає за доцільне звернути увагу, що гласність судового процесу є важливою засадою судочинства. Розгляд справ у судах проводиться відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законодавством. У відкритому судовому засіданні має право бути присутньою будь-яка особа.

Присутні в залі судового засідання особи можуть проводити фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом (частина четверта статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», стаття 7 ЦПК України, стаття 8 ГПК України, стаття 10 КАС України, стаття 27 КПК України). Суд може видалити із зали судового

засідання осіб, які перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасниками судового процесу або суддею, порушують порядок чи проявляють неповагу до суду.

Як зазначено у пунктах 21, 23, 26 Висновку КРЕС № 18 (2015) про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях, на судову владу, як і на інші гілки влади, покладається обов'язок демонструвати іншим гілкам влади й суспільству в цілому, до чого саме застосовуються її компетенції, повноваження та незалежність. Це можна назвати «підзвітністю». Така «підзвітність» має різні форми. По-перше, існує система апеляційного оскарження. Апеляційне оскарження – це, в принципі, єдиний шлях, яким може бути скасовано чи змінено судові рішення після того, як його було винесено, і єдиний спосіб, у який судді, коли вони діють добросовісно, відповідатимуть за свої рішення. По-друге, судді є підзвітними, працюючи прозоро, проводячи відкриті слухання і приймаючи обґрунтовані рішення, взаємодіючи з громадськістю та іншими гілками державної влади.

У Звіті за 2013–2014 роки «Незалежність та підзвітність судової влади» Європейська мережа судових рад зауважила, що судова влада, яка вимагає незалежності, але відмовляється бути підзвітною суспільству, не матиме довіри суспільства.

Таким чином, присутність у відкритому судовому засіданні в якості вільних слухачів членів громадських організацій, представників засобів масової інформації та громадськості, а також здійснення ними фіксації судового засідання за допомогою портативних технічних засобів за умови, що зазначені особи не вчиняють протиправних дій, не є втручанням у діяльність судді щодо здійснення правосуддя.

Такий висновок, зокрема, наведено у рішенні Вищої ради правосуддя від 26 жовтня 2017 року № 3452/0/15-17 за результатами перевірки повідомлення судді Київського окружного адміністративного суду про втручання в його діяльність з боку громадської організації «Міжнародна антикорупційна асамблея», яка надіслала до суду заяву про намір членів організації, представників ЗМІ та громадськості бути присутніми в судових засіданнях у справі «з метою здійснення громадського контролю за дотриманням судом норм чинного законодавства України».

На зазначеному наголошено і у висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Вінницького міського суду Вінницької області (затверджений рішенням Ради від 4 грудня 2018 року № 3718/0/15-18).

Судді Токмацького районного суду Запорізької області повідомили Вищу раду правосуддя, що під час розгляду кримінальної справи уповноважені у справах територіальних громад міст Києва та Одеси, Уповноважений з прав людини в Україні та з питань законності, правосуддя, судочинства, правопорядку та виконання покарань в Україні, координатор ВГО «Рух за пряме народовладдя в Україні», голова ГО ВПК «Айдар» Одеса, ГС «Асоціація патріотичних організацій та учасників АТО «Україна» надіслали на електронну адресу суду лист, в якому зазначили, що будуть присутні на всіх судових засіданнях «для здійснення контролю над судовим процесом, задля недопущення порушення прав людини, та неупередженістю суддів». Крім того, висловлено вимогу змінити запобіжний захід обвинуваченому на не пов'язаний із триманням під вартою. Такі дії зазначених осіб судді розцінили як втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя. У рішенні від 11 січня 2018 року № 35/0/15-18 Вища рада правосуддя зазначила, що відомості про те, що громадськість, журналісти, правозахисники та автори листа будуть присутні під час розгляду вказаної справи з метою недопущення порушення прав людини та здійснення контролю за неупередженістю суддів, не можуть свідчити про спробу втручання в діяльність суддів. Рада звернула увагу, що відповідно до положень КПК України кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито, за винятком випадків, визначених законом.

У рішенні Ради від 14 листопада 2017 року № 3683/0/15-17, а також у висновках членів Вищої ради правосуддя за результатами перевірки повідомлень судді господарського суду Запорізької області та судді Дзержинського районного суду міста Кривого Рогу, затверджених рішенням Ради від 27 березня 2018 року № 910/0/15-18, зауважено про право заінтересованих осіб проводити в залі судового засідання відеозапис без застосування стаціонарної апаратури.

4.7. Подання учасниками судового процесу дисциплінарних скарг на дії судді

4.7.1. За результатами другого всеукраїнського опитування суддів щодо незалежності та підзвітності судової влади, проведеного Програмою USAID «Нове правосуддя», 61% опитаних суддів вважає, що сторони судового процесу використовують інститут дисциплінарної скарги для тиску на суддю або його примушення до ухвалення певного рішення у справі.

До Вищої ради правосуддя надходить велика кількість повідомлень суддів про втручання, основною або навіть єдиною підставою яких є подання учасниками судових справ дисциплінарних скарг на дії суддів та інформування про це суддів під час розгляду справ (або інформування про наміри щодо подання таких скарг). Найбільш поширеними є випадки долучення копії дисциплінарної скарги до заяви про відвід судді.

Посилаючись на рішення Ради суддів України від 8 червня 2017 року № 34, судді вважають зазначені дії тиском на суд з метою прийняття бажаного для сторони судового рішення та втручанням у здійснення правосуддя.

Вищою радою правосуддя сформовано таку правову позицію у цьому питанні.

Відповідно до абзацу другого частини другої резолютивної частини рішення Ради суддів України від 8 червня 2017 року № 34 подання учасником судового провадження скарги на дії судді до Вищої ради правосуддя до закінчення судового розгляду справи має ознаки впливу на суд, що передбачає кримінальну відповідальність за статтею 376 КК України.

При цьому у статті 376 КК України йдеться про втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Водночас право на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників (стаття 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Статтею 42 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» передбачено, що дисциплінарне провадження розпочинається за скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарна скарга), поданою відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», або за ініціативою Дисциплінарної палати чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у випадках, визначених законом.

Отже, чинним законодавством не передбачено жодних обмежень будь-якої особи у праві на звернення до Вищої ради правосуддя зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді за наявності, на думку скаржника, у поведінці судді ознак дисциплінарного проступку.

Зазначене право також має учасник судового провадження незалежно від стадії розгляду справи.

Поряд із цим відповідно до частини четвертої статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права, як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя.

Системний аналіз зазначених норм вказує на те, що саме по собі звернення учасника судового провадження з дисциплінарною скаргою до Вищої ради правосуддя до закінчення судового розгляду справи не є ознакою впливу на суд чи втручання у діяльність суду крім випадку, коли це здійснюється як тиск на суддю з метою, зокрема, перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Згідно зі статтею 108 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя», з урахуванням вимог цього Закону.

Як встановлено частиною першою статті 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», у відкритті дисциплінарної справи має бути відмовлено, якщо, зокрема, очевидною метою подання скарги є спонукання судді до ухвалення певного судового рішення (пункт 3). Зазначене є однією із гарантій забезпечення незалежності суддів.

Таким чином, лише Дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя вправі надавати оцінку обставинам, викладеним у дисциплінарних скаргах стосовно дій суддів, та визначати, чи дійсно очевидною метою їх подання є спонукання суддів до ухвалення певних рішень.

Враховуючи зазначені законодавчі положення, Вища рада правосуддя не розглядає як втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя сам лише факт подання учасником судового провадження дисциплінарної скарги на дії судді до закінчення судового розгляду справи.

Про це, зокрема, Рада вказувала у рішеннях від 13 липня 2017 року № 2051/0/15-17, від 8 серпня 2017 року № 2378/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року № 3458/0/15-17, від 14 грудня 2017 року № 4115/0/15-17, від 28 грудня 2017 року № 4317/0/15-17 тощо. У 2018 році на зазначених обставинах акцентовано увагу приблизно у 70 рішеннях Ради та висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Наприклад, як зауважено у висновку члена Вищої ради правосуддя за результатами перевірки повідомлення судді Тальнівського районного суду Черкаської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 6 лютого 2018 року № 367/0/15-18), будь-які правомірні дії, у тому числі реалізація права на звернення зі скаргою, яка не виходить за межі процедури, встановленої законом, не може вважатися втручанням у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, незважаючи на те, що у скарзі виражена певна негативна оцінка дій судді.

У висновках члена Вищої ради правосуддя за результатами перевірки повідомлень суддів Луганського окружного адміністративного суду (затверджені рішенням Ради від 20 березня 2018 року № 844/0/15-18) зауважено, що хоча доведення до відома судді факту подання дисциплінарної скарги стосовно його дій, поза сумнівом, виходить за межі здійснення процесуальних прав учасника судового процесу, таке доведення не може вважатися втручанням у здійснення правосуддя.

У висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Обухівського районного суду Київської області, затвердженому рішенням Вищої ради правосуддя від 25 вересня 2018 року № 2989/0/15-18, наголошено, що здійснюючи правосуддя, судді мають бути готові до використання учасниками судових справ, особливо резонансних, всіх передбачених законом засобів захисту прав, які, на їхнє переконання, є порушеними. Звернення учасника судової справи до Вищої ради правосуддя зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді, звернення до правоохоронних органів з повідомленням про вчинення суддею кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України, звернення до народних депутатів України щодо обставин розгляду судової справи є діями, які не виходять за межі закону, а тому не можуть розцінюватися суддями як «заякування» та «фактична реалізація погроз щодо притягнення судді до відповідальності».

Право кожної особи на звернення з дисциплінарною скаргою стосовно дій судді, передбачене статтею 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», може бути реалізоване, в тому числі і стороною державного обвинувачення у кримінальному провадженні (про що зокрема зазначено у висновках члена Вищої ради правосуддя, складених за результатами перевірки повідомлень суддів Красноармійського міськрайонного суду Донецької області та судді Деснянського районного суду міста Чернігова (затвержені рішенням Ради від 20 листопада 2018 року № 3544/0/15-18) або іншими правоохоронними органами (наприклад, висновок члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Бродівського районного суду Львівської області, затверджений рішенням Ради від 27 листопада 2018 року № 3618/0/15-18).

4.7.2. Лише в окремих випадках Вищою радою правосуддя встановлено наявність ознак втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя у зв'язку із поданням дисциплінарної скарги з огляду на особу скаржника та інші обставини справи.

Наприклад, у рішенні від 26 жовтня 2017 року № 3463/0/15-17 Рада визнала втручанням у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя дії народних депутатів України, які, виявляючи свою незгоду із судовим рішенням у кримінальній справі, надіслали до Вищої ради правосуддя звернення про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Зазначене рішення прийнято Радою з урахуванням осіб скаржників та висновку Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя про те, що очевидною метою депутатських звернень є спонукання суддів до ухвалення певних рішень.

У рішенні від 14 листопада 2017 року № 3682/0/15-17 Вища рада правосуддя за результатами перевірки повідомлення судді Чаплинського районного суду Херсонської області встановила, що у провадженні судді перебуває більше 40 цивільних справ з вимогами громадян – орендодавців до сільськогосподарського приватного акціонерного товариства імені Кірова про розірвання договорів оренди земельних ділянок. Після прийняття у таких справах рішень не на користь відповідача адвокат, який представляє інтереси товариства, надсилає до Вищої ради правосуддя дисциплінарні скарги на дії судді. Суддя розцінює зазначені дії адвоката як намагання схилити суд до ухвалення «потрібного» рішення у тих цивільних справах, які ще не розглянуті. Враховуючи, що Генічеською місцевою прокуратурою за результатами розгляду звернення судді було внесено відомості до ЄРДР з попередньою правовою кваліфікацією за частиною першою статті 376 КК України, Рада звернулася до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочину у цьому кримінальному провадженні.

У рішенні від 26 червня 2018 року № 2063/0/15-18 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що подання адвокатом дисциплінарних скарг на дії судді у сукупності з іншими діями адвоката за характером є системним засобом тиску з метою спонукання судді до ухвалення рішень на користь сторони у справі, представником якої виступає адвокат.

4.7.3. У Щорічній доповіді за 2017 рік Вища рада правосуддя звертала увагу на проблему, пов'язану із великою кількістю дисциплінарних скарг, що надходять до Ради (пункти 30–33 розділу VII).

На сьогодні фізичні і юридичні особи продовжують активно користуватися правом на подання дисциплінарної скарги на дії судді. Законом заборонено зловживати правом на

звернення до дисциплінарного органу та використовувати це право як засіб тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя, проте передбачено відповідальність за зазначені неправомірні дії лише у разі вчинення їх адвокатами (зокрема, відповідно до частини п'ятої статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за подання адвокатом завідомо безпідставної дисциплінарної скарги такий адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності згідно із законом).

Під час проведеного Програмою USAID «Нове правосуддя» у 2018 році всеукраїнського опитування правників – учасників судових проваджень щодо судової реформи, незалежності та підзвітності судової влади респондентам, з-поміж інших, ставилися питання, пов'язані з ініціюванням дисциплінарної відповідальності судді. 1% опитаних громадян підтвердили, що вони звертаються до дисциплінарних органів зі скаргою щодо дій судді в кожному судовому процесі, в якому беруть участь, 7% респондентів зазначили, що часто подають дисциплінарні скарги на суддів, ще 45% – у поодиноких випадках. При цьому 44% опитаних вказали, що використовують інститут дисциплінарної скарги щодо судді для запобігання затягуванню судового процесу та/або іншим процесуальним порушенням під час розгляду справи (тобто, всупереч визначеному законом призначенню цього інституту, що фактично є зловживанням правом на подання дисциплінарної скарги), причому 3% з них роблять це часто.

Таким чином, суспільством не сприймаються зауваження Ради про те, що зловживання правом на звернення до дисциплінарного органу, зокрема подання скарг на дії судді без достатніх підстав, знижують ефективність дисциплінарної процедури.

4.7.4. Попри це Вищою радою правосуддя сформовано усталену правову позицію, згідно з якою доводи дисциплінарних скарг про наявність у діях суддів ознак дисциплінарних проступків, які відповідно до частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» можуть бути підставою для дисциплінарної відповідальності судді, не є тією оцінкою вчинених суддею процесуальних дій, що може бути розцінена як втручання в діяльність судді під час здійснення правосуддя.

Рада звертає увагу суддів, що, виходячи зі змісту статей 44, 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», дисциплінарну справу стосовно судді не може бути відкрито за дисциплінарною скаргою, яка не містить відомостей про ознаки дисциплінарного проступку судді, не містить посилання на фактичні дані щодо дисциплінарного проступку судді, має очевидною метою спонукання судді до ухвалення певного судового рішення або зводиться до незгоди із судовим рішенням. Зазначені законодавчі положення виключають можливість притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності на підставі необґрунтованих дисциплінарних скарг.

Наведені висновки можна підтвердити конкретними статистичними показниками.

Протягом 2017–2018 років Вищою радою правосуддя розглянуто більше 27 тисяч скарг на поведінку суддів. За результатами їх розгляду яких прийнято:

- ✓ 92 рішення про застосування дисциплінарного стягнення у виді попередження;
- ✓ 33 рішення про застосування дисциплінарного стягнення у виді догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця;
- ✓ 28 рішень про застосування дисциплінарного стягнення у виді суворої догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців;
- ✓ 19 рішень про застосування дисциплінарного стягнення у виді подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя (від одного до шести місяців);
- ✓ 91 рішення про застосування дисциплінарного стягнення у виді подання про звільнення судді з посади.

При цьому членами Вищої ради правосуддя одноособово постановлено понад 19 тисяч ухвал про залишення дисциплінарних скарг без розгляду та повернення скаржнику з підстав, визначених пунктами 1–5 частини першої статті 44 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», зокрема у зв'язку із відсутністю відомостей про ознаки дисциплінарного проступку судді. В інших випадках рішення про відмову у відкритті дисциплінарної справи, залишення дисциплінарної скарги без розгляду чи відмову у притягненні судді до дисциплінарної відповідальності приймалися Дисциплінарними палатами Вищої ради правосуддя.

Також слід зазначити, що чітке відокремлення процедур оцінювання суддів від дисциплінарних заходів та проваджень є міжнародним стандартом забезпечення незалежності суддів (див. наприклад Висновок КРЄС №17 (2014) «Про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади»), який виконується органами суддівського врядування, в тому числі, під час здійснення кваліфікаційного оцінювання суддів.

4.7.5. Окремо варто зауважити, що процедури перевірки дисциплінарних скарг на дії суддів та повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність як суддів щодо здійснення правосуддя у Вищій раді правосуддя не пов'язані, тому суддям не слід надавати пояснення по суті дисциплінарної скарги у формі повідомлення про втручання. Зазначені повідомлення не передаються Дисциплінарним палатам, викладена у них інформація щодо спростування конкретних доводів дисциплінарної скарги не береться до уваги під час прийняття Радою

рішення щодо доцільності вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, визначених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Наприклад, за результатами попередньої перевірки повідомлення судді Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області член Вищої ради правосуддя зазначив, що «зміст повідомлення про втручання фактично зводиться до викладення суддею доводів дисциплінарної скарги та відповідних пояснень судді з метою їх спростування» (висновок про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя затверджено рішенням Ради від 11 вересня 2018 року № 2867/0/15-18).

У висновку про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Лисичанського міського суду Луганської області (затверджений рішенням Ради від 26 грудня 2018 року № 4031/0/15-18) також вказано, що повідомлення судді фактично є поясненням на скаргу обвинуваченого у кримінальному провадженні, яку ним було подано до Вищої ради правосуддя.

4.8. Звернення учасників судових справ до правоохоронних органів щодо винесення суддею завідомо неправосудного рішення або вчинення інших злочинів під час здійснення правосуддя

4.8.1. Виходячи зі змісту статті 375 КК України та статей 55, 60, 214 КПК України кожна фізична та юридична особа має право звернутися до правоохоронних органів із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення у разі виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення суддею злочину (прийняття завідомо неправосудного рішення) під час здійснення правосуддя. Слідчий, прокурор невідкладно після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування.

Судді досить часто повідомляють Вищу раду правосуддя про вчинення учасниками судових справ тиску на них під час здійснення правосуддя шляхом реалізації зазначеного вище права та реєстрації в ЄРДР заяв про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 чи іншими статтями КК України (зокрема, статтями 368, 397 КК України тощо).

Оцінка зазначених дій не може бути однозначною.

Так, відповідно до статей 126, 129 Конституції України, статей 6, 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» у їх системному зв'язку впливом, тиском або втручанням у діяльність судді є дії, які провадяться у непередбачений законом спосіб із метою перешкодити виконанню суддею службових обов'язків або домогтися винесення неправосудного рішення. Реалізація громадянами наданих законом прав не може вважатися втручанням у здійснення правосуддя.

Водночас слід враховувати, що рішення суддів не можуть підлягати будь-якому перегляду поза межами апеляційних процедур, закладених у законодавстві. Це є важливою гарантією незалежності суддів, неодноразово проголошеною у міжнародних документах (пункт 16 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, пункт 4 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених Генеральною Асамблеєю ООН тощо).

У пункті 12 постанови «Про незалежність судової влади» Пленум Верховного Суду України зауважив, що оскарження судових рішень допускається у випадках, порядку та з підстав,

визначених законом. Прийняття до розгляду будь-якими особами чи органами, крім відповідного апеляційного або касаційного суду, заяв, у яких оскаржуються судові рішення, їх розгляд, витребування від судів інформації про судові справи у зв'язку з такими заявами, направлення заяв судам, вимоги до суддів про встановлення контролю за розглядом справи судом чи суддею є порушенням незалежності та самостійності суду.

Рада суддів України дійшла висновку, що подання учасником судового процесу заяви про вчинення суддею кримінального правопорушення за статтею 375 КК України до закінчення розгляду справи має ознаки впливу на суд, що передбачає кримінальну відповідальність за статтею 376 КК України (пункт 1 рішення від 8 червня 2017 року № 34).

Зазначену позицію поділяє і Верховний Суд. Зокрема, за результатами узагальнення інформації про кримінальні правопорушення, передбачені статтями 375, 376 КК України, за період 2013–2018 років (здійсненого для цієї Доповіді), Верховний Суд зазначив про наявність підстав вважати, що дії осіб щодо подання до правоохоронних органів заяв про постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (стаття 375 КК України) до моменту прийняття остаточного рішення у справі є протиправними і фактично містять ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 376 КК України.

З-поміж іншого, Верховний Суд вказав, що кваліфікуючою ознакою складу злочину, передбаченого статтею 375 КК України, є неправосудність судового рішення. Проте ознаки неправосудності у диспозиції норми, викладеної у зазначеній статті, не розкриті. Наразі відсутні підстави для ототожнення поняття «неправосудного» судового рішення із такими правовими категоріями, як «незаконне» та «необґрунтоване». Також не можна стверджувати, що неправосудне судове рішення – це у будь-якому випадку таке рішення, яке було скасовано вищою судовою інстанцією. Як свідчить судова практика, розмежування судової помилки від складу злочину, передбаченого статтею 375 КК України, здійснюється за критерієм суб'єктивної сторони, що характеризується виключно виною у формі умислу. У свою чергу, встановлення наявності умислу на постановлення завідомо неправосудного судового рішення здійснюється на основі системного дослідження обставин, які передують постановленню такого рішення.

Проте, як правило, заяви про вчинення суддею злочину у вигляді, на думку заявника, ухвалення завідомо неправосудного судового рішення, викликані лише незгодою з прийнятим рішенням або бажанням таким чином вплинути на результат розгляду справи поза межами встановленої судової процедури (зокрема, часто мають місце випадки ініціювання заявником питання кримінального переслідування стосовно судді ще до моменту оскарження самого рішення). Намагання відстоювати власні інтереси непроцесуальним шляхом та поза межами процедури оскарження судових рішень Верховний Суд вважає прямим порушенням вимог закону щодо незалежності судів.

У Звіті про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік спостерігачі КРЕС підтримали наведені висновки Верховного Суду та Ради суддів України і також звернули увагу, що в Україні деякі сторони судового процесу задля того, або отримати рішення на свою користь, замість використання права на апеляцію та касацію звертаються до правоохоронних органів із заявою про те, що рішення в їхній справі є незаконним, а його прийняття є злочином (пункт 104).

4.8.2. Водночас Вища рада правосуддя дотримується правової позиції, згідно з якою перебування особи у процесуальному статусі учасника судової справи не може обмежувати її у передбаченому законом праві подавати прокурору, слідчому заяву про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України.

При цьому особа, яка звернулася із заявою про вчинення суддею кримінального правопорушення, має відповідати за її зміст. Зокрема, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину відповідно до статті 383 КК України тягне за собою настання кримінальної відповідальності. Це має стримувати недобросовісних заявників від подачі завідомо необґрунтованих заяв. Оцінка обґрунтованості заяви (повідомлення) про злочин (кримінальне правопорушення), у тому числі щодо наявності зазначених обставин, здійснюється слідчим (прокурором), до якого надходить така заява (повідомлення).

Перевіряючи повідомлення суддів з урахуванням наведеного, Вища рада правосуддя оцінює всі вказані суддею обставини у їх сукупності з метою розмежування випадків реалізації громадянами наданих законом прав та зловживання ними з очевидною метою здійснення впливу на суд.

Наприклад, у рішенні від 14 листопада 2017 року № 3685/0/15-17 Рада зауважила, що звернення особи із заявою до Національної поліції України та зі скаргою до Вищої ради правосуддя ґрунтується на нормах Закону. Право на таке звернення гарантовано, зокрема, КПК України, законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя», а отже, звернення вказаної особи не є доказом спроби впливу на безсторонність судді.

У рішенні від 30 січня 2018 року № 263/0/15-18 Вища рада правосуддя дійшла висновку, що з матеріалів перевірки не вбачається наявності тиску на суддю щодо здійснення правосуддя, оскільки зміст заяви відповідача до органів прокуратури та НАБУ є відображенням її точки зору стосовно розгляду справи і не може бути підставою для застосування заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Аналогічна позиція наведена у висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (затверджений рішенням Ради від 14 червня 2018 року № 1851/0/15-18), складеному за результатами перевірки повідомлення суддів Львівського апеляційного господарського суду, які зазначали про подання представником сторони у справі заяви про відвід колегії суддів із зазначенням того, що стороною «підготовлено відповідні звернення до НАБУ, ВКС України, Громадської ради доброчесності, які будуть надіслані адресатам за результатами розгляду апеляційної скарги».

У висновку члена Вищої ради правосуддя за повідомленнями судді та голови господарського суду Чернігівської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 15 лютого 2018 року № 492/0/15-18) зазначено, що Вища рада правосуддя не може давати оцінку законності судового рішення та законності заяви про вчинення кримінального правопорушення, поданої в порядку статті 214 КПК України одним із учасників справи. Реалізація особою права повідомити про ознаки кримінального правопорушення, якщо є підстави вважати, що її права порушені, є правомірною поведінкою особи, яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою.

Подібні правові позиції містяться у рішеннях Вищої ради правосуддя від 16 березня 2017 року № 527/0/15-17, від 29 серпня 2017 року № 2562/0/15-17, від 28 грудня 2017 року № 4316/0/15-17, у висновках членів Ради про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями: судді Згурівського районного суду Київської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 27 лютого 2018 року № 629/0/15-18), судді Артемівського міськрайонного суду Донецької області (рішення Ради від 15 березня 2018 року № 797/0/15-18), судді Ленінського районного суду міста Харкова (рішення від 27 березня 2018 року № 910/0/15-18), судді Залізничного районного суду міста Львова (рішення від 14 червня 2018 року № 1851/0/15-18), судді господарського суду Херсонської області (рішення від 27 листопада 2018 року № 3618/0/15-18), судді Волинського окружного адміністративного суду

та суддів Арбузинського районного суду Миколаївської області (затверджені рішенням Вищої ради правосуддя від 11 грудня 2018 року № 3831/0/15-18), судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя (рішення Ради від 27 грудня 2018 року № 4053/0/15-18) тощо.

Перевіривши повідомлення судді окружного адміністративного суду міста Києва, Вища рада правосуддя встановила, що після відкриття суддею провадження у справі позивачі в судове засідання з розгляду справи не з'явилися. Натомість після завершення судового засідання позивачі прибули до суду та, надавши судді витяг з ЄРДР, вимагали, щоб суддя заявила самовідвід у справі, оскільки за їхньою заявою щодо судді розпочато досудове розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України. У рішенні від 23 листопада 2017 року № 3761/0/15-17 Вища рада правосуддя звернулася до Генеральної прокуратури щодо розслідування кримінального провадження за фактом втручання у здійснення правосуддя.

Таких самих заходів реагування Вищою радою правосуддя вжито у рішеннях від 4 травня 2018 року № 1334/0/15-18, від 26 червня 2018 року № 2064/0/15-18, від 9 серпня 2018 року № 2564/0/15-18 тощо.

За результатами перевірки повідомлення судді Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області Вища рада правосуддя у рішенні від 26 червня 2018 року № 2063/0/15-18 дійшла висновку, що аналіз змісту поданих адвокатом у порядку статті 214 КПК України заяв про вчинення суддею кримінальних правопорушень, передбачених статтями 367 та 375 КК України, а також дисциплінарних скарг, поданих у зв'язку із розглядом нею судових справ, вказує на те, що такі звернення адвоката за характером є системним засобом тиску з метою спонукання судді до ухвалення рішень на користь сторони у справі, представником якої виступає адвокат.

Голова Приморського районного суду міста Одеси повідомив Вищу раду правосуддя про протиправні дії потерпілих у кримінальному провадженні, що перебуває у нього на розгляді, у тому числі, подання потерпілими до прокуратури заяви про вчинення суддею кримінальних правопорушень, передбачених статтями 364, 376, 376-1, 368 КК України. У рішенні від 6 листопада 2018 року № 3354/0/15-18 Вища рада правосуддя встановила, що потерпілі у кримінальному провадженні протягом року систематично та цілеспрямовано вчиняли дії, спрямовані на зриви судових засідань, та фактично унеможливили розгляд суддею кримінальної справи. Крім того, вказані особи звинуватили суддю у вчиненні злочинів під час розгляду цієї справи. Такі обвинувачення не лише підривають авторитет конкретного судді, але й негативно впливають на авторитет правосуддя в цілому. Вища рада правосуддя запропонувала Генеральній прокуратурі України перевірити заяву потерпілих про кримінальне правопорушення судді Приморського районного суду міста Одеси на наявність у діях заявників ознак вчинення (замаху на вчинення) злочину, передбаченого статтею 383 КК України (завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину).

4.8.3. У пункті 68 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, закріплено, що тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру.

На стадії проведення досудового розслідування кримінальних проваджень, зареєстрованих у ЄРДР за ознаками вчинення суддями злочинів під час здійснення правосуддя, зокрема, постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, головна роль у дотриманні зазначеної гарантії суддівської незалежності належить слідчому, прокурору.

Верховний Суд здійснив аналіз кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за статтею 375 КК України та результатів їх досудового розслідування у 2013–2017 роках і за 11 місяців 2018 року.

Зокрема, Верховний Суд зазначив, що за даними статистичного звіту форми №1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» протягом січня – листопада 2018 року було обліковано 305 кримінальних правопорушень за ознаками постановлення суддею завідомо

неправосудного вироку, ухвали або постанови (стаття 375 КК України). Отже, починаючи з 2013 року, коли було обліковано 52 кримінальних правопорушення, відбулось значне збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за вказаною статтею КК України (для порівняння: у 2014 році обліковано 110 кримінальних правопорушень; у 2015 році – 206; у 2016 році – 174; у 2017 році – 285).

Натомість, значно малий відсоток із зазначених кримінальних проваджень складають ті, у яких особам вручено повідомлення про підозру, зокрема:

- ✓ у 2013 році – 3,8 % або 2 кримінальні провадження із 52 облікованих;
- ✓ у 2014 році – 11,8 % або 13 кримінальних проваджень із 110;
- ✓ у 2015 році – 10,6 % або 22 кримінальні провадження із 206;
- ✓ у 2016 році – 4 % або 7 кримінальних проваджень із 174;
- ✓ у 2017 році – 4,2 % або 12 кримінальних проваджень стосовно 285;
- ✓ за період із січня по листопад 2018 року – 0,3 % або 1 кримінальне провадження щодо 305 облікованих.

Зовсім малою є кількість кримінальних проваджень за статтею 375 КК України, направлених до суду з обвинувальним актом, що становить за період з січня по листопад 2018 року – 1 кримінальне провадження (для порівняння: у 2013 році – 0; у 2014 році – 1; у 2015 році – 7; у 2016 році – 6; у 2017 році – 3).

Порівняно з 2013 роком зменшилась кількість закритих проваджень (на підставі пунктів 1, 2, 4, 6 частини першої статті 284 КПК України) щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтею 375 КК України. Так, за період з січня по листопад 2018 року закрито 122 кримінальних провадження (у 2013 році закрито 454 таких кримінальних провадження; у 2014 році – 110; у 2015 році – 182; у 2016 році – 200; у 2017 році – 232).

Натомість зросла кількість кримінальних проваджень, в яких рішення про закінчення або зупинення на кінець звітного періоду не прийнято. Так, залишок за період з січня по листопад 2018 року становить 303 кримінальних провадження (у 2013 році в залишку було 51 кримінальне провадження; у 2014 році – 106; у 2015 році – 195; у 2016 році – 168; у 2017 році – 282).

Верховний Суд вказав, що незначний відсоток кримінальних проваджень за статтею 375 КК України, у яких особам повідомлено про підозру, а також надзвичайно високий відсоток проваджень, у яких рішення на кінець звітного періоду не прийнято, свідчить, що після початку досудового розслідування у таких кримінальних провадженнях протягом тривалого часу рішення не приймається, проте й підозра особі не повідомляється.

У свою чергу, Генеральна прокуратура України поінформувала, що протягом 2018 року було зареєстровано 457 кримінальних проваджень за ознаками вчинення суддями кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України, причому 186 з них внесено до ЄРДР на підставі ухвали слідчого судді. Із зазначених кримінальних проваджень закрито лише 163. До суду з обвинувальним актом (з урахуванням проваджень минулих років) направлено 6 кримінальних проваджень.

Генеральна прокуратура України повідомила, що за даними інформаційної системи «Єдиний реєстр досудових розслідувань» станом на кінець 2018 року здійснюється досудове

розслідування у 616 кримінальних провадженнях (з урахуванням проваджень минулих років) за статтею 375 КК України.

Отже, наведені показники щодо результатів досудового розслідування кримінальних проваджень за ознаками вчинення злочинів, передбачених статтею 375 КК України, не дозволяють зробити висновок про поширення в Україні практики безпідставного притягнення суддів до кримінальної відповідальності у зв'язку з їхньою професійною діяльністю. Водночас не виправдано тривалі терміни здійснення досудового розслідування у таких кримінальних провадженнях дають підстави стверджувати про порушення гарантій суддівської незалежності (про що також зазначено у пункті 2.2 цього розділу).

На переконання Вищої ради правосуддя, забезпечення швидкого розслідування кримінальних проваджень за статтею 375 КК України, а також перевірка відповідних заяв, повідомлень фізичних та юридичних осіб на наявність ознак кримінальних правопорушень, передбачених статтями 376, 383 КК України, є обов'язками слідчого, прокурора, виконання яких сприятиме реалізації завдань кримінального провадження, визначених статтею 2 КПК України, а також дасть змогу зменшити кількість випадків ініціювання кримінального переслідування судді з метою тиску на суд.

4.9. Блокування роботи суду

4.9.1. В Основних принципах незалежності судових органів, схвалених Генеральною Асамблеєю ООН, зазначено, що не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя (пункт 4). Також у Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя закріплено, що ніяка сила не може бути застосована з метою втручання в судовий процес (підпункт «g» пункту 5).

Водночас повідомлення суддів, які надходять до Вищої ради правосуддя, засвідчують, що на сьогодні зазначені засади незалежності судової влади не у повній мірі утверджені в українському суспільстві. У зв'язку із цим важливим є реальне застосування належних кримінальних або адміністративних санкцій до осіб, які вчиняють протиправні дії. Загроза притягнення до передбаченої законом відповідальності має стати одним з основних стримувальних чинників, що забезпечить превентивний ефект та і таким чином зумовить подальший розвиток правових традицій в Україні.

Наприклад, суддя Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя повідомила Вищу раду правосуддя про втручання в її діяльність з боку понад 20 невідомих осіб, які представилися членами територіальної громади міста Запоріжжя. Зазначені особи під час судового засідання у справі заблокували суддю в залі судових засідань та утримували протягом 45 хвилин до втручання правоохоронних органів. Вища рада правосуддя прийняла рішення від 27 липня 2017 року № 2271/0/15-17 звернутися до Генеральної прокуратури України щодо надання інформації про розкриття та розслідування зазначеного злочину.

У рішенні від 25 січня 2018 року № 175/0/15-18 Рада запитала у Генеральної прокуратури України інформацію про розслідування кримінального провадження, пов'язаного із подіями, що мали місце на початку червня 2017 року в Одеському апеляційному господарському суді. Зокрема, перед початком розгляду господарської справи невідомі особи забарикадували автомобільними шинами прохід до будівлі суду та влаштували пікетування, пошкодили скляні двері залу судового засідання, а також інше майно суду, застосували газ невідомого походження, який через вибите скло потрапив до приміщень суду, внаслідок чого працівники апарату та судді зазнали ушкодження дихальних шляхів і слизової оболонки очей, були викликані бригади швидкої медичної допомоги. Одеським апеляційним господарським судом та господарським судом Одеської області (які розташовані в одній адміністративній будівлі) на спільних зборах суддів обох судів прийнято рішення про припинення розгляду справ, призначених на цей день.

Так само Рада у рішенні від 11 грудня 2018 року № 3828/0/15-18 відреагувала на повідомлення судді Московського районного суду міста Харкова, яка зазначала, що в судове засідання у кримінальній справі прибула велика кількість невідомих судді осіб чоловічої статі, які під час судового засідання вдавалися до провокуючих дій. Після виходу суду до нарадчої кімнати невідомі особи почали вибивати зачинені двері, визукували: «Судья, виходи! Сейчас мы принесем шины и будем их поджигать!» і продовжували ці дії більше трьох годин, чим вчиняли тиск на суддю під час прийняття в нарадчій кімнаті рішень з процесуальних питань у вказаній справі. Крім того, невідомі особи заблокували у коридорі суду обвинуваченого, під будівлю суду принесли шини та забарикадували вхідні двері, чим паралізували роботу всього суду до моменту приїзду працівників правоохоронних органів та органів пожежної безпеки. Оголошення рішення відбулося в присутності представників правоохоронних органів, які стримували натовп невідомих судді осіб, під їхні вигуки та погрози на адресу судді та членів її родини щодо заподіяння тілесних ушкоджень.

Подібні заходи реагування вжито Вищою радою правосуддя у рішеннях від 8 серпня 2017 року № 2380/0/15-17, від 27 липня 2017 року № 2269/0/15-17, від 26 жовтня 2017 року № 3453/0/15-17, від 31 жовтня 2017 року № 3529/0/15-17, від 24 травня 2018 року № 1532/0/15-18 тощо.

4.9.2. Вища рада правосуддя наголошує, що учасники судового процесу мають усвідомлювати, що неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя є неприпустимим.

Відповідно до статей 124, 129 Конституції України, статей 5, 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. При цьому учасникам справи, яка є предметом судового розгляду, та іншим особам забезпечується право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

У разі якщо суддя недобросовісно виконує свої професійні обов'язки, його може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому законом. Вчинення суддею кримінально караних діянь під час здійснення правосуддя передбачає настання кримінальної відповідальності.

Водночас втручання в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення відповідно до статті 376 КК України є кримінально караним діянням.

4.10. Фізичний тиск на суддю або членів його родини, пошкодження майна суддів

4.10.1. Умисне заподіяння судді, присяжному або їхнім близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, відповідно до положень КК України є тяжким злочином. Заподіяння судді (присяжному або їхнім близьким родичам) тяжкого тілесного ушкодження за аналогічних обставин визнається особливо тяжким злочином (частини друга, третя статті 377, стаття 12).

Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді, присяжному або їхнім близьким родичам у зв'язку із здійсненням ними правосуддя є злочином середньої тяжкості, а за обтяжуючих обставин – особливо тяжким злочином (стаття 378 КК України).

Вища рада правосуддя розглянула декілька повідомлень суддів про вчинення щодо них зазначених кримінальних правопорушень. Факти, повідомлені суддями, свідчили про те, що

неправомірні дії були безпосередньо пов'язані з їхньою професійною діяльністю. Винні особи мають бути притягнені до кримінальної відповідальності.

Наприклад, голова Стрийського міськрайонного суду Львівської області повідомив Вищу раду юстиції, що в ніч з 5 на 6 жовтня 2016 року за місцем його проживання невідомі особи вчинили спробу знищення майна судді, закидавши подвір'я пляшками з рідиною із запахом горючих матеріалів. Вказані незаконні дії суддя пов'язував виключно зі своєю професійною діяльністю. У рішенні від 3 жовтня 2017 року № 3108/0/15-17 Вища рада правосуддя звернулася до Головного управління Національної поліції у Львівській області щодо надання інформації про досудове розслідування та розкриття цього злочину.

Суддя Коростенського міськрайонного суду Житомирської області повідомила Вищу раду правосуддя про втручання в її діяльність щодо здійснення правосуддя з боку брата обвинуваченого у кримінальному провадженні, яке розглядала суддя. Зокрема, після проголошення судового рішення про продовження обвинуваченому строку тримання під вартою брат обвинуваченого з погрозами фізичної розправи та вбивства накинувся на суддю та наніс їй тілесні ушкодження за ухвалене нею судове рішення (рішення Вищої ради правосуддя від 14 грудня 2017 року № 4119/0/15-17).

Суддя Казанківського районного суду Миколаївської області повідомила, що в ніч на 10 жовтня 2018 року в смт Казанка Миколаївської області троє невідомих у масках увірвалися в будинок свекрухи судді, пенсіонерки (77 років), яка працює лікарем у місцевій лікарні. Нападники зв'язали жінку, стали її бити і вимагати гроші. Під час нанесення побоїв один із грабіжників сказав їй: «Це тобі помста за те, що твоя невістка працює суддею». Через деякий час вони заволоділи грошима і зникли (рішення Вищої ради правосуддя від 20 грудня 2018 року № 3966/0/15-18).

4.11. Неефективність роботи поліції породжує систематичний характер протиправних дій

4.11.1. Верховним Судом здійснено аналіз кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за статтею 376 КК України та результатів їх досудового розслідування у 2013 – 2017 роках і за 11 місяців 2018 року.

Як зазначив Верховний Суд, згідно із статистичними даними звіту форми № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених статтею 376 КК України, за період з січня по листопад 2018 року становить 196 порівняно із 21 кримінальним правопорушенням у 2013 році (у 2014 році обліковано 44 кримінальні правопорушення; у 2015 році – 81; у 2016 році – 57; у 2017 році – 107).

При цьому відсоток кримінальних проваджень, у яких особам повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за статтею 376 КК України, є незначним. Так, у 2013 та 2014 роках повідомлення про підозру особам не вручалось. У 2015 році кількість кримінальних проваджень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, становить 8,6 % або 7 стосовно 81 облікованого; у 2016 році – 5,2 % або 3 кримінальні провадження щодо 57; у 2017 році – 3,7 % або 4 кримінальні провадження щодо 107; за період з січня по листопад 2018 році – 1,0 % або 2 кримінальні провадження щодо 196.

За період з січня по листопад 2018 року направлено до суду з обвинувальним актом лише 1 кримінальне провадження за статтею 376 КК України (для порівняння: у 2013 та 2014 роках такі кримінальні провадження з обвинувальним актом до суду не направлялись; у 2015 році 4 кримінальні провадження направлено до суду з обвинувальним актом; у 2016 році – 2; у 2017 році – 4).

Стосовно кількості закритих проваджень (на підставі пунктів 1, 2, 4, 6 частини першої статті 284 КПК України) за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених

статтю 376 КК України, то ситуація така: у 2013 році закрито 42 кримінальні провадження; у 2014 році – 30; у 2015 році – 50; у 2016 році – 43; у 2017 році – 45; протягом січня – листопада 2018 року – 53.

Залишок кримінальних проваджень за статтю 376 КК України, в яких рішення про закінчення або зупинення на кінець звітного періоду не прийнято, становить: у 2013 році – 21; у 2014 році – 44; у 2015 році – 77; у 2016 році – 54; у 2017 році – 103; за період січня – листопада 2018 року – 194.

Підсумовуючи наведене, Верховний Суд зазначив, що попри тривалий час існування статті 376 КК України доводиться констатувати неефективність її застосування. Незважаючи на численні заяви суддів усіх рівнів про факти втручання у їхню діяльність, кількість проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом, зовсім мала, а тому й кількість вироків у таких справах незначна.

На переконання Верховного Суду, зростання кількості фактів тиску на суддів свідчить про недостатній рівень гарантій їхньої безпеки, необхідність пошуку дієвих механізмів її забезпечення та вирішення питання щодо вдосконалення законодавства у цій сфері. З цих підстав відсутність належної реакції на прояви впливу, тиску або втручання в діяльність суддів є неприпустимою для правової держави.

4.11.2. Не лише представники судової влади, але й міжнародні експерти звертають увагу на те, що в Україні «факти втручання у процес здійснення правосуддя систематично повідомляються суддями, головами судів та органами суддівського самоврядування правоохоронним органам, але їхні звернення зазвичай залишаються без належної відповіді» (пункт 103 Звіту про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік).

Вища рада правосуддя перевіряє повідомлення суддів протягом нетривалого періоду, проте вже виявила системний характер протиправної діяльності окремих громадян, про що свідчать наведені нижче приклади.

Як впливає з рішень Вищої ради правосуддя від 22 лютого 2018 року № 588/0/15-18 та від 14 червня 2018 року № 1850/0/15-18, районними судами міста Дніпропетровська розглядалося кримінальне провадження, одним із потерпілих в якому є голова громадської організації «Народний трибунал». У 2015 та 2016 роках вказана кримінальна справа перебувала у провадженні Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська та Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська. У зв'язку із відводом усіх суддів вказаних судів підсудність справи було визначено Кіровському районному суду міста Дніпропетровська, потім – Індустріальному районному суду міста Дніпропетровська. В ухвалах про відвід суддів зазначається, що громадською організацією «Народний трибунал» та її головою постійно здійснюється тиск на суддів шляхом розміщення публікацій та проведення публічних заходів, під час яких висловлюється та розповсюджується негативна інформація стосовно кожного із членів колегії суддів щодо того, що вони є захисниками обвинуваченого, отримують заробітну плату в конвертах тощо, що призводить до формування негативної думки у суспільстві про упереджене ставлення суддів до сторін кримінального провадження. Вищою радою правосуддя встановлено, що відомості щодо можливого втручання у діяльність суддів з боку голови громадської організації «Народний трибунал» до ЄРДР внесено ще 21 лютого 2017 року, протягом досудового розслідування, яке тривало більше року, про підозру жодній особі повідомлено не було. Таким чином, порушено розумні строки проведення досудового розслідування, що, у свою чергу, призвело до того, що зазначена особа продовжує вчиняти протиправні дії, спрямовані на перешкоджання здійсненню правосуддя у кримінальному провадженні. Рішенням від 14 червня 2018 року № 1850/0/15-18 Вища рада правосуддя внесла подання Генеральному прокурору про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності посадових осіб, які вчиняють дії, що порушують гарантії незалежності суддів, з вимогою щомісяця інформувати Вищу раду правосуддя про взяті заходи та досягнуті результати у кримінальних

провадження, відомості щодо яких внесено до ЄРДР за повідомленнями суддів Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська та Індустріального районного суду міста Дніпропетровська.

27 червня 2017 року до Вищої ради правосуддя надійшло повідомлення голови Саксаганського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області про порушення громадського порядку в суді, що унеможливило розгляд головою суду справ, призначених на цей день. З-поміж іншого, голова суду повідомляв, що та сама група осіб 27 квітня 2017 року в залі судового засідання № 4 вже порушувала громадський порядок, у зв'язку із чим було зроблено відповідну заяву до поліції. Постановою Саксаганського районного суду міста Кривого Рогу від 19 травня 2017 року одного з правопорушників притягнуто до відповідальності за прояв неповаги до суду. 24 червня 2017 року правоохоронними органами у ЄРДР зареєстровано кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 296 КК України за фактом хуліганських дій в приміщенні Саксаганського районного суду міста Кривого Рогу (рішення Вищої ради правосуддя від 28 грудня 2017 року № 4318/0/15-17). 5 липня 2017 року голова суду знову повідомив Вищу раду правосуддя про втручання тих самих осіб у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, внаслідок яких 5 липня 2017 року о 08:35 зборами суддів Саксаганського районного суду прийнято рішення про припинення роботи суду у приміщенні, розташованому за адресою: просп. Героїв-підпільників, 1, м. Кривий Ріг (вхідний № 1368/0/6-17). 14 листопада 2017 року суддя Криворізького районного суду Дніпропетровської області повідомила Вищу раду правосуддя про протиправні дії, що вчиняються тією самою групою осіб з метою зривів судових засідань (вхідний № 3062/0/6-17). Як зазначала суддя, подібні дії вчиняються цими особами у більшості судів міста Кривого Рогу, лише у Криворізькому районному суді вони мали місце чотири рази. Суддя вказувала, що відсутність належного реагування з боку працівників правоохоронних органів, стимулює віру вказаних осіб в безкарність. Як наслідок – прояви неповаги до суддів набули системного характеру. Суддя Дзержинського районного суду міста Кривого Рогу повідомив, що зазначені особи, які назвали себе громадськими активістами, 24 січня 2018 року об 11:24 прибули до приміщення суду та обмежили доступ до зали судового засідання, поводити себе агресивно та зухвало, погрожували працівникам апарату суду та судді. Внаслідок зазначених дій була дезорганізована робота суду та не відбулися призначені на цей день судові засідання. Під час перевірки цього повідомлення Вищою радою правосуддя встановлено, що за вказаними фактами Металургійним відділом поліції Криворізького відділу поліції Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР 31 січня 2018 року. Поліція зазначала, що проводяться всі можливі та необхідні слідчі (розшукові) дії (рішення Ради від 1 березня 2018 року № 704/0/15-18). Разом із тим, 4 квітня 2018 року до Вищої ради правосуддя знову надійшло повідомлення судді Дзержинського районного суду міста Кривого Рогу про втручання тих самих осіб у її діяльність щодо здійснення правосуддя. Як встановлено у рішенні Вищої ради правосуддя від 4 вересня 2018 року № 2815/0/15-18, протиправні дії цих осіб унеможливили розгляд Дзержинським районним судом міста Кривого Рогу справи № 210/236/18. У липні 2018 року про втручання зазначених осіб у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя повідомили судді господарського суду Дніпропетровської області (вхідні номери 3461/0/6-18, 6435/0/8-18), у серпні 2018 року – суддя Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу (вхідний № 4221/0/6-18). Як повідомив суддя Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу (повідомлення від 2 жовтня 2018 року № 5045/0/6-18), після проголошення рішення у справі, вказані вище особи, представляючи інтереси позивача у справі та висловлюючи свою незгоду із прийнятим рішенням, почали голосно кричати, висловлювались нецензурною лайкою на адресу судді, розбили вазон із кімнатними рослинами об стіл головуючого. Про подібні дії тих самих осіб 29 жовтня 2018 року повідомив інший суддя Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу (повідомлення від 29 жовтня 2018 року № 5446/0/6-18).

У Рубіжанському міському суді Луганської області систематично вчиняються протиправні дії обвинуваченим у кримінальному провадженні. Зокрема, зазначена особа у судових засіданнях поводить себе агресивно, проявляє неповагу до суду, розповсюджує у засобах масової інформації неправдиві відомості про незаконну діяльність суду, відсутність повноважень у суддів тощо. Як встановлено у рішенні Вищої ради правосуддя від 27 червня 2017 року № 1891/0/15-17, за відповідними фактами 20 березня 2017 року Севеодонецькою місцевою прокуратурою Луганської області розпочато досудове розслідування за ознаками втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя. З того часу протягом більш ніж півтора року прокуратура періодично повідомляє Раду про те, що досудове розслідування триває. Водночас від суддів Рубіжанського міського суду Луганської області продовжують надходити повідомлення щодо неправомірних дій вказаної особи (наприклад, повідомлення за вхідним № 1119/0/6-18), що може свідчити про фактичне невиконання правоохоронними органами заходів впливу стосовно правопорушника.

У 2018 році до Вищої ради правосуддя надходили повідомлення про надсилання на особисті мобільні телефони суддів персоналізованих (із зазначенням імені конкретного судді) sms-повідомлень від адресата з іменем Тризуб. Повідомлення містили образливі та зневажливі висловлювання стосовно суддів, а також погрози у зв'язку з розглядом ними конкретних справ (зокрема, повідомлення за вхідними №№ 4902/0/6-18, 4938/0/6-18, 4961/0/6-18, 4968/0/6-18, 4993/0/6-18, 5019/0/6-18, 5063/0/6-18). За результатами перевірки частини зазначених повідомлень Вищою радою правосуддя встановлено, що слідчим відділом Шевченківського управління поліції Головного управління Національної поліції у місті Києві та слідчим управлінням Головного управління Національної поліції в Харківській області здійснюється досудове розслідування кримінальних проваджень за фактами втручання у діяльність суддів (рішення Ради від 20 грудня 2018 року № 3969/0/15-18, від 29 січня 2019 року № 252/0/15-19). Разом із тим судді продовжують повідомляти Вищу раду правосуддя про факти порушення їхньої незалежності у зазначений спосіб, що може свідчити про неефективність здійснюваного досудового розслідування.

Із цих прикладів очевидно, що усвідомлення безкарності протиправних дій, спрямованих на втручання у діяльність судді, спричиняє вчинення подібних правопорушень в майбутньому, в результаті чого унеможливорюється здійснення правосуддя в окремих справах.

Вища рада правосуддя звертає увагу правоохоронних органів на необхідність притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності.

5. Втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку адвокатів

5.1. Як зазначила КРЕС у Висновку № 16 (2013) «Про взаємовідносини між суддями та адвокатами», судді та адвокати відіграють різні ролі в судовому процесі, проте внесок представників обох професій є необхідним для прийняття справедливого та дієвого рішення в усіх судових процесах відповідно до закону. Зокрема, КРЕС навела висновки щодо ролі адвоката, зроблені Радою асоціацій адвокатів та правничих спілок Європи у пункті 6 Коментаря до Хартії основоположних принципів діяльності європейських адвокатів: «Роль адвоката, найнятого фізичною, юридичною особою чи державою, включає в себе роль радника, довіреної особи та представника клієнта, професіонала, якого поважають треті сторони, а також незамінного учасника справедливого судового процесу. Втілюючи всі ці якості, адвокат, який щиро служить інтересам свого клієнта та захищає його права, також виконує функції адвоката в рамках суспільства, попереджуючи та застерігаючи конфлікти, забезпечуючи вирішення конфліктів відповідно до визнаних принципів цивільного, адміністративного та кримінального права і з урахуванням прав та інтересів осіб, надаючи подальший розвиток праву, а також захищаючи свободу, справедливість та верховенство права» (пункти 4, 6).

КРЕС зауважила, що існують окремі переліки етичних принципів для суддів і адвокатів. Однак деякі з них є спільними і для суддів, і для адвокатів, наприклад, дотримання закону, професійна таємниця, честь і гідність, повага до сторін, професіоналізм, справедливість та взаємоповага. Етичні принципи суддів і адвокатів повинні також стосуватися відносин між представниками цих двох професій (пункти 19, 20 Висновку № 16 (2013)).

Стосовно суддів КРЕС зазначала у пункті 23 Висновку № 3 (2002), що вони мають однаково розсудливо ставитися до усіх учасників процесу (наприклад, сторін, свідків, представників), не виокремлюючи будь-кого на незаконних підставах чи таких, що є несумісними зі здійсненням функцій відправлення правосуддя. Пунктом 5.3 Бангалорських принципів поведінки судді передбачено, що суддя має виконувати свої обов'язки розсудливо стосовно всіх учасників, таких як сторони, свідки, адвокати, працівники апарату суду та інші судді, не

вирізняючи будь-кого на підставах, що є несуттєвими для належного виконання цих обов'язків. Суддя має підтримувати порядок та благопристойність дебатів в усіх судових засіданнях, бути терплячим, витриманим та ввічливим щодо сторін, присяжних, свідків, адвокатів та інших осіб, з якими стикається при виконанні своїх професійних обов'язків.

Щодо адвокатів у пунктах 4.1, 4.2, 4.3 та 4.4 Кодексу поведінки для європейських адвокатів Ради асоціацій адвокатів та правничих спілок Європи зазначено такі принципи: адвокат, який виступає в суді чи бере участь в справі, має дотримуватися правил поведінки, прийнятих у цьому суді чи трибуналі. Адвокат завжди має приділяти належну увагу справедливому розгляду справі в суді. Адвокат, підтримуючи належну повагу та ввічливість до суду, повинен захищати інтереси клієнта гідно та безстрашно, незалежно від своїх власних інтересів чи будь-яких наслідків для нього чи для іншої особи. Адвокат не повинен ніколи свідомо надавати суду неправдиву або таку, що вводить в оману, інформацію (пункт 20 Висновку КРЕС № 16 (2013)).

Відносини між суддями та адвокатами мають ґрунтуватися на розумінні обов'язків один одного, взаємоповазі один до одного та незалежності один від одного (пункт 21 зазначеного Висновку).

5.2. Відповідно до статей 1–4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом є особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність щодо захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Правовою основою діяльності адвоката є Конституція України, цей Закон та інші законодавчі акти України. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 21, пунктів 2, 3 частини другої статті 34 вказаного Закону під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики. Порухення присяги адвоката України та правил адвокатської етики є дисциплінарним проступком адвоката.

Згідно зі статтею 7 Правил адвокатської етики у своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності. Адвокат не має права у своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Статтею 25 Правил адвокатської етики адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, в тому числі, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів.

Відповідно до статті 42 зазначених Правил, представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про

судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог цих Правил.

5.3. До Вищої ради правосуддя надходять непоодинокі звернення суддів про втручання у їхню діяльність з боку адвокатів. Переважна більшість таких повідомлень пов'язана із допущенням адвокатами негативних висловлювань в судовому процесі, оприлюдненням образливих публікацій щодо суддів у засобах масової інформації та в мережі Інтернет (зокрема, на власних сторінках у Facebook), зверненням до правоохоронних органів із заявами про вчинення суддями кримінальних правопорушень тощо.

За результатами перевірки таких повідомлень суддів Вища рада правосуддя, як правило, не встановлює достатніх підстав для вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. Зокрема, Рада враховує право адвоката на висловлення власної точки зору стосовно розгляду судових справ за його участю та межі реалізації цього права, визначені міжнародними інституціями.

Наприклад, у рішенні Великої Палати ЄСПЛ від 23 квітня 2015 року у справі «Моріс проти Франції» зазначено, що і судді, і адвокати повинні вільно висловлювати свою думку відповідно до статті 10 Конвенції. Однак від суддів вимагається дотримання конфіденційності судового розгляду і їх неупередженості, що передбачає, зокрема, утримання від коментарів щодо провадження і роботи адвокатів. Свобода вираження поглядів також має свої межі, щоб підтримати авторитет і неупередженість судової влади, як це передбачено § 2 статті 10 Конвенції. Повага до колег по професії, дотримання принципу верховенства права і справедливого здійснення правосуддя, а саме принципів «h» та «i», викладених у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, вимагають утримуватись від неконструктивної критики колег, окремих суддів, а також судових процедур і рішень (пункт 25).

Заявник у цій справі є адвокатом, якого національні суди звинуватили у поширенні наклепницьких висловлювань щодо упередженості та необ'єктивності суддів. Національні суди вважали, що «заявник здійснював особливо злісні напади на професійні і моральні якості двох суддів у коментарях, які ставили під сумнів їх об'єктивність та інтелектуальну чесність, явно переступаючи право на вільну критику». Під час розгляду справи ЄСПЛ врахував особливий правовий статус її учасників, необхідність захисту свободи вираження поглядів і важливість підтримання авторитету судової влади та зробив низку важливих висновків, на які доцільно звернути увагу.

Так, ЄСПЛ зазначив, що положення § 2 статті 10 Конвенції передбачають вузьке коло можливостей для обмеження політичних промов чи дебатів з питань, які представляють суспільний інтерес. У випадках, коли висловлювання стосуються питань суспільного інтересу, наприклад, у випадку висловлювань про судову систему, має надаватися високий рівень захисту свободи вираження поглядів, при якому владні органи користуватимуться дуже невеликою свободою розсуду (пункт 125 рішення).

На думку Суду, «за винятком випадків, що завдають надзвичайної шкоди та є по суті необґрунтованими, та з огляду на те, що судді формують частину основної державної інституції, вони можуть як такі піддаватися персональній критиці в допустимих межах, і не тільки теоретично чи узагальнено. Діючи в межах своїх офіційних повноважень, судді, таким

чином, повинні підлягати допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни» (пункт 131).

У свою чергу, адвокати мають специфічний статус, що надає їм центральне місце в процедурі здійснення правосуддя у ролі посередників між громадськістю і судами. Тому вони грають ключову роль в забезпеченні того, щоб суди, чия місія є фундаментальною у державі, що базується на принципі верховенства права, неодмінно користувалися довірою громадськості. Однак, щоб громадськість зберігала впевненість у здійсненні правосуддя, члени суспільства повинні вірити в здатність представників адвокатської професії забезпечувати ефективне представництво їхніх інтересів (пункт 132).

За результатами розгляду заяви адвоката ЄСПЛ дійшов висновку, що, незважаючи на негативне забарвлення висловлювань заявника, їх дещо ворожий характер і серйозність, ключове питання полягає в тому, що висловлювання стосувалися проведення судового слідства, що є питанням, яке представляло суспільний інтерес, залишаючи, таким чином, мало можливостей для обмеження свободи вираження поглядів. На переконання Суду, «адвокат повинен мати можливість привернути увагу громадськості до потенційних недоліків судової системи, і судова система може виграти від конструктивної критики» (пункт 167).

Перевіривши повідомлення суддів Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області про втручання у діяльність щодо здійснення правосуддя адвоката – захисника обвинуваченого у кримінальному провадженні шляхом розміщення на його сторінці у Facebook неправдивої інформації щодо упередженості та непрофесійності суддів, Вища рада правосуддя у рішенні від 26 жовтня 2017 року № 3463/0/15-17 зазначила, що дії адвоката не містять ознак втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, оскільки інформація, яка розміщена у соціальній мережі Facebook від імені адвоката, є відображенням точки зору автора.

Судді Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області повідомили Вищу раду правосуддя про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя у резонансній кримінальній справі з боку адвоката обвинуваченого, який, на переконання суддів, намагався дискредитувати судову систему. Зокрема, адвокат звернувся до Генеральної прокуратури України із заявою про вчинення кримінального правопорушення слідчими суддями, а також висловлював в судовому засіданні погрози щодо ініціювання кримінального провадження стосовно інших представників слідства та суду, які, на його думку, сфальсифікували кримінальну справу. Зазначене спричинило появу негативних публікацій у ЗМІ, що стали предметом обговорення в суспільстві. За результатами перевірки зазначеного повідомлення Рада дійшла висновку про відсутність підстав для вжиття заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» (відповідний висновок члена Вищої ради правосуддя затверджено рішенням Ради від 7 червня 2018 року № 1777/0/15-18).

Схожі правові позиції висловлено Вищою радою правосуддя у рішеннях від 27 липня 2017 року № 2272/0/15-17, від 12 вересня 2017 року № 2779/15-17, від 12 грудня 2017 року № 4016/0/15-17 та № 4017/0/15-17, у висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями судді Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя (затверджений рішенням Ради від 27 грудня 2018 року № 4053/0/15-18), судді господарського суду Одеської області (рішення Ради від 27 грудня 2018 року № 4053/0/15-18) тощо.

5.4. Іноді судді повідомляють про факти неповаги до суду та зловживання процесуальними правами з боку адвокатів у судовому засіданні. Рада звертає увагу на процесуальний обов'язок суддів щодо застосування заходів процесуального примусу, притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності (про що зазначено у пунктах 4.2.1–4.2.4 цієї Доповіді), а також звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Зокрема, відповідно до статей 262 ЦПК України, 249 КАС України, 246 ГПК України суд може постановити окрему ухвалу у разі зловживання адвокатом або прокурором процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків або іншого порушення законодавства. Окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно. (Аналогічні повноваження суду у межах кримінального провадження передбачені 324, 330 КПК України.)

Наприклад, у рішенні від 22 серпня 2017 року № 2508/0/15-17 Рада зазначила, що заява адвоката, адресована голові Київського окружного адміністративного суду (у якій адвокат вказав на допущені, на його думку, суддями під час розгляду справи грубі порушення закону та запропонував передати справу на розгляд іншої колегії суддів), хоча і є позапроцесуальною формою звернення представника сторони у конкретній справі, що не узгоджується з положеннями частини другої статті 43 Правил адвокатської етики, затверджених установчим з'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 року, однак не є втручанням у здійснення суддями правосуддя, оскільки її було розглянуто заступником голови Київського окружного адміністративного суду та надано заявнику вичерпну відповідь щодо відсутності у голови суду повноважень для вирішення порушених у цьому зверненні питань.

У висновку члена Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Дніпропетровського окружного адміністративного суду (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 8 лютого 2018 року № 389/0/15-18) також зазначено, що висловлене адвокатом у заяві про забезпечення позову прохання вирішити її у не передбачений КАС України спосіб може свідчити про зловживання ним своїми процесуальними правами та підлягає вирішенню в порядку та з наслідками, встановленими процесуальним законодавством. Викладені суддею факти стосовно цих та інших дій адвоката можуть бути підставою для звернення до дисциплінарних органів адвокатури з метою притягнення його до дисциплінарної відповідальності у порядку, визначеному Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Підстав для застосування Радою заходів, передбачених статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», не вбачається.

У висновку, складеному за результатами перевірки повідомлення судді Обухівського районного суду Київської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 7 серпня 2018 року № 2534/0/15-18) член Вищої ради правосуддя зазначив: «як убачається з тексту заяви (міркування) про недовіру судді, адвокат, який представляв інтереси позивачів, діяв у межах та у спосіб, які передбачені ЦПК України. Заявлення адвокатом недовіри судді, клопотань, заперечень щодо дій головуючого не суперечить положенням цивільного процесуального законодавства та не є спробою тиску чи впливу на суд. Звернення адвоката до суду з необґрунтованими заявами може свідчити про зловживання процесуальними правами, наданими чинним законодавством, а не про вчинення тиску на суд.

Схожі правові позиції наведено у рішеннях Вищої ради правосуддя від 8 серпня 2017 року № 2377/0/15-17, від 21 листопада 2017 року № 3720/0/15-17 та № 3721/0/15-17, у висновках членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями: суддів Дарницького районного суду міста Києва (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 2 жовтня 2018 року № 3057/0/15-18), судді Стрийського міськрайонного суду Львівської області (рішення Ради від 6 листопада 2018 року № 3355/0/15-18), судді господарського суду Запорізької області (рішення від 13 грудня 2018 року № 3864/0/15-18), судді Солом'янського районного суду міста Києва (рішення від 18 грудня 2018 року № 3952/0/15-18) тощо.

У висновку про відсутність підстав для вжиття заходів реагування за повідомленням судді Ульянівського районного суду Кіровоградської області (затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 30 серпня 2018 року № 2774/0/15-18) членом Вищої ради зауважено, що висловлення певною особою працівником апарату суду наміру звернутися зі скаргами та повідомленнями про злочин стосовно дій судді, з якими така особа не погоджується, не може свідчити про втручання у здійснення правосуддя. У разі якщо висловлення певних намірів мало місце у грубій формі і було здійснено адвокатом, зацікавлені особи можуть звернутися у встановленому законом порядку до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Суддя Мар'їнського районного суду Донецької області повідомив Вищу раду правосуддя про те, що захисник у кримінальному провадженні переслідувала суддю на шляху до нарадчої кімнати, наполягаючи на прийнятті рішення на користь обвинуваченого та погрожуючи судді створенням проблем. Вища рада правосуддя дійшла висновку, що повідомлені суддею обставини не потребують її реагування (відповідний висновок члена Вищої ради правосуддя затверджений рішенням Ради від 29 листопада 2018 року № 3655/0/15-18).

5.5. В окремих випадках Рада виявляла ознаки протиправного тиску на суд з боку адвокатів. З цього приводу слід зазначити, що втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя з боку адвоката як особи, яка здійснює професійну правову діяльність відповідно до Конституції та законів України, може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної та кримінальної відповідальності.

Наприклад, перевіривши повідомлення суддів Заводського районного суду міста Запоріжжя, Вища рада правосуддя встановила, що під час розгляду кримінальної справи адвокатами та частиною потерпілих було заявлено повторний відвід суддям. У заяві про відвід, оголошеній одним із адвокатів, суду погрожували бойкотом та перешкоджанням його роботі у разі незадоволення відводу. З аудіозапису судового засідання вбачається, що після відмови у задоволенні заяви про відвід засідання було зірване, лунали обурливі викрики з образливими висловлюваннями на адресу суддів. На неодноразові заклики суддів не порушувати порядок ведення судового засідання присутні у залі не реагували. У рішенні від 26 грудня 2017 року № 4273/0/15-17 Вища рада правосуддя зазначила, що вказані факти свідчать про намагання потерпілих чинити тиск на суд для ухвалення рішення, в якому вони зацікавлені. Підписуючи заяву про відвід відповідного змісту, адвокати мали розуміти, що у такий спосіб легітимізують серед потерпілих ідею щодо можливості тиску на суд шляхом перешкоджання його діяльності для ухвалення бажаного рішення.

У рішеннях від 14 листопада 2017 року № 3682/0/15-17 та від 26 червня 2018 року № 2063/0/15-18 Вища рада правосуддя з огляду на обставини справи дійшла висновку, що зловживання адвокатами правом на звернення до Вищої ради правосуддя із дисциплінарними скаргами на дії суддів має ознаки тиску на суд з метою спонукання судді до ухвалення певного рішення.

5.6. Рішеннями від 24 травня 2018 року № 1531/0/15-18 та від 26 червня 2018 року № 2063/0/15-18 Вища рада правосуддя звернулась до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури стосовно притягнення до передбаченої законом відповідальності адвокатів за вчинення дій, які свідчать про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя.

Вказані рішення було повернуто без розгляду у зв'язку із тим, що, на переконання дисциплінарних комісій, вони не відповідали вимогам Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 року № 120 (зі змінами), зокрема у зв'язку із відсутністю платіжного документа про оплату за організаційно-технічне забезпечення їх розгляду.

Листом від 16 серпня 2018 року № 28619/0/9-18 Вища рада правосуддя звернулася до Національної асоціації адвокатів України із пропозицією щодо приведення Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, у відповідність із нормами глави 10 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та забезпечення можливості Вищої ради правосуддя реалізувати конституційні повноваження щодо забезпечення незалежності суддів.

Проаналізувавши положення законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», Рада адвокатів України дійшла висновку про наявність підстав для звільнення Вищої ради правосуддя від плати за організаційно-технічне забезпечення

розгляду заяв (скарг) щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність.

Рішенням Ради адвокатів України від 8 вересня 2018 року № 131 внесено відповідні зміни до рішення Ради адвокатів України від 23 вересня 2017 року № 203 про встановлення плати за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяв (скарг) до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЗА ФАКТАМИ ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ

1. Однією з гарантій незалежності судді є особливий порядок притягнення його до кримінальної відповідальності. Зокрема, судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником.

Водночас на сьогодні склалася практика, коли Генеральний прокурор (його заступник) самостійно складає та підписує повідомлення про підозру судді, проте доручає іншому прокурору вручити його судді. Вища рада правосуддя пропонує Генеральному прокурору здійснити додатковий правовий аналіз питання щодо правомірності вручення судді повідомлення про підозру іншою особою ніж визначена у пункті 3 частини першої статті 481 КПК України, з урахуванням необхідності неухильного додержання основних гарантій незалежності суддів.

2. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» ДСА України зобов'язано забезпечити виконання Службою судової охорони повноважень щодо охорони та підтримання громадського порядку в судах до 1 січня 2019 року. На період до початку роботи Служби судової охорони зазначені обов'язки покладено на підрозділи Національної поліції та Національної гвардії України. Вищою радою правосуддя виявлено неналежну охорону приміщень судів зазначеними структурами, що ставить під загрозу можливість безстороннього та незалежного функціонування судової системи.

3. Суддя зобов'язаний повідомляти Вищу раду правосуддя та Генерального прокурора про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання. Зазначене повідомлення має «увімкнути» відповідні правові механізми забезпечення конституційних гарантій незалежності та недоторканності суддів.

Повідомлені суддею відомості повинні вноситися Генеральною прокуратурою України до ЄРДР у порядку та в строки, визначені статтею 214 КПК України, і перевірятися у межах кримінального провадження із дотриманням вимог КПК України.

4. Перевірка повідомлень суддів про втручання у їхню діяльність щодо здійснення правосуддя з боку службових осіб регіональних прокуратур тими самими прокуратурами зумовлює наявність конфлікту інтересів щодо прийняття об'єктивного і неупередженого рішення.

5. Передбачена статтею 375 КК України можливість притягнення судді до кримінальної відповідальності за прийняття завідомо неправосудного судового рішення використовується слідчими, прокурорами як засіб тиску на суддю з метою отримання бажаних результатів розгляду справи або як помста за ухвалення рішення всупереч правовій позиції прокурора. Така ситуація є загрозовою для засад демократичного устрою, забезпечення прав та свобод людини і громадянина через можливе зниження їх рівня захисту судом.

6. Втручання прокурора у професійну діяльність судді є дисциплінарним проступком. У разі виявлення ознак тиску на суд з боку прокурорів Вища рада правосуддя вносить Генеральному прокурору подання про виявлення та притягнення до відповідальності винних осіб.

Зазначене подання Вищої ради правосуддя є підставою для призначення Генеральним прокурором службового розслідування за участю Генеральної інспекції Генеральної прокуратури України з метою перевірки обставин втручання прокурорів у діяльність суддів та ініціювання за його результатами (у разі наявності відповідних підстав) дисциплінарного провадження щодо прокурорів.

7. Враховуючи спеціальний правовий статус судді, процедура притягнення його до кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав має бути проведена без невинувинуваної тяганини. Безпідставне затягування досудового розслідування кримінальних проваджень за фактом вчинення суддею злочину під час здійснення правосуддя може розцінюватися Вищою радою правосуддя як втручання у професійну діяльність судді.

8. Суддю, який підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, може бути тимчасово відсторонено Вищою радою правосуддя від здійснення правосуддя. Водночас перебування судді у статусі підозрюваного невинувинувано довгий час може свідчити про неналежну обґрунтованість підозри. Відповідно до правової позиції Ради загальний максимальний строк тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (на стадії досудового розслідування) становить чотири місяці, протягом яких досудове слідство має бути завершеним.

9. За змістом функціональних обов'язків поліція належить до правоохоронних, а не контролюючих органів, її працівники здійснюють оперативно-розшукові заходи. Вжиття превентивних поліцейських заходів урегульовано статтею 31 Закону України «Про Національну поліцію», при цьому проведення перевірок суддів щодо дотримання вимог антикорупційного законодавства цим Законом до таких заходів не віднесено. Вчинення зазначених дій підрозділами захисту економіки Національної поліції може бути розцінено як намагання ініціювати збір інформації у не передбачений законом спосіб та фактичне перебирання на себе повноважень державних органів, уповноважених на здійснення функцій контролю у сфері запобігання та протидії корупції.

Вища рада правосуддя пропонує НАЗК скоординувати в межах компетенції діяльність уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції з метою усунення дублювання повноважень.

10. Надсилання до суду депутатських звернень із повідомленнями про здійснення «депутатського контролю» за розглядом справи або із проханнями чи пропозиціями щодо вирішення конкретних судових справ Вища рада правосуддя розцінює як вплив на суд, втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, що негативно позначається на авторитеті судової влади.

11. Враховуючи міжнародні стандарти взаємовідносин між різними гілками влади у демократичній правовій державі та положення українського законодавства, Вища рада правосуддя наголошує на необхідності забезпечення взаємної поваги під час здійснення оцінки та критики судових рішень посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, народними депутатами України і депутатами місцевих рад.

12. Прояв зневаги до суду, непокори розпорядженням головуєчого, порушення порядку в судовому засіданні або правил поведінки у приміщенні суду Вища рада правосуддя не розцінює як втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя у

розумінні законів України «При судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя». Умисні дії, які свідчать про неповагу до суду, є підставою для вирішення судом питання про притягнення винних осіб до відповідальності за статтею 185-3 КУпАП.

13. Повноваження судді в судовому засіданні з розгляду справи підтверджуються мантією та нагрудним знаком судді. Заявлення учасниками судових справ вимог до головуючого судді (колегії суддів) щодо пред'явлення службового посвідчення судді не узгоджуються з положеннями процесуального закону.

Особи, які, перебуваючи у судовому засіданні з розгляду справи, з метою його зриву та впливу на суд викликають співробітників поліції для фіксації злочину, який, на їхнє переконання, полягає у відсутності повноважень у головуючого (або колегії суддів) розглядати справу (у зв'язку із відсутністю або відмовою судді пред'явити службове посвідчення, «невідповідністю такого посвідчення вимогам закону», «підробленням посвідчення», «утворенням суду у незаконний спосіб» тощо), мають бути притягнуті до адміністративної або кримінальної (залежно від обставин справи) відповідальності.

14. Звернення до суду у позапроцесуальний спосіб розгляду судом не підлягають. Водночас такі звернення не завжди створюють ризики для незалежності судді під час здійснення правосуддя.

15. Якщо суддя вважає, що поширена у ЗМІ інформація щодо нього або результатів розгляду ним конкретної судової справи є неправдивою чи неповною та може спотворити уявлення громадськості про суд або зашкодити авторитету правосуддя, йому слід залучати прес-службу суду для висвітлення в межах, дозволених законом, об'єктивних відомостей про стан розгляду справи та роз'яснення прийнятих у ній рішень.

16. Враховуючи розповсюдження необґрунтованої та невиправданої критики суддів з боку ЗМІ, представників органів державної влади, активістів, випадків навмисної дискредитації суддів, Вища рада правосуддя вважає за необхідне створення на постійній основі Незалежної експертної ради за участі представників Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Вищої ради правосуддя, інших органів та установ системи правосуддя, Міністерства інформаційної політики України, а також телерадіоорганізацій, провідних медіа-організацій, журналістських організацій та міжнародних експертів з метою надання незалежних експертних висновків щодо дотримання права громадян на повну та достовірну інформацію про діяльність судової влади; розробки дієвого механізму реагування на поширення інформації про діяльність судової системи України з порушенням вимог Закону України «Про телебачення і радіомовлення», підготовки додаткових методичних рекомендацій для суддів-спікерів щодо алгоритму дій у випадку поширення телерадіоорганізацією неправдивої, недостовірної інформації про діяльність судів та суддів, інформації, яка шкодить суспільній моралі, зачіпає інтереси вразливих верств населення тощо.

17. Особливості посади та професійної діяльності судді нерідко зумовлюють висловлення учасниками судових справ або вільними слухачами різноманітних погроз на адресу суддів. Іноді такі висловлювання пов'язані з емоційним сприйняттям рішень або процесуальних дій судді та не відповідають дійсним намірам особи щодо спричинення будь-якої шкоди. В інших випадках адресовані суддям погрози дають їм обґрунтовані підстави для занепокоєння щодо власної безпеки та безпеки їхніх близьких, а отже, створюють реальну загрозу суддівській незалежності. Кожен факт висловлення в усній або письмовій формі

погрози судді має бути ретельно перевірений правоохоронними органами у порядку, встановленому КПК України.

18. Виходячи зі змісту статей 126, 129 Конституції України, статей 6, 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статті 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та розглядаючи їх у системному взаємозв'язку, Рада вважає, що впливом, тиском або втручанням у діяльність судді є дії, які здійснюються у не передбачений процесуальним законом спосіб із метою перешкодити виконанню суддею службових обов'язків або домогтися винесення неправосудного рішення. Реалізація громадянами та їх об'єднаннями наданих законом прав не може вважатися втручанням у здійснення правосуддя.

19. Заявлення відводу судді в судовому засіданні є процесуальним правом учасників справи. Доводи, що наводяться на обґрунтування таких заяв, відповідають власному баченню особи стосовно питань, пов'язаних із розглядом справи, і не можуть бути підставою для вжиття Вищою радою правосуддя заходів щодо забезпечення суддівської незалежності. При цьому заявлення судді невмотивованих та надуманих відводів може свідчити про зловживання процесуальними правами, а не про вчинення тиску на суд.

20. Звернення учасника судового провадження до Вищої ради правосуддя з дисциплінарною скаргою на дії судді до закінчення розгляду справи Рада не розцінює як втручання у його діяльність щодо здійснення правосуддя, крім випадків, коли такі звернення мають очевидні ознаки тиску на суддю з метою перешкодити виконанню професійних обов'язків або схилити до винесення неправосудного рішення.

21. Реалізація особою права повідомити про ознаки кримінального правопорушення (зокрема, передбаченого статтею 375 КК України), якщо є підстави вважати, що її права порушені, є правомірною поведінкою особи, яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою. При цьому особа, яка звернулася із заявою про вчинення суддею кримінального правопорушення під час здійснення правосуддя, має відповідати за її зміст. Оцінка обґрунтованості заяви (повідомлення) про злочин (кримінальне правопорушення), у тому числі щодо наявності у діях особи ознак тиску на суд (стаття 376 КК України) або завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (стаття 383 КК України), здійснюється відповідним слідчим (прокурором), до якого надходить така заява (повідомлення).

22. Як засвідчує статистика Вищої ради правосуддя, усвідомлення безкарності протиправних дій, спрямованих на перешкоджання виконанню суддями професійних обов'язків, тиск на суд з метою отримання бажаного судового рішення, обумовлює вчинення подібних правопорушень в майбутньому, в результаті чого унеможливорюється здійснення правосуддя в окремих справах.

Рада звертає увагу правоохоронних органів, що відсутність належної реакції на прояви впливу на суддів є неприпустимою для правової держави.

23. Втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя з боку адвоката як особи, яка здійснює професійну правову діяльність відповідно до Конституції та законів України, може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної чи кримінальної відповідальності.

ДОДАТКИ

**Правовий висновок Львівського національного університету імені Івана Франка
від 11 червня 2018 року**

щодо застосування положень частини четвертої статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини першої статті 481 КПК України в аспекті правомірності/неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування

Заступнику Голови

Вищої ради правосуддя

Беляневичу В.Е.

Шановний **Вадиме Едуардовичу,**

на кафедрі кримінального процесу і криміналістики надійшов Ваш лист від 30.05.2018р. № 17945/0/9-18 з проханням висловити правову позицію щодо правомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування.

Дане питання було обговорено на засіданні кафедри. Члени кафедри дійшли наступного висновку. Суть його, без розширеного обґрунтування, полягає у наступному:

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК України, письмове повідомлення про підозру судді здійснюється Генеральним прокурором або його заступником. У мовознавстві слово «здійснювати» тлумачиться як «запроваджувати, втілювати в життя, виконувати, робити що-небудь».

Згідно ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України. В останній же однозначно встановлено обов'язок уповноваженої службової особи, у даному випадку Генерального прокурора або його заступника, вручити письмове повідомлення про підозру за наявності передбачених законом підстав. Здійснення Генеральним прокурором України або його заступником письмового повідомлення про підозру охоплює й вручення цього процесуального акта судді. Дане нормативне положення є додатковою гарантією незалежності і недоторканності суддів та їх діяльності аналогічно стосовно народних депутатів.

Положення ст. 36 КПК України, насамперед, регламентує повноваження прокурора-процесуального керівника, в межах яких допускається надання доручення слідчому чи органу досудового розслідування щодо проведення процесуальних дій. Важливо, що процесуальне керівництво у кримінальному провадженні щодо судді може здійснювати будь-який уповноважений на це прокурор, у передбаченому законом порядку. Водночас, в ч.4-6 зазначеної ст.36 КПК України передбачаються повноваження Генерального прокурора, керівника регіональної прокуратури та їх заступників за посадою як суб'єктів, на яких покладено обов'язок здійснення процесуального контролю за діяльністю прокурора-процесуального керівника нижчого рівня, і не можуть бути реалізовані іншими прокурорами за їхнім дорученням. Такі ж повноваження керівників Генеральної прокуратури за посадою визначені також у ст.481 КПК України, а тому виключають можливість доручення Генеральним прокурором чи його заступником виконання процесуального обов'язку, закріпленого у ч.1 ст.481 КПК України, іншим уповноваженим службовим особам (слідчому, прокурору).

Таким чином, обов'язок вручення повідомлення про підозру судді є виключним повноваженням Генерального прокурора України або його заступника, які належать їм за посадою і не пов'язуються із виконанням повноважень процесуального керівника. Такий висновок узгоджується із ч. 4,5,6,9 ст.49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», які визначають виключні повноваження Генерального прокурора або його заступника у кримінальних провадженнях щодо судді.

У зв'язку з цим, прокурорська практика повідомлення судді про підозру іншим прокурором, слідчим, за дорученням Генерального прокурора або його заступника, на наш погляд, не відповідає чинному кримінально-процесуальному законодавству України та є порушенням встановленої ним процесуальної форми.

З повагою, -

завідувач кафедри

кримінального процесу та криміналістики

доктор юридичних наук, професор

академік НАПрН України

В.Т. Нор

**Правовий висновок Національної школи суддів України
від 19 червня 2018 року**

щодо застосування положень частини четвертої статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини першої статті 481 КПК України в аспекті правомірності/неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування

**ВИЩА КВАЛІФІКАЦІЙНА КОМІСІЯ СУДДІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ**

Адреса: вул. Жилянська, 120 А, м. Київ, 01032

Тел/факс: +38 044 597 09 30; e-mail: info@nsj.gov.ua

Код ЄДРПОУ 37451388

19 чер 2018 № 19-05/2155
на № 17204/0/9-18 від 24.05.2018

**Голові Вищої ради правосуддя
Бенедисюку І.М.**

м. Київ, вул. Студентська, 12-А

Щодо повідомлення судді про підозру

Шановний Ігорю Михайловичу!

У відповідь на Ваш лист від 24.05.2018 р. № 17204/0/9-18 щодо надання правового висновку стосовно застосування положень ч. 4 ст. 49 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та ч. 1 ст. 481 КПК України в аспекті правомірності / неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування повідомляємо наступне.

Частиною 4 ст. 49 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" передбачено, що судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником.

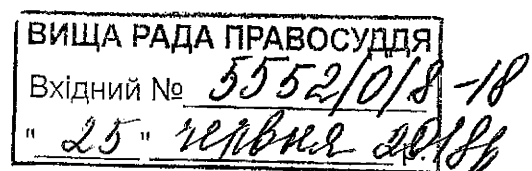
Згідно п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру здійснюється судді, судді Конституційного Суду України – Генеральним прокурором або його заступником.

У главі 22 КПК України зазначено, що письмове повідомлення про підозру "складається" (ч. 1 ст. 277 КПК України) та "вручається" (ч. 1 ст. 278 КПК України).

Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 36 КПК України прокурор, як процесуальний керівник досудового розслідування, уповноважений "повідомляти особі про підозру".

Поняття "повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення" у КПК України вживається у двох значеннях:

- для позначення відповідного процесуального акту;

- для позначення відповідної процесуальної дії стосовно складення та вручення повідомлення особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення.

При цьому, складання повідомлення про підозру – це прийняття слідчим, прокурором у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування процесуального рішення про повідомлення особи про підозру і письмове оформлення його у вигляді акта-документа.

Вручення ж повідомлення про підозру – це такі дії слідчого, прокурора, після складання повідомлення про підозру, які полягають в особистій фактичній передачі ними особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, даного акта-документа, що супроводжується роз'ясненням прав і обов'язків, передбачених ст. 42 КПК України.

Відсутність єдності доктринального тлумачення та судової практики в частині вирішення питання про можливість Генерального прокурора, його заступника доручити слідчому на підставі п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України вручення письмового повідомлення про підозру судді, може бути пов'язана із формулюванням ст. 481 КПК України згідно якого "письмове повідомлення про підозру здійснюється". З такого формулювання незрозуміло, чи зобов'язаний прокурор відповідного рівня лише скласти письмове повідомлення про підозру, чи скласти відповідне повідомлення і вручити його.

Для вирішення поставленого питання необхідно звернутися до телеологічного тлумачення вказаної норми, що передбачає з'ясування її змісту за допомогою її мети. При цьому метою норми права виступають певні цінності, які досягаються внаслідок реалізації норми права.

Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої ст. 126 Конституції України та частини другої ст. 13 Закону України "Про статус суддів" (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) звернув увагу на те, що "незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Недоторканність суддів – один із елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Додаткові гарантії незалежності і недоторканності суддів, крім уже передбачених Конституцією України можуть встановлюватися також законами".

Відповідно до п.1 ч. 5 ст. 48 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" незалежність судді забезпечується особливим порядком притягнення його до відповідальності. Відповідно ж до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України

притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Таким чином, з точки зору телеологічного тлумачення, особливий порядок повідомлення судді про підозру, передбачений ч. 1 ст. 481 КПК України, має на меті забезпечення незалежності судді, тобто створення сприятливих умов для реалізації ним власних повноважень та закріплення гарантій захисту від можливого незаконного впливу.

Суть процесуальної гарантії, передбаченої ч. 1 ст. 481 КПК України, полягає у тому, що рішення про обґрунтованість підозри щодо судді може прийматися виключно прокурорами найвищого рівня.

Це зумовлено тим, що саме у повідомленні про підозру викладається позиція прокурора щодо можливої винуватості особи, яка формується на підставі оцінки доказів та ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, а також оцінці кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ст. 94 КПК України).

Вручення ж письмового повідомлення про підозру є лише доведенням до відома особи суті прийнятого рішення, а отже участь у цій процесуальній дії для прокурора, передбаченого ч. 1 ст. 481 КПК України, не є обов'язковою. На користь такого тлумачення норми може свідчити положення ч. 1 ст. 278 КПК України, якою передбачено, що у разі неможливості вручення повідомлення про підозру слідчим або прокурором, зокрема, у разі невстановлення місцезнаходження особи, щодо якої обсяг доказів визнано достатнім для повідомлення їй про підозру, повідомлення про підозру вручається у спосіб передбачений для вручення повідомлень, тобто за допомогою засобів поштового зв'язку.

З огляду на вищевказане, вважаємо, що Генеральний прокурор, його заступник, правомочні доручити слідчому на підставі п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України вручення письмового повідомлення про підозру судді.

З повагою

Ректор

М.В. Оніщук

**Наукова позиція Національної академії прокуратури України
від 22 червня 2018 року**

щодо застосування положень частини четвертої статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини першої статті 481 КПК України в аспекті правомірності/неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування

НАУКОВА ПОЗИЦІЯ

щодо застосування положень ч. 4 ст. 49 Закону України „Про судоустрій і статус суддів” та ч. 1 ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України в аспекті правомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування

Однозначної наукової позиції вчених стосовно здійснення процедури вручення повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту на цей час ще немає. Частина науковців вважає, що повідомлення про підозру як процесуальна дія є компетенцією уповноваженого суб'єкта, яким може бути прокурор, що здійснює повноваження процесуального керівника у конкретному кримінальному провадженні. Інші вчені переконані, що будь-яке розширене тлумачення вимог ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), що визначає особливості повідомлення про підозру суддям, не допускається.

Доводи першої групи вчених зводяться до того, що особливий порядок кримінального переслідування чи початку притягнення спеціальних суб'єктів до кримінальної відповідальності обумовлений певними об'єктивними обставинами, зокрема підвищеними правовими гарантіями незалежності їх професійної діяльності та невтручання у таку діяльність інших осіб, колом відповідальних завдань, які вони виконують.

При цьому необхідно враховувати дуалізм правової природи повідомлення про підозру, який не дає можливості однозначно відповісти, що ж дійсно мав на увазі законодавець, закріплюючи ту чи іншу конкретну правову норму. Наприклад, у ст. 481 КПК України йдеться про письмове повідомлення про підозру. У цьому випадку не виникає сумніву, що мається на увазі повідомлення про підозру як певне процесуальне рішення. Тим не менше, КПК України не визначає його процесуальним рішенням, про що свідчать положення ст. 110 КПК України, де визначено, що процесуальним рішенням слідчого чи прокурора є постанова, а також обвинувальний акт – спеціальне процесуальне рішення, яким закінчується досудове розслідування.

Якщо ж звернутися до положень ч. 4 ст. 49 Закону України „Про судоустрій і статус суддів”, то в ній закріплено, що судді може бути повідомлено про підозру лише Генеральним прокурором або його заступником. Очевидно, що у цій частині йдеться про вчинення процесуальної дії – повідомлення про підозру, що включає два етапи: складання повідомлення та його вручення. Перелік суб’єктів, які складають повідомлення про підозру, законодавством визначено, проте, хто саме повинен його вручати, чітко не передбачено. Разом з цим особа може вважатися підозрюваним лише з того моменту, коли їй таке повідомлення вручено, а не тоді, коли воно складено. Єдиним винятком є ситуація, коли невідоме місцезнаходження такої особи. Лише тоді особа визнається підозрюваним без особистого вручення повідомлення про підозру.

У цьому контексті формується й відповідна практика. Якщо розглядати процедуру повідомлення про підозру як гарантію незалежності судової влади з точки зору існування двох складових – складання (підписання) і, відповідно, вручення повідомлення про підозру, важливо відповісти на питання: в чому ж полягає зміст порушення процесуальної гарантії захисту від незаконного початку переслідування судді? Видається, що не у порушенні власне самої процедури вручення такого повідомлення про підозру, яке підписано і складено належним суб’єктом. Адже вручення повідомлення про підозру спеціальному суб’єкту виключно Генеральним прокурором чи його заступниками не завжди можливе з огляду на об’єктивні обставини – треба розуміти, скільки правопорушень за участю таких суб’єктів відбувається в країні протягом одного календарного дня. Натомість формальне виконання цих вимог заступником Генерального прокурора теж не буде належною правовою гарантією дотримання прав підозрюваного. Тобто, знову ж таки, абсолютизація цієї процедури і визначення такого повноваження лише за Генеральним прокурором чи його заступником не забезпечує тих реальних гарантій, які складають особливий процесуально-правовий статус спеціальних суб’єктів.

Звичайно, мають бути дотримані й інші правові гарантії цієї процесуальної дії, зокрема, вручення повідомлення має відбуватися в день його складення (ч. 1 ст. 278 КПК України), супроводжуватися повідомленням про права та обов'язки підозрюваного (ч. 8 ст. 42 КПК України) тощо. Тим не менше, як уже наголошувалося, у Законі чітко не передбачено вручення повідомлення про підозру виключно тим, хто склав це повідомлення. Однак вручати таке повідомлення, без сумніву, повинен лише уповноважений суб'єкт. І ним є або прокурор – процесуальний керівник у кримінальному провадженні, або прокурор, який склав (підписав) це повідомлення.

Друга група науковців мотивує свою позицію тим, що відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України до поняття „прокурор” відносяться особи, які обіймають посади, передбачені ст. 17 Закону України „Про прокуратуру”, та діють у межах своїх повноважень. Також слід враховувати положення ст. 15 Закону України „Про прокуратуру”, де міститься перелік посад прокурорів, наділених повноваженнями здійснювати з підстав та в порядку, визначених КПК України, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 36 КПК України прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням конкретного кримінального правопорушення, дійсно уповноважений, як зазначено у рішеннях Вищого адміністративного суду України від 18 січня 2016 року № 800/408/15 та Верховного Суду від 2 квітня 2018 року № 800/536/17, доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України). Відповідні письмові доручення та вказівки прокурора є обов'язковими для виконання слідчим (ч. 4 ст. 40 КПК України).

Згідно з вимогами п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням уповноважений, крім іншого, повідомляти особі про підозру. Підстави та загальний порядок повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення безпосередньо передбачені у главі 22 КПК України „Повідомлення про підозру” (ст.ст. 276–279 КПК України).

При цьому письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором (ч. 1 ст. 277 КПК України). Вручається особі письмове повідомлення про підозру, за загальним правилом, в день його складання слідчим або прокурором (ч. 1 ст. 278 КПК України).

Слід зазначити, що вказані вище норми містяться у розділах I „Загальні положення”, II „Досудове розслідування” КПК України та визначають загальний порядок повідомлення особі про підозру. Суб’єктом повідомлення про підозру у цьому випадку є будь-який прокурор, призначений керівником органу прокуратури здійснювати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у конкретному кримінальному провадженні. Повідомлення про підозру здійснюється у загальному порядку будь-якій особі, без виокремлення якоїсь окремої групи чи категорії таких осіб.

Водночас відповідно до формулювання, яке міститься у ч. 1 ст. 276 КПК України, особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 „Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб” розділу VI „Особливі порядки кримінального провадження” КПК України. Застосування особливого порядку кримінального провадження стосовно осіб, указаних у переліку глави 37 КПК України, означає, що кримінальне провадження щодо них здійснюється за загальними правилами, встановленими цим Кодексом, однак із обов’язковим урахуванням низки особливостей та особливих процедур, визначених у статтях цієї глави.

Зокрема, у ст.ст. 480–483 КПК України закріплено перелік осіб, щодо яких застосовується особливий порядок кримінального провадження, у тому

числі й судді. Визначаються особливості притягнення суддів до кримінальної відповідальності, їх затримання, обрання суддям запобіжного заходу.

У статті 481 КПК України передбачено особливості повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, зокрема й суддям. Так, у п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК України зазначено, що письмове повідомлення про підозру судді здійснюється Генеральним прокурором або його заступником.

Тобто посадовими особами, які згідно з цією правовою нормою наділені процесуальними повноваженнями повідомляти суддям про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, визначено тільки Генерального прокурора або його заступника. Таке визначення і становить зміст особливості повідомлення про підозру суддям у частині суб'єктів цієї процесуальної дії як складової особливого порядку кримінального провадження, передбаченого розділом VI КПК України. При цьому інших осіб, що окрім Генерального прокурора або його заступника мають право здійснювати такі процесуальні дії щодо суддів, у чинному КПК України не передбачено.

Слід пам'ятати, що повідомлення про підозру як комплексна процесуальна дія складається з підготовки самого повідомлення та його безпосереднього вручення особі. Відповідно до вимог ст. 276 та ч. 1 ст. 278 КПК України, які визначають порядок повідомлення про підозру, таке повідомлення здійснюється шляхом вручення особі письмового повідомлення про підозру, під час якого підозрюваному також роз'яснюються його права.

Згідно з вимогами ст. 277 КПК України до змісту письмового повідомлення про підозру відноситься, серед іншого, підпис прокурора, який здійснив повідомлення, тобто прокурора, який склав та вручив особі письмове повідомлення про підозру.

Зазначені норми встановлюють обов'язок як складання, так і вручення повідомлення про підозру одним і тим же суб'єктом, у тому числі Генеральним прокурором або його заступником у разі повідомлення про підозру судді. Разом з тим не містять будь-яких положень щодо можливості

виконання цієї процесуальної дії різними суб'єктами, тобто вручення особі повідомлення, складеного іншим прокурором, слідчим тощо.

Положення ст. 481 КПК України, які визначають особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб, також не передбачають можливості вручення судді письмового повідомлення про підозру іншою посадовою особою окрім Генерального прокурора або його заступника, не містять приписів щодо можливості доручити (передоручити) здійснення такого повідомлення іншому прокурору чи слідчому.

Враховуючи викладене, пріоритетний характер у цьому випадку має особливий порядок застосування вказаної процесуальної дії порівняно із загальним порядком, передбаченим у ст. 36 КПК України, де визначаються загальні повноваження прокурора, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, зокрема повноваження доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення.

Зазначений вище особливий порядок повідомлення про підозру судді має винятковий характер та безумовно надає додаткові гарантії дотримання незалежності і недоторканності суддів, які мають особливий правовий статус, передбачений ст. 26 Конституції України та ст. 49 Закону України „Про судоустрій і статус суддів”.

Підсумовуючи, можемо констатувати відсутність єдиної позиції щодо вирішення вказаного питання як в теорії, так і на практиці. При цьому згідно з ч. 5 ст. 13 Закону України „Про судоустрій і статус суддів” висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Варто зазначити, що рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 2 квітня 2018 року № 800/536/17 оскаржено до Великої палати Верховного Суду.

**Головний науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення
участі прокурорів у кримінальному
провадженні Науково-дослідного інституту**

О. Амелін

**Старший викладач відділу
підготовки прокурорів з нагляду
за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову
діяльність, дізнання та досудове слідство
Інституту підвищення кваліфікації прокурорів**

О. Геселев

**Правові висновки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
від 5, 6 липня 2018 року**

щодо застосування положень частини четвертої статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини першої статті 481 КПК України в аспекті правомірності/неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК

щодо питань, порушених Вищою радою правосуддя в листі від 30.05.2018 р. (щодо застосування положень ч. 4 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ч. 1 ст. 481 КПК України в аспекті правомірності/неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування)

На кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого надійшов лист заступника Голови Вищої ради правосуддя Беяневича В. Е. з проханням надати правовий висновок щодо застосування положень ч. 4 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ч. 1 ст. 481 КПК України в аспекті правомірності / неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника, іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування. В контексті звернення можна зазначити наступне:

Щодо розуміння змісту ч. 4 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»:

Відповідно до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання (ч. 1 ст. 48), суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права; втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і має наслідком відповідальність, установлену законом (ч. 2 ст. 48); незалежність судді забезпечується, в тому числі, особливим порядком його притягнення до відповідальності, недоторканністю та імунітетом судді, заборонаю втручання у здійснення правосуддя (ч. 5 ст. 48). Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судді і не посягати на неї (ч. 6 ст. 48). При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України та законом гарантій незалежності судді (п. 7 ст.48).

У статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» конкретизовано зміст одного з елементів незалежності судді – його недоторканність та імунітет. Визначаються обов'язкові механізми і процедури забезпечення недоторканності судді і деякі з них вимагають участі Генерального прокурора або його заступника. Наприклад:

А) судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником.

Б) суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом.

В) продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж порядку на строк не більше двох місяців. Клопотання про продовження строку такого відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше десяти днів до закінчення строку, на який суддю було відсторонено. Вимоги до клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності встановлюються процесуальним законом.

Г) проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.

Зазначені елементи незалежності судді та механізми їх дотримання є обов'язковими для застосування у повному обсязі. Недотримання або порушення будь-якого тягне за собою недотримання конституційного принципу незалежності судді, судової влади в цілому та, відповідно, ставить під законний сумнів можливість людини отримати незалежне, справедливе та об'єктивне правосуддя.

Тому, в контексті заданих питань, можна констатувати, що судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише

Генеральним прокурором або його заступником. І в межах такої процесуальної дії не передбачено іншого суб'єктного складу. Крім того, звертаємо увагу, що в межах реалізації інших механізмів забезпечення недоторканності судді за участі Генерального прокурора або його заступника є додаток «в порядку, встановленому законом». Такий додаток можна розуміти так, що можлива деталізація реалізації відповідної події у Кримінальному процесуальному кодексі України або іншому законі. У випадку закріплення Законом України «Про судоустрій і статус суддів» порядку повідомлення судді про підозру у вчиненні кримінального правопорушення такого додатку не має. Тому можна зробити висновок, що інша процедура не можлива і іншого суб'єкту повідомлення судді про підозру у вчиненні кримінального правопорушення також не може бути. Звісно, така категоричність в деяких випадках на практиці може ускладнювати роботу органів прокуратури, але, без відповідних змін у законодавстві, перекладати або делегувати проведення повідомлення судді про підозру у вчиненні кримінального правопорушення не можливо і повинно оцінюватися як порушення законної процедури із відповідними наслідками.

Щодо розуміння змісту ч. 1 ст. 481 КПК України:

Частина 1 ст. 481 КПК визначає особливості вчинення такої процесуальної дії як повідомлення про підозру такій особі з особливим статусом, як суддя. Зокрема, зазначається, що письмове повідомлення про підозрусудді.... здійснюється Генеральним прокурором або його заступником. Тобто, якщо в загальних засадах вчинення зазначеної процесуальної дії зазначено, що «письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень» (ч.1 ст. 178 КПК), то ч. 1 ст. 481 КПК конкретизує, що по відношенню до судді імперативно визначено, що суб'єктом вчинення зазначеної процесуальної дії може бути лише конкретна особа - Генеральний прокурор або його заступник. Варто зазначити, що загальним терміном «прокурор», що використано в ст. 178 КПК, згідно зі ст. 15 Закону України «Про прокуратуру» охоплюються як керівники прокуратур (в тому числі і Генеральний прокурор) і їх заступники, так і особи, які займають

штатну посаду прокурора в органах прокуратури. Таким чином, ч. 1 ст. 481 КПК називає виключних суб'єктів, які вправі повідомити судді про підозру.

Слід зазначити, ґрунтуючись на системному аналізі положень глави 22 КПК, можемо зробити висновок, що повідомлення про підозру є комплексною процесуальною дією, що складається з таких елементів: 1) складання письмового повідомлення про підозру; 2) вручення письмового повідомлення про підозру; 3) внесення відповідного запису до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Лише вчинення всіх зазначених дій є підставою для виникнення у особи статусу підозрюваного із відповідними правовими наслідками. Стосовно судді, закон (ч. 4 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») імперативно вказує, що суб'єктом вчинення цих дій може бути лише Генеральний прокурор або його заступник. Це означає, що доручати вчинення цієї процесуальної дії в межах повноважень, передбачених ч.2. п.4 ст. 36 КПК прокурору або слідчому Генеральний прокурор або його заступник не можуть і мають вчинити процесуальну дію з повідомлення про підозру судді в день складання такого письмового повідомлення. Порушення порядку повідомлення про підозру має бути наслідком визнання такої процесуальної дії незаконної, а особа визнаватися такою, що не набула статусу підозрюваного.

Висновок підготовлено доктором юридичних наук, професором кафедри організації судових та правоохоронних органів І. В. Назаровим та доктором юридичних наук, професором Москвич Л.М.

**Завідувач кафедри організації
судових та правоохоронних органів
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, д.ю.н, проф.**

Л. М. Москвич

Заступнику Голови
Вищої ради правосуддя
В. Е. Беляневичу

Вельмишановний Вадиме Едуардовичу!

На Ваш лист від 07.06.2018 р. № 125-01-1086 стосовно порядку повідомлення про підозру судді можемо відповісти наступне.

Основним нормативним регулятором порядку здійснення повідомлення про підозру судді є КПК України (глава 22, 37), що передбачає особливий порядок здійснення кримінального провадження щодо цієї категорії осіб, а також Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Метою встановлення таких особливостей є забезпечення конституційних гарантій незалежності та недоторканності судді (ст.126 Конституції України). Конституційний Суд України встановив, що скасування такої гарантії правосуддя, як недоторканність суддів, опосередковано може призвести до обмеження права на судовий захист, гарантованого ст. 55 Основного Закону України, і спрямоване на обмеження прав і свобод людини. На цьому суд наголосив у липні 2012 р., визнавши неконституційними норми законопроекту про внесення змін до Конституції, спрямованих на скасування інституту недоторканності суддів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України. При цьому КСУ підкреслив, що держава і суспільство, висуваючи до суддів та їх професійної діяльності високі вимоги, повинні, в свою чергу, забезпечити їм відповідні додаткові гарантії належного здійснення правосуддя (висновок КСУ № 1-в/2012 у справі про внесення змін до статей 80, 105, 126, 149 Конституції України). Ці положення є вихідними при подальшому аналізі кримінальних процесуальних норм, які регулюють порядок повідомлення про підозру судді.

КПК України передбачає ординарний (глава 22) і особливий порядок (глава 37) повідомлення особі про підозру. Суддя належить до кола осіб, стосовно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження

(п.2 ч. 1 ст.480 КПК України). Специфіка останнього, серед іншого, полягає у тому, що повідомлення про підозру судді здійснюється Генеральним прокурором або його заступником (п.3 ч.1 ст.481 КПК України). Норма аналогічного змісту міститься і в ч. 3 ст.49 «Недоторканність та імунітет судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в якому слова «Генеральним прокурором або його заступником» «підсилені» словом «лише», яке вжите для обмеження у значенні «тільки», «виключно». Це слово належить до групи видільних модальних часток, які слугують для логічного виділення в реченні слів, до яких вони відносяться.

У ракурсі оцінки законності такої процесуальної дії, як повідомлення про підозру судді, законодавець надає особливого значення дотриманню належної правової процедури та такої її компоненти, як вимоги щодо компетентного (належного) суб'єкта її здійснення.

Повідомлення про підозру представляє собою комплекс процесуальних дій, які має вчинити слідчий або прокурор і метою визначення правового статусу особи, стосовно якої у сторони обвинувачення є достатньо підстав припускати, що вона причетна до вчинення кримінального правопорушення. КПК України передбачає певну послідовність (порядок) дій із повідомлення про підозру за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчинення кримінального правопорушення. Цей алгоритм є наступним:

1. Прокурором або слідчим за погодженням з прокурором складається письмове повідомлення про підозру (зміст повідомлення про підозру регламентований у абз. 2 ч. 1 ст. 277 КПК України). У КПК України не встановлено строк (за винятком п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України), протягом якого прокурор або слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані скласти повідомлення про підозру. Тобто момент виникнення в зазначених суб'єктів внутрішнього переконання в наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, момент завершення складання письмового повідомлення про підозру, а також час між цими моментами законодавчо не визначено.

2. Письмове повідомлення про підозру *вручається* в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого *вручення* – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Підкреслимо, що у ч. 1 ст. 278 КПК йдеться саме про вручення, а не передачу. Про обов'язок безпосереднього вручення повідомлення про підозру слідчим, прокурором свідчить і та обставина, що до змісту цього повідомлення законодавець включив, серед іншого, відомості про прізвище та посаду *слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення* (п. 1 абз. 2 ст. 277 КПК України); *підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення* (п. 8 абз. 2 ст. 277 КПК України). Відтак уже при складанні повідомлення про підозру в ньому мають бути зазначені дані про слідчого, прокурора, який здійснив (а фактично – здійснить у майбутньому) повідомлення.

3. Невідкладне внесення слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань дати та часу повідомлення про підозру, правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчинення якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Із викладеного слідує такий висновок: дії, що охоплюються змістом «здійснення повідомлення про підозру», виконуються в такій послідовності і в такі строки: складання письмового повідомлення про підозру; вручення письмового повідомлення про підозру, яке здійснюється в день його складання (за винятком випадків, коли вручення повідомлення про підозру у «звичайному» порядку є неможливим); внесення слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань дати та часу повідомлення про підозру, правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність (здійснюється невідкладно після вручення особі повідомлення про підозру).

Здійснення хоча б одного елемента викладеного вище порядку без дотримання вимог кримінального процесуального закону щодо належного

суб'єкта здійснення повідомлення про підозру судді, на наш погляд, повинно мати наслідком загальну оцінку усього порядку такого повідомлення як незаконного, одним із правових наслідків якого є не набуття особою правового статусу підозрюваного. Із зазначених трьох елементів процедури повідомлення про підозру судді виконання лише одного – останнього - може бути доручене Генеральним прокурором (його заступником) нижчестоящому прокуророві або слідчому, оскільки фіксація факту повідомлення в ЄРДР жодним чином не посягає на гарантії судді, якому повідомлено про підозру.

Висновок. Зазначене дозволяє дійти висновку про те, що слідчі і прокурори, окрім Генерального прокурора та його заступника, не вправі здійснювати повідомлення про підозру судді. Генеральний прокурор і його заступник не вправі доручати іншим учасникам кримінального провадження з боку сторони обвинувачення чи особам, які не є учасниками провадження, здійснення повідомлення про підозру судді.

Враховуючи неоднозначність законодавчого регулювання поставлених у запиті питань, цей висновок відображає власну доктринальну позицію його автора.

З повагою

Завідувач кафедри кримінального процесу та ОРД
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
доктор юридичних наук, професор

О. Г. Шило

**ВІДДІЛ ДІЛОВОДСТВА
ТА АРХІВУ**

вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024
тел. (057) 704-92-93

Заступнику Голови Вищої ради правосуддя

В.Е. Беляневичу

06.01.2018 № 125-01-108В
на № 17944/0/9-18, від 30.05.2018

Шановний Вадиме Едуардовичу!

На Ваш лист від 30.05.2018 р. № 17944/019-18 можемо повідомити наступне.

Загальний порядок повідомлення про підозру передбачений главою 22 КПК. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 КПК. Це означає, що у КПК закріплений єдиний процесуальний порядок повідомлення про підозру будь-якій особі, проте існує категорія громадян України, щодо яких виникають ускладнення кримінальної процесуальної форми, тобто додаткові, порівняно із главою 22 КПК гарантії, що надаються державою.

Так, особливий порядок кримінального провадження передбачений, зокрема, стосовно: 1) народного депутата України; 2) судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) кандидата у Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голови, іншого члена Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; 10) члена Національного агентства з питань запобігання корупції.

Крім того, закон встановлює, що письмово повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

ВИЩА РАДА ПРАВОСУДДЯ
Вхідний № *6088/08-18*
" *11* " *листопада* *2018*

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, члену Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України - Генеральним прокурором або його заступником;

4) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора.

Закріплюючи таку гарантію для названих вище категорій осіб, законодавець був переконаний, що встановлює норму-виняток, застосування якої буде затребуване вкрай рідко, бо саме вони мають бути опорою суспільства, їм ми довіряємо не лише свою долю, а й долю держави, вони не можуть вчиняти дії *contra jus et fas*¹, а якщо таке сталося, то закон мусить передбачити щодо них істотні додаткові гарантії. Правова природа таких гарантій полягає в тому, що вони не можуть розглядатися як особисті привілеї, а навпаки, мають публічно-правове призначення та служать засобом захисту від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання своїх посадових або професійних обов'язків.

Норми, аналогічні ст. 481 КПК, містяться у відповідних законах України, що унормовують статус певних осіб: «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про уповноваженого з прав людини», «Про запобігання корупції», «Про забезпечення права на справедливий суд». Зокрема, у Законі України «Про

¹ Проти закону та справедливості

адвокатуру та адвокатську діяльність» зафіксована імперативна вимога про те, що повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене **виключно** Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (п. 13, ч. 1 ст. 23). Закон України «Про Уповноваженого з прав людини» проголошує, що «Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому **лише** Генеральним прокурором» (ст. 20). Закон України «Про запобігання корупції», закріплюючи, гарантії, які надаються членам Національного агентства з питань запобігання корупції, передбачає, що «Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення члену Національного агентства може бути здійснено **лише** Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора)» (ч. 5 ст. 9). Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» передбачає: «Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення **лише** Генеральним прокурором України або його заступником» (ч. 3 ст. 49).

Отже, використання у наведених Законах частки «лише» і прислівника «виключно» зайвий раз свідчить про надзвичайність, винятковість, безальтернативність нормативного регулювання щодо зобов'язаного вручити повідомлення про підозру суб'єкта.

Глава 22 КПК має назву «Повідомлення про підозру» та складається з наступних статей: «Випадки повідомлення про підозру» (ст. 276); «Зміст письмового повідомлення про підозру» (ст. 277); «Вручення письмового повідомлення про підозру» (ст. 278). Отже, саме така побудова глави дає підстави зробити висновок, що законодавець пов'язує процесуальну діяльність із повідомлення про підозру з *сукупністю* процесуальних дій слідчого та/або прокурора, зміст яких полягає у встановленні юридичних і фактичних підстав для повідомлення про підозру (ст. 276 КПК); складанні письмового процесуального документа (повідомлення про підозру) (ст. 277 КПК) та його врученні особі (ст. 278 КПК).

До речі, наведені три статті не вичерпують зміст діяльності під час повідомлення особі про підозру, бо системне тлумачення норм КПК вказує також на те, що, крім названих дій, під час процесуальної діяльності, пов'язаної із здійсненням повідомлення про підозру, слідчий та/або прокурор зобов'язані встановити точне місцезнаходження особи і саму особу, якій має бути вручено повідомлення про підозру; роз'яснити права підозрюваному, що виступає невід'ємним обов'язковим етапом процедури повідомлення про підозру. Причому на прохання підозрюваного після повідомлення про його права слідчий, прокурор зобов'язані детально роз'яснити кожне із вказаних прав (частини 2, 3 ст. 276 КПК). До того ж слідчий чи прокурор зобов'язані відібрати в особи розписку про те, що їй вручене письмове повідомлення про підозру, із зазначенням часу та дати вручення.

Згідно зі ст. 276 КПК повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, закріпленому ст. 278 КПК, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про вчинення особою кримінального правопорушення. Така підозра органів досудового розслідування формалізується в процесуальному документі «повідомлення про підозру». Таким чином, праву підозрюваного «знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють» (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК) кореспондує обов'язок сторони обвинувачення довести це до його відома, повідомити про наявність підозри.

Згідно з тлумачним словником сучасної української мови «повідомляти» – «сповіщати», тобто давати знати комусь, повідомляти когось про що-небудь; повідомляти заздалегідь; доводити до відома; інформувати².

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – С. 811.

Отже, виходячи з семантики цього поняття правова природа повідомлення про підозру полягає в необхідності довести особі до відома правовий зміст підозри слідчого та/або прокурора, оголосити її.

Для того, щоб особа ознайомилася із змістом підозри, усвідомила її сутність, отримала відповідні роз'яснення, набула процесуального статусу, вона мусить безпосередньо ознайомитися з процесуальним документом, який їй слід вручити, так би мовити, «в руки». Формальне ставлення до цього не досягає мети інституту повідомлення про підозру.

Відповідно до ст. 277 КПК письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором і має містити такі відомості: 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; 4) зміст підозри; 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 7) права підозрюваного; 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Проаналізувавши зміст цієї статті, можемо зайвий раз переконатися у системному характері дій з повідомлення про підозру. Посада прокурора, якій здійснює повідомлення, повинна бути зазначена у цьому процесуальному документі. Той прокурор, який склав повідомлення, або його погодив, повинен довести процедуру повідомлення до логічного завершення – сповістити про своє обґрунтоване припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою, що передбачена у ст. 481 КПК.

Звернення до семантики слова «здійснити» також підтверджує наведену позицію, бо воно означає «стати дійсним, втілювати в життя, робити щонебудь дійсним, реальним»³.

Що ж стосується можливості надання прокурором доручення слідчому на вручення судді повідомлення про підозру, то можна вказати наступне. Частина 2 ст. 19 Конституції України передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) і процесуальні дії в порядку, визначеному КПК. Проте в цій статті унормовується процесуальне становище прокурора – процесуального керівника досудовим розслідування. Крім того, слідчий має діяти в кримінальному провадженні в межах своєї компетенції, тобто він мусить виконувати доручення прокурора – процесуального керівника, якщо ці доручення охоплюються колом його посадових обов'язків. Однак, не можна казати, що компетенція слідчого поширюється на всі процесуальні дії у кримінальному провадженні. Так, слідчий не має права виконати доручення прокурора на підтримання публічного обвинувачення в суді, бо це не охоплюється його компетенцією. З огляду на це можна стверджувати, що правомочність прокурора щодо надання відповідних доручень на проведення процесуальних дій слідчому обмежується компетенцією самого слідчого. Таким чином, здійснення повідомлення про підозру особам, вказаним у главі

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – С. 361.

37 КПК (в тому числі й судді), не входить до кола повноважень слідчого, а отже, не може бути йому доручене (а точніше – передоручене) в порядку п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК.

**Завідувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
доктор юридичних наук, професор**

О. В. Капліна

**Науковий висновок Київського національного університету імені Тараса Шевченка
від 26 липня 2018 року**

щодо застосування положень частини четвертої статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини першої статті 481 КПК України в аспекті правомірності/неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК
щодо застосування положень
частини четвертої статті 49 Закону України “Про судоустрій і статус
суддів” та частини першої статті 481 КПК України, зазначених у листі
заступника Голови Вищої ради правосуддя від 30.05.2018 р.

В отриманому листі за підписом заступника Голови Вищої ради правосуддя В. Е. Беляневича № 17943/0/9-18 від 30.05.2018р. висловлене прохання надати правовий висновок щодо застосування положень ч. 4 ст. 49 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” та ч. 1 ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в аспекті правомірності / неправомірності повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування.

Ознайомившись із запитаннями, вказаними у запиті, обґрунтовуючи свою позицію нормами Конституції України, КПК України, Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, інших законодавчих актів, вважаємо за необхідне зазначити наступне.

1. В правовій доктрині визнається та на законодавчому рівні закріплено, що однією із гарантій незалежності судді є його недоторканність та імунітет (п. 2 ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Під імунітетом в теорії права розуміють спеціальний правовий статус окремого суб'єкта та особливу процедуру притягнення його до відповідальності з метою забезпечення належного виконання цією особою покладеної на неї у державі функції. Норми щодо суддівського імунітету повинні встановлювати певні винятки із загального порядку здійснення кримінального провадження та бути спрямованими як на виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), так і на забезпечення ефективного здійснення суддями своїх професійних функцій. Саме тому чинний КПК України передбачає наявність спеціального, окремого порядку здійснення кримінального провадження щодо судді, одним із елементів якого

є особливості здійснення повідомлення судді про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

2. Загальні положення щодо повідомлення про підозру (підстави для повідомлення про підозру, зміст письмового повідомлення про підозру, процесуальний порядок вручення письмового повідомлення про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР, тощо) містяться у Главі 22 КПК України. Підстави для здійснення повідомлення про підозру зазначені у ч. 1 ст. 276 КПК України: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Разом з тим в абзаці 2 ч. 1 ст. 276 КПК України встановлено, що особливості повідомлення про підозру окремих категорій осіб визначаються главою 37 цього Кодексу. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ними обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, Члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України здійснюється Генеральним прокурором або його заступником.

3. Системний аналіз положень Глав 22 та 37 КПК України, а також інших його положень дає підстави зробити висновок, що сутність повідомлення про підозру в чинному КПК України не розкрита. Натомість, як зазначається у науковій літературі (Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика: монографія / В. О. Гринюк. – К.: Алерта, 2016. – 358 с.), єдиного усталеного підходу щодо розуміння зазначеної правової категорії серед вчених немає, що зумовлює розуміння повідомлення про підозру в таких аспектах: процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до

ст. 276–279 КПК України; процесуальне рішення; процесуальна дія; етап стадії досудового провадження та форма повідомлення; етап досудового розслідування тощо. Такий плюралізм думок щодо повідомлення про підозру та недосконалість положень кримінального процесуального законодавства України, яке регламентує особливий порядок повідомлення судді про підозру, призводить до помилкового тлумачення та неправильного застосування відповідних норм практичними працівниками, а також до низки проблемних питань, наявність яких негативно позначається на ефективності здійснення кримінальних проваджень щодо суддів.

На нашу думку, в теорії кримінального процесу слід чітко розмежовувати: підозру (як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння); письмове повідомлення про підозру (процесуальне рішення); повідомлення про підозру (комплекс процесуальних дій, який включає в себе складання та вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, внесення відповідних відомостей до ЄРДР).

4. Порівняльний аналіз положень Глав 22, 37 КПК України свідчить про те, що законодавець не розкриває зміст поняття «здійснення повідомлення про підозру». У зв'язку із цим виникає питання про суб'єктів складання, підписання та вручення письмового тексту повідомлення про підозру щодо судді.

Відсутність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України нормативних положень щодо розкриття змісту поняття «здійснення повідомлення про підозру» призводить до різного доктринального тлумачення правниками приписів ст. 481 КПК України щодо суб'єкта (суб'єктів) складання та вручення повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, в тому числі і суддям. З цього приводу існують такі точки зору: 1) вручення повідомлення про підозру особам, зазначеним у ст. 481 КПК України, може здійснюватися як відповідним прокурором, вказаним у цій статті, так і слідчим, який проводить досудове розслідування, або

прокурором, котрий здійснює процесуальне керівництво у кримінальному провадженні; 2) повідомлення про підозру повинні вручати лише посадові особи, визначені у ст. 481 КПК України; 3) повідомлення про підозру здійснюють тільки процесуальні керівники, якими можуть бути лише посадові особи, визначені у ст. 481 КПК України.

5. Щодо останньої точки зору слід зазначити наступне.

Поняття «прокурора» та «керівника органу прокуратури» міститься у ст. 3 КПК України. Поряд з цим законодавець передбачає, що реалізація прокурором своїх процесуальних повноважень здійснюється у конкретному кримінальному провадженні прокурором, який визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування (ч. 1 ст. 37 КПК України). Крім того, у кримінальному провадженні існує поняття «прокурор вищого рівня», який не є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні та наділений в силу займаної посади певними процесуальними повноваженнями (розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчих та підпорядкованих прокурорів; участь у перегляді судових рішень в апеляційному, касаційному порядку). Зазначені особи, у випадках передбачених КПК України, наділені процесуальними повноваженнями прокурорів і вправі приймати рішення у кримінальному провадженні, однак вони не є процесуальними керівниками (ч. 4-6 ст. 36, ч. 1 ст. 37, ч. 5 ст. 218, ч. 3 ст. 313 КПК України). Це свідчить про те, що законодавець наділяючи процесуальними повноваженнями Генерального прокурора щодо здійснення повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, передбачає додаткові гарантії щодо їх притягнення до кримінальної відповідальності і не вимагається при цьому, щоб Генеральний прокурор вносив себе до ЄРДР, ставав процесуальним керівником для того, щоб повідомити про підозру, наприклад, судді. Таким чином для здійснення повідомлення про підозру судді чинний КПК України не передбачає обов'язку Генерального прокурора або його заступника бути процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні щодо судді.

6. На нашу думку, процесуальний порядок здійснення повідомлення про підозру судді складається, як із самого складання тексту письмового повідомлення про підозру (ст. 277 КПК України), так і його безпосереднє вручення особі, роз'яснення його суті (ст. 278 КПК України).

Законодавець на нормативному рівні щодо процесуального порядку повідомлення про підозру вживає терміни “складання”, “вручення” та “здійснення” повідомлення про підозру. Очевидно, що зазначені терміни не є тотожними. Відповідно до етимологічного значення терміну “здійснити” – це запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним (Електронний ресурс – <http://sum.in.ua/s/zdijsnjuvaty>). Письмове повідомлення про підозру не може набути в процесуальному аспекті якості дійсності, реальності тільки внаслідок створення, складання та погодження його певними уповноваженими суб'єктами кримінального процесу. Сам факт складання письмового тексту повідомлення про підозру без його безпосереднього вручення особою, зазначеною у ст. 481 КПК України, не може бути розцінене як виконання нею усього комплексу дій, що охоплюють поняття «здійснити повідомлення про підозру». Крім того, законодавець на нормативному рівні передбачає не тільки складання та вручення процесуального документу - повідомлення про підозру особі, а й роз'яснення його по суті, що додатково свідчить про виконання всього комплексу дій, що охоплюють поняття «здійснити повідомлення про підозру»

Слід зазначити, що зазначені дії (складання та вручення) повинні здійснюватись чітко визначеними суб'єктами – Генеральним прокурором або його заступником. Передоручення повноважень щодо вручення повідомлення про підозру судді іншим особам відповідно до ст. 36 КПК України не передбачено, а отже, норми ст. 481 КПК України, є спеціальними по відношенню до положень ст. 36 КПК України.

Підсумовуючи вищевказане, можемо зробити **висновок**, що положення ст. 481 КПК України в контексті повідомлення про підозру судді є фрагментарними, а чинна нормативна модель цього правового інституту -

недосконалою, що призводить до помилкового тлумачення та неправильного застосування відповідних норм практичними працівниками. Вважаємо, що при чинній моделі нормативної регламентації цього питання, враховуючи розмежування законодавцем формулювань «складення» та «вручення» повідомлення про підозру у Главі 22 КПК України, а також те, що у ст. 481 КПК України вжито формулювання «письмове повідомлення про підозру здійснюється» та зважаючи на те, що повідомлення про підозру є комплексом процесуальних дій як щодо самого складання письмового повідомлення про підозру, так і його вручення особі, можна зробити висновок, що суб'єкти складення та вручення повідомлення про підозру для окремих категорій осіб є тотожними. Таким суб'єктом, на нашу думку, має бути виключно Генеральний прокурор або його заступник. З огляду на викладене є неправомірним здійснення повідомлення судді про підозру за дорученням Генерального прокурора або його заступника іншим прокурором, слідчим, органом досудового розслідування

Слід зазначити, що наукова оцінка наведеної практичної ситуації, що надається, не є підставою для проведення юридично-значимих дій та прийняття правозастосовчих рішень, оскільки являє собою результат доктринального тлумачення положень чинного законодавства і не є актом офіційного тлумачення законодавства.

**Доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор юридичних наук, доцент**

В. О. Гринюк